

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Ігор ГУБАРЄВ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

«Історія фізичної культури»

для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності:

017 «Фізична культура і спорт»

очної форми навчання

Затверджено

редакційно-видавничою секцією

науково-методичної ради ДДТУ

«17» 02.2022р. протокол № 2

Кам'янське

2022

Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу Дніпровського державного технічного університету заборонено.

Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарєв І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 174 с.

Укладач: к.т.н., професор, заслужений тренер України Губарєв І.В.

Відповідальний за випуск: завідувач кафедри фізичного виховання к.пед.н., доцент Гладощук О.Г

Рецензент: доцент кафедри соціології, к.соц.н. Сорокіна Л.М.

Затверджено на засіданні

кафедри фізичного виховання ДДТУ

(протокол № 2 від 28.01.2022р.)

Коротка анотація видання: вироблення у здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» очної форми навчання умінь застосовувати набуті знання у професійній діяльності, для орієнтації в сучасних тенденціях розвитку фізичної культури та спорту, оцінки спортивних явищ та подій, з метою надання практичних навичок роботи з історичною та науковою літературою, критичного осмислення документів та першоджерел, виховання морально-етичних та ідейно-патріотичних переконань фахівця, причетності до світової історичної спадщини та традицій в галузі фізичної культури та створення системи фізичної підготовки у навчальному закладі. Саме прищеплення фахівцям навичок наукового аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного розвитку фізичної культури та спорту сприятиме у здобувачів освіти розвитку мислення та запам'ятовування, можливості узагальнювати.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
1. Лекція: Вступ. Значення, зміст та завдання предмету. Фізична культура в первісному суспільстві.....	8
1.1 Структура дисципліни, її зв'язок з іншими предметами, основні терміни і поняття, еволюція їх розвитку.....	8
1.2 Передумови виникнення і розвитку фізичних вправ та ігор у первісному суспільстві.....	12
1.3 Теорії походження фізичної культури.....	16
1.4 Контрольні питання.....	18
1.5 Література.....	19
2. Лекція: Фізична культура стародавнього світу.....	20
2.1 Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури стародавнього світу.....	20
2.2 Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції.....	22
2.3 Зміст античної гімнастики.....	25
2.4 Особливості фізичної культури Стародавнього Риму.....	26
2.5 Особливості фізичної культури у країнах стародавнього Сходу та Америки.....	29
2.6 Контрольні питання.....	38
2.7 Література.....	38
3. Лекція: Фізична культура епохи середньовіччя.....	39
3.1 Особливості європейської фізичної культури та фізичного виховання в країнах Сходу в середні віки.....	40
3.2 Лицарська система фізичного виховання.....	44
3.3 Розвиток фізичної культури серед селян та ремісників-міщан європейських країн.....	46
3.4 Вплив християнської релігії на розвиток фізичного виховання.....	47
3.5 Зародження науково-методичної думки в галузі фізичного виховання.....	49
3.6 Контрольні питання.....	52
3.7 Література.....	52
4. Лекція: Фізична культура та особливості розвитку спорту нового часу..	53
4.1 Передумови формування національних систем фізичного виховання у XVIII-XIX ст.....	54
4.2 Особливості німецької, шведської, французької та сокільської систем фізичного виховання.....	55
4.2.1 Німецька система фізичного виховання.....	55
4.2.2 Шведська система фізичного виховання.....	57
4.2.3 Французька система фізичного виховання.....	58
4.2.4 Сокільська система фізичного виховання.....	60
4.3 Утворення нових форм та структур фізичного виховання:	

релігійних, жіночих, робітничих.....	61
4.3.1 Протестантські організації.....	61
4.3.2 Єврейські організації.....	61
4.3.3 Католицькі організації.....	62
4.3.4 Жіночі напрямки гімнастики.....	63
4.3.5 Ритмічний напрямок сучасної гімнастики.....	64
4.3.6 Виникнення і розвиток робітничого спортивно-гімнастичного руху.....	66
4.4 Скаутський рух.....	68
4.5 Англійська система фізичного виховання.....	69
4.6 Формування системи міжнародних змагань та організаційних структур міжнародного спорту.....	72
4.6.1 Неофіційні першості Європи та світу.....	72
4.6.2 «Офіційні» чемпіонати Європи та світу.....	73
4.6.3 Першості Південної Америки, Австралії, Азії.....	74
4.6.4 Розвиток організаційних форм сучасного спортивного життя.....	74
4.6.4.1 Спортивні товариства і секції.....	74
4.6.4.2 Загальнодержавні спортивні союзи.....	74
4.6.4.3 Міжнародні спортивні федерації.....	75
4.7 Формування наукових основ розвитку спорту.....	77
4.8 Контрольні питання.....	80
4.9 Література.....	81
5. Лекція: «Олімпійські ігри Стародавньої Греції».....	82
5.1 Значення спорту у житті античних греків.....	82
5.2 Передумови виникнення Олімпійських ігор у Стародавній Греції.....	86
5.3 Програма, зміст, учасники Олімпійських ігор.....	88
5.4 Спортивні споруди Стародавньої Греції.....	91
5.5 Причини занепаду давньогрецьких Олімпійських ігор.....	93
5.6 Контрольні питання.....	96
5.7 Література.....	96
6. Лекція: Відродження Олімпійських ігор сучасності. Історичні особливості розвитку міжнародного олімпійського та спортивного руху сучасності.....	97
6.1 Передумови відродження Олімпійських ігор сучасності.....	98
6.2 Піонери відродження Олімпійських ігор.....	100
6.3 Атлетичний конгрес 1894 року та його значення.....	101
6.4 Організація, проведення та значення Ігор I Олімпіади.....	103
6.5 Хронологія та аналіз Олімпійських ігор сучасності.....	105
6.5.1 Періодизація ігор олімпіад.....	105
6.5.2 Загальна характеристика першого періоду ігор олімпіад (1896-1912 рр.).....	106
6.5.3 Загальна характеристика другого періоду ігор олімпіад.....	

(1920-1948 рр.)	109
6.5.4 Загальна характеристика третього періоду ігор олімпіад (1952-1988 р.).....	112
6.5.5 Характеристика четвертого періоду олімпійського руху сучасності.....	115
6.6 Діяльність Міжнародного Олімпійського Комітету та його президентів.....	117
6.7 Олімпійська символіка та атрибутика.....	121
6.8 Параолімпійські ігри та їх значення.....	122
6.9 Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху.....	123
6.9.1 Панамериканські ігри.....	124
6.9.2 Африканські ігри.....	125
6.9.3 Азіатські ігри.....	125
6.9.4 Ігри Співдружності націй.....	126
6.9.5 Середземноморські ігри.....	126
6.9.6 Ігри країн Центральної Америки та Карибського моря.....	127
6.10 Міжнародний студентський спортивний рух. Універсиади.....	128
6.11 Розвиток неолімпійських видів спорту.....	131
6.12 Проблеми та перспективи розвитку сучасного міжнародного спортивного та олімпійського рухів.....	132
6.12.1 Проблеми організації та проведення Олімпійських ігор...	132
6.12.2 Демократизація міжнародного олімпійського комітету і олімпійського руху	132
6.12.3 Комерціалізація олімпійського спорту.....	133
6.12.4 Професіоналізація олімпійського спорту.....	135
6.12.5 Олімпійський спорт і політика.....	135
6.12.6 Боротьба із застосуванням допінгу в спорті.....	137
6.13 Контрольні питання до теми.....	138
6.14 Література.....	139
7. Лекція: Витоки фізичної культури в Україні.....	140
7.1 Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу.....	140
7.2 Особливості фізичної культури скіфо-сарматської доби.....	141
7.3 Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор'я.....	143
7.4 Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов'ян.....	147
7.5 Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі.....	148
7.6 Фізична підготовка запорізького козацтва.....	151
7.7 Контрольні питання до теми.....	153
7.8 Література.....	154
8. Лекція: Україна в міжнародному олімпійському русі.....	155
8.1 Історичні передумови розвитку спортивного руху в Україні.....	156

8.2	Розвиток спорту за часів УРСР.....	156
8.3	Зародження організаційних, програмно-нормативних та науково-методичних основ системи фізичного виховання.....	158
8.4	Україна в міжнародному олімпійському русі.....	159
8.5	Виступи українських спортсменів у Олімпійських іграх.....	164
8.6	Створення НОК України та особливості його діяльності.....	166
8.7	Особливості, проблеми та перспективи розвитку спортивного руху в сучасній Україні.....	168
8.8	Кращі спортсмени Дніпропетровщини.....	169
8.9	Контрольні питання.....	171
8.10	Література.....	171

ВСТУП

Історія фізичної культури і спорту – цікава і захоплююча наука, яка входить до переліку профільюючих дисциплін навчальних планів за якими готують фахівців за напрямом «Фізичне виховання і спорт». Дана дисципліна наочно показує поступальний розвиток фізичної культури і спорту від нижчих форм до сучасного їхнього стану, надає можливість прослідити еволюцію виникнення і розвитку фізичної культури і спорту з найдавніших часів і до наших днів.

«Історія фізичної культури» ознайомлює із формами змагань, системами фізичної культури, спортивними ідеалами різних епох, досягненнями, яких добивалося людство у різні періоди, так як на стан і розвиток фізичної культури та спорту в суспільстві завжди впливали виробничі відносини людей, економіка, політика й ідеологія, досягнення науки, філософії, естетичні, релігійні й інші погляди людей на ту або іншу суспільно-економічну формацію. У той же час фізична культура і спорт також чинила зворотний вплив на різні сторони життя товариства: медицину, педагогіку, науку, військову справу, мистецтво.

У історії суспільного розвитку, фізичній культурі і спорту завжди належала важлива роль у формуванні фізичних і психічних якостей людського роду. Вони сприяли при вмілому підході вихованню фізичної, розумової і психічної гармонії людської особистості.

Саме вивчення дисципліни «Історії фізичної культури» надає зрозуміти загальні тенденції у розвитку тіловиховання, причини створення тієї чи іншої форми фізичного виховання, її внеску до загальної скарбниці галузі тіловиховання, її значення для розвитку фізичної культури сьогодення, зміни впродовж віків поглядів цивілізацій на ідеальну людину та вплив цих суджень на розвиток фізичної культури у суспільстві.

При вивченні «Історії фізичної культури» доцільно розуміти походження та значення понять «фізична культура», «фізичне виховання», «спорт», «гімнастика», «олімпійський рух».

1. Лекція: Вступ. Значення, зміст та завдання предмету. Фізична культура в первісному суспільстві (2 години)

План:

- 1 Структура дисципліни, її зв'язок з іншими предметами, основні терміни і поняття, еволюція їх розвитку.
2. Передумови виникнення і розвитку фізичних вправ та ігор у первісному суспільстві
- 3 Теорії походження фізичної культури.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: неандерталець, метальна зброя з кістяним наконечником, магічна діяльність, членороздільна мова, зображення знаків, географічне середовище, винахід луку, центри патріархального родового суспільства, приватна власність, класове суспільство

Особи: Ф. Шйллер, Г. Рейнак, Г.Спенсер.

Дати: 80000-8000 р. до н. е., 40000 р. до н.е., 12000 р. до н.е., VII тис. до н.е.

1.1 Структура дисципліни, її зв'язок з іншими предметами, основні терміни і поняття, еволюція їх розвитку

Історія фізичної культури є профілюючою дисципліною навчального плану ДДТУ, які готують фахівців за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт»

Історія фізичної культури і спорту – цікава і захоплююча наука. За час свого існування вона накопичила величезну кількість матеріалів, що наочно показують поступальний розвиток фізичної культури і спорту від нижчих форм до сучасного їхнього стану. Історія простежує еволюцію виникнення і розвитку фізичної культури і спорту з найдавніших часів і до наших днів. Вона знайомить читача з походженням і поширенням у світі засобів, форм, методів, ідей, теорій і систем фізичного виховання і спорту, що існували в різні періоди людського суспільства. Історія розглядає фізичну культуру і спорт як органічну частину всієї людської культури, виховання й освіти людей, підготовки їх до трудової і військової діяльності. На стан і розвиток фізичної культури та спорту в суспільстві впливають виробничі відносини людей, економіка, політика й ідеологія, досягнення науки, філософії, естетичні, релігійні й інші погляди людей на ту або іншу суспільно-економічну формацію. У той же час фізична культура і спорт чинять зворотний вплив на багато сторін життя товариства: медицину, педагогіку, науку, військову справу, мистецтво.

Метою вивчення дисципліни є:

- формування системи знань щодо виникнення й розвитку засобів, форм, методів, ідей та теорій фізичного виховання та спорту;
- розвиток професійної самосвідомості майбутніх фахівців;

- виховання морально-етичних та ідейно-патріотичних переконань фахівця, причетності до світової історичної спадщини та традицій в галузі фізичної культури

- прищеплення фахівцям навичок наукового аналізу, спрямованих на забезпечення самостійного осмислення закономірностей історичного розвитку фізичної культури та спорту

- навчання практичних навичок роботи з історичною та науковою літературою, критичного осмислення документів та першоджерел

- вироблення умінь застосовувати набуті знання у професійній діяльності, для орієнтації в сучасних тенденціях розвитку фізичної культури та спорту, оцінки спортивних явищ та подій.

«Історія фізичної культури» ознайомлює із формами змагань, системами фізичної культури, спортивними ідеалами різних епох, досягненнями, яких добивалося людство у різні періоди.

При розгляді історичного процесу ми виділяємо ті цілеспрямовані і планомірні зусилля, які прикладали люди різних епох в області фізичної культури. Сюди відносяться фізичне виховання дітей, військова підготовка, гігієнічні та лікувальні рухові вправи, ігри та традиційні змагання.

У історії суспільного розвитку фізичній культурі і спорту завжди належала важлива роль у формуванні фізичних і психічних якостей людського роду. Вони сприяли при вмілому підході вихованню фізичної, розумової і психічної гармонії людської особистості.

У сучасному світі видано і видається величезна кількість літератури, у якій розглядаються різні історичні аспекти фізичної культури і спорту. Багато праць присвячено загальній історії фізичної культури і спорту, історії древніх і сучасних Олімпійських ігор, розвитку в різних регіонах земної кулі окремих видів спорту. Суміжними та взаємодоповнюючими дисциплінами є історія української та зарубіжної культури, теорія фізичної культури, теорія і методика обраного виду спорту, педагогіка, олімпійський спорт і ін.

Принцип викладання предмету «Історія фізичної культури» – від загального до конкретного. Тобто, добре знання матеріалу першого розділу «Світова історія фізичної культури» сприятиме кращому засвоєнню наступних розділів «Історія міжнародного спортивного і олімпійського рухів» та «Історія фізичної культури і спорту в Україні», оскільки загальні тенденції розвитку фізичного виховання та спорту у світі актуальні щодо будь-яких конкретних проявів фізичної культури. В цілому, при вивченні «Історії фізичної культури» важливим є розуміння загальних тенденцій у розвитку тіловиховання; причин створення тієї чи іншої форми фізичного виховання, її внеску до загальної скарбниці галузі тіловиховання, її значення для розвитку фізичної культури сьогодення; зміни впродовж віків поглядів цивілізацій на ідеальну людину та вплив цих суджень на розвиток фізичної культури у суспільстві.

Кожна дисципліна оперує певними поняттями та термінами. При вивченні «Історії фізичної культури» доцільно розуміти походження та

значення понять «фізична культура», «фізичне виховання», «спорт», «гімнастика», «олімпійський рух».

«Фізична культура» складний термін включає в себе два поняття «культура» плюс «тілесність». Слово «культура» з грецької мови означає вирощування, обробіток і стосувалося, в основному, землеробських робіт. З часом поняття розширюється. На сьогодні це сукупність матеріальних і духовних цінностей, які виробило людство у ході свого розвитку. Це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини у їх взаємовідносинах, а також у матеріальних та духовних цінностях, що створюються ними.

Отже, фізична культура – це частина загальної культури людства, історія та досвід, які накопило суспільство в галузі виховання свого тіла, це вироблені людством у процесі свого розвитку духовні та матеріальні цінності у сфері оздоровлення засобами фізичних вправ та розвитку фізичних якостей.

Поняття «фізична культура» з'явилося відносно недавно, в кінці XVIII-на початку XIX століть, у слов'янських народів, до сьогодні використовується лише у слов'янських країнах. В інших країнах оперують лише поняттями «фізичне виховання» та «спорт».

Фізичне виховання – органічна частина загального виховання; соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я, гармонійний розвиток форм і функцій організму людини.

Поняття «спорт» з'явилося недавно, у кінці XIX століття. Походить із французької мови (*de sportale*) і спочатку означало гра, розвага, марна витрата часу на дозвіллі. На сьогодні «спорт» має більш вузьке значення. Його системоутворюючим фактором є змагання.

Спорт – складова частина фізичної культури, засіб і метод фізичного виховання, система організації, підготовки ат проведення змагань із різних комплексів фізичних вправ.

Важливим також є термін «гімнастика», який можливо є одним із найдревніших, і зазнав найбільших змін впродовж розвитку людства.

Поняття «гімнастика» з'явилося у Стародавній Греції і походить від слова «гюгнос» – оголений, оскільки давньогрецькі атлети займалися фізичними вправами у роздягнутому вигляді. В Елладі термін «гімнастика» був широким і включав три основні розділи: палестрику (власне спортивні вправи - пентатлон, кулачний бій, плавання тощо), орхестрику (вправляння в акробатиці, рухи обрядових, ритуальних та бойових танців), ігри (рухливі, з м'ячем тощо). Тобто, фактично, давньогрецький термін «гімнастика» приблизно дорівнювалося сучасному поняттю «фізична культура».

На сьогодні гімнастика – це система спеціально підібраних фізичних вправ і методичних прийомів, що застосовуються для зміцнення здоров'я, гармонійного фізичного розвитку.

Ще одне поняття, яке необхідно розуміти в ході вивчення «Історії фізичної культури» – це «олімпійський рух». Цей термін виник відносно

недавно, в кінці XIX-на початку XX століття, із відродженням сучасних Олімпійських ігор.

Олімпійський рух спирається на концепцію олімпізму – це величезний соціальний рух сучасної епохи, що охоплює світове співтовариство в дусі взаємного визнання і співробітництва, чесної то відкритої конкуренції, де вище за все стоїть людська особистість, її здібності та досягнення без дискримінації за расовими, національними, політичними та економічними ознаками.

Історія фізичної культури як частина історичної науки підпорядковується загальним історичним принципам. Саме тому періодизація історії фізичної культури відповідає загальноприйнятій в історичній науці та включає чотири періоди:

1. Фізична культура стародавнього світу (часу) – від появи людини до V ст. н.е.
2. Фізична культура епохи середніх віків – з V ст. по XVII-XVIII ст.
3. Фізична культури нового часу – XVIII-XIX ст.
4. Фізична культура новітнього часу – з початку XX ст. до сьогодні.

Якщо звернути увагу на тривалість історичних періодів, то можна зауважити їх нерівномірність у часі: чим ближчий період до сьогодення, тим він коротший. При цьому недопустимою є думка, що причина такого явища полягає у кращому розвитку людства в останніх епохах. Адже розвиток кожного наступного історичного періоду базується на досягненнях минулих поколінь і, таким чином, зрозуміло, що з часом простежується відповідний прогрес у винайденні нового. Таким чином, некоректним буде твердження, що сучасне покоління людства розвивається краще, аніж, наприклад, у середні віки. Науково-технічний прогрес кожного періоду є неповторним і відповідає розвитку людства на цьому етапі.

Матеріали та дані, з яких дослідники черпають інформацію про розвиток історії фізичної культури називають історичними джерелами.

Джерела вивчення історії фізичної культури поділяються на чотири групи:

1. Письмові джерела – все, що було коли-небудь написано людиною (підручники, книжки, журнали, газети, рукописи, літописи, наскельні написи, папіруси і т.п.);

2. Етнографічні джерела – все, що пов'язано із життєдіяльністю кожного народу (елементи народної творчості, легенди, танцювальна культура, культура харчування, культура одягу, архітектура і т.п.);

3. Археологічні джерела – предмети добуті за допомогою археологічних розкопок (спортивні споруди, атлетичні знаряддя, твори мистецтва із зображенням сюжетів спортивного життя і т.п.). Археологічні джерела найбільше сприяють дослідженню історії фізичної культури найдавніших часів.

4. Дотичні або суміжні джерела – інформація, яка надається нам засобами сучасної техніки (фотографії, кінозйомки, відеозйомки, магнітофонні записи, комп'ютерні технології і т.п.).

Отже, розглянувши значення, зміст та завдання предмету, перейдемо до вивчення особливостей розвитку фізичної культури від виникнення суспільства до сьогодення.

1.2 Передумови виникнення і розвитку фізичних вправ та ігор у первісному суспільстві

Передісторія фізичної культури іде коренями в той період, коли уся фізична і розумова діяльність людини обмежувалася безпосереднім забезпеченням умов існування. Питання полягає у тому, які фактори в цих умовах, у боротьбі, що не припиняється, із природою, спонукали наших предків розробити комплекс фізичних вправ, що служив формуванню людини.

Завдяки знайденим при розкопках предметам древньої культури ми можемо простежити за розвитком людини з 150 000-го року до н.е. У цей період на арену історії вийшов неандерталець. Його кістяк, будова тіла, розміри черепа і риси обличчя, відтворені вченими, майже не відрізнялися від сучасної людини. Він міг виготовляти і використовувати знаряддя з дерева, каменю, кістки. У суспільному смислі він міг розробляти моделі дій. У ході цього при добуванні їжі за допомогою вогню зросла роль полювання. Відбувся початковий поділ праці між чоловіками і жінками. Почало складатися матріархальне суспільство.

Створення фізичної культури як специфічної сфери суспільної діяльності, відособленої від добування матеріальних благ, необхідних для існування, відбулося в більш пізній період древньої історії (80 000-8 000 р. до н. е.). У цей час з'явилася метальна зброя з кістяним наконечником і зубцюваті остроги. Головним джерелом існування стало полювання на великих тварин.

Однак мамонти, печерні ведмеді і тури виявилися небезпечними супротивниками. Вдале полювання на них можна було забезпечити тільки за допомогою заздалегідь виготовлених і випробуваних засобів, організованих спільних дій усіх членів клану. У процесі цього древня людина навчилася найбільш раціонально використовувати як метальну зброю різноманітні предмети: ціпок, пращу, острогу, спис. Вона відкрила для себе спосіб метання, що значно збільшує дальність польоту. У процесі застосування метальної зброї вона, володіючи своїми м'язами, могла розраховувати затрачувану енергію в залежності від віддаленості цілі, координувала власні рухи.

Від інстинктивних атакуючих і оборонних рухів до скоординованих акцій, до придбання досвіду найбільш ефективного володіння зброєю вона протягом багатьох тисячоліть пройшла шлях, сповнений численних трагедій. На основі перемінних успіхів і невдач людина виявила, що одні дії призводять до успішних результатів, а інші – до невдач. У той же час вона усвідомила значення можливості навчити найбільш раціонального володіння зброєю, атакуючим і оборонним рухам і можливості запозичувати ці способи в інших. Оволодіння життєво необхідними навичками руху відбувалося, мабуть, шляхом спостереження і копіювання, але усе більшого значення набував розвиток

абстрактного мислення, що виражався в магичній діяльності, членороздільній мові і зображенні знаків. З цією ж метою малювали пораних списом чи стрілою зубрів. Стародавня людина все частіше спостерігала і застосовувала ті закономірності в рухах, за допомогою яких можна було перебороти водяні перешкоди, пухкий сніг, багністі, болотисті місця. Запас м'яса убитої тварини, що у холодний час року могло зберігатися протягом тривалого часу, створював можливість для діяльності соціального характеру, що не була безпосередньо пов'язана з добуванням їжі чи збереженням життя. Зрештою виникли умови для того, щоб процес навчання і передачі досвіду організаційно відокремився від безпосередньої роботи. Біг і стрибки через перешкоди, що застосовувалися при полюванні на дичину чи при порятунку втечею від супротивника, в рамках магичних дій почали самостійний розвиток. З'явилися синтезовані форми бігу на відстань, стрибків, танцювальних і металевих рухів.

Суттєве значення у походженні тих чи інших видів фізичних вправ та ігор мають географічне середовище і кліматичні умови, в яких жили первісні люди. У народів півночі з давніх часів у праці і побуті застосовувались лижі. Племена, які проживали на берегах водоймищ, широко практикували плавання, греблю, а в зимовий час пересування по льоді на кістяних ковзанах, виготовлених з довгих трубчатих кісток тварин. Кочові племена, що жили в степових районах, з ранніх років привчали дітей до верхової їзди.

Стрибок у розвитку людства, що наступив у кінці цієї епохи, був викликаний винаходом луку приблизно в 12 000 р. до н.е. Очевидно, у застосуванні луку велику роль відіграла також та обставина, що скоротилася кількість тварин, на яких можна було полювати за допомогою металевих зброї і пасток. Стріла, випущена з нової механічної «стрілецької зброї», давала можливість добувати багато дрібної дичини, птахів і риби. Тепер уже не потрібно було бродити слідами тварин, що кочують. У способі життя племен, що володіли луком, наступили значні зміни. У багатих дичиною низинах і долинах рік виникали відносно постійні поселення. У той же час на печерних малюнках, що раніше зображували тільки сцени полювання, стали з'являтися зображення людей, що борються між собою. В арсенал рухів, яким навчалася молодь, стала входити військова підготовка. Імовірно, у зв'язку зі зростанням в цій області задачами одержали розвиток форми підготовки до вступу в зрілий вік, а точніше, у її заключний акт – обряд посвячення. Формувалися організовані форми виховання і початкові форми виховної діяльності.

Однак наведений тут процес зародження фізичної культури не міг бути позбавлений протиріч людського пізнання. Свідоме подолання труднощів повсякденного життя перепліталася з придбанням такого досвіду, що надавав реальним навичкам, що забезпечували існування суспільства ірреальні форми. На основі археологічних знахідок, що відносяться приблизно до періоду до 40 000 р. до н.е., а також на основі співставлення зібраних протягом останніх півтора століть етнографічних даних можна констатувати, що фізичний розвиток людини більш пізньої древньої епохи теж супроводжувався своєрідними магичними діями.

Магію стародавніх часів ще не можна вважати релігією в сучасному розумінні цього слова. У ній не було молитви. Вона не виражала поклоніння святому престолу чи віру в потойбічних духів. Всі ознаки вказують на те, що вона виконувала винятково економічну, самозахисну функцію, а також функцію суспільного регулятора, тобто в більш широкому смислі символізувала собою пізнання окремих явищ природи, компенсувала залежність людини від природи. З погляду фізичної культури суевірний смисл тут полягав у тому, що якщо людина на малюнку чи в барельєфі, що зображує «сутичку», «зв'язала» і «перемогла» тварину чи свого ворога, яких переслідувала, то, це означає, що вона нібито в дійсності одержала над ними гору. Це означало, що якщо навколо зображення тварини здійснювалися танцювальні рухи, що імітували полювання, кидалися списи, пускалися стріли, то, «перемігши» особистість, яка втілювала супротивника, досягалася справжня ціль. Отже, тут мова йшла не про символічні функції, що заміщають, а про реальні цілеспрямовані дії. Не ідея, не віра творить чудеса, а реальний поступок, те, що на сьогоднішній професійній мові спорту тлумачиться як вправа, «що виконується в стресі реального змагання». Усе це вірно відбивають знахідки в альтамірській, тюккодуберській і монтеспанській печерах.

На наступних етапах розвитку – в епоху мезоліту і неоліту (8000-3000 р. до н.е.) – головними джерелами існування стали землеробство і тваринництво. Окремі групи племен перейшли до осілого способу життя. Починаючи з VII тисячоріччя до н.е. стали з'являтися розрізнені центри патріархального родового суспільства. Почався розпад первіснообщинного ладу.

У фізичній культурі народів, що займалися випасанням худоби, втратили свою життєву важливість біг, стрибки, метання і переслідування дичини. На передній план висунулися верхова їзда й облавне полювання верхи на конях, інтерес землеробських громад до боротьби і підняття важких предметів, а також до танців і медитацій типу йоги, що ґрунтувався на віруваннях, пов'язаних з родючістю. Перехід до осілости загострив боротьбу за кращі землі і території, більш багаті. Це викликало необхідність ускладнення процесу підготовки юнацтва до самостійного життя. Центр уваги церемонії присвяти, що пристосовувала до нових умов випробування, став усе більш зосереджуватися на формах руху, характерних для бойової підготовки. Переслідування дичини й облавне полювання, у яких брав участь практично весь чоловічий склад племені, придбали характер військових маневрів. Проведення поєдинків, що передували сутичкам і були покликані служити «пробою сил» чи «передбаченням», організовувалося таким чином, щоб вони символізували непереможність тих, хто веде боротьбу і втілює собою силу співтовариства героїв. Точно таку ж ціль – «примиритися» і «заякати» – переслідував і виклик, кинутий супротивнику перед битвою, згадки про який є в міфології майже всіх народів.

У ході подальшого розвитку патріархально-родове суспільство через порівняно короткий термін почало розпадатися. З'явилася приватна власність. У результаті покорення більшої частини свого племені і пограбування інших

народів представники пануючої племінної верхівки перестали займатися деякими формами роботи. В інтересах захисту власності і привілеїв набуває все більш важливого значення військова підготовка. Вимоги такої підготовки для частини племені, що відокремилася, в умовах військової демократії стають усе більш значимими й одночасно набувають демонстративний характер. Підготовка до церемоній присвяти у воїни стала загальноприйнятою. У рамках же самого акта присвяти, що зберіг у значній мірі види церемоній, які існували раніше, на передній план висунулося суперництво типу змагань. Виникли постійні ритуальні центри проведення церемоній присвяти (Карнак, Марас, Пампас, Олімпія, Рьогьой, Куфферн, Вас, Стоунхендж). Виокремилися особи відповідальні за проведення церемоній присвят, а в деяких місцях і тотемістичні родові співтовариства, що проводили випробування, пов'язані з виборами вождів племен.

Практично це означало, що у найрозвинутіших центрах світу відбувався процес диференціації випробувань присвяти. Продемонстровані тут поведінка і перемога не раз призводили до вирішення питання про вибір вождів. Спільно ж проведені змагання символізували кривну приналежність один до одного.

В епоху переходу від первіснообщинного ладу до класового суспільства виник естетичний ідеал наділеного надприродними тілесними і духовними здібностями легендарного героя, що насмілюється вступати в боротьбу з потойбічними силами і здобуває для людства таємниці, ретельно сховані від нього, і які охороняються цими силами. Гільгамес у вавілонян, Озіріс у єгиптян, Великий Ю у китайців, Геракл, Прометей і Ахіллес у греків, Зігфрід у германців, Кешар у тибетців, Рустем у персів – усі вони були непереможними майстрами боротьби. Немає мисливців, бігунів, металників диска, каменю чи спису більш спритних, кращих, аніж вони. Людство, у якого прокинулася самосвідомість, звеличуючи себе до героїв своєї фантазії, почало кидати виклик силам природи. З'явився майбутній ідеал фізичної культури рабовласницької епохи, що народжувалася – якого ще не зламала соціальна несправедливість – сильний, гордий і переможний титан.

Процес розпаду фізичної культури первіснообщинного ладу, що відбувався з VII тисячоріччя до н.е. і до епохи розквіту Римської імперії, охоплював порівняно невелику частину заселеної території Землі. Її залишки збереглися аж до поширення сучасної цивілізації на Півночі, у тропічній і субтропічній Африці, на архіпелагах Ост-Індії і Тихого океану, а також у більшій частині Північної і Південної Америки.

За словами норвезького мандрівника Карла Лумхольца, тарахумари – індіанці, що живуть на схилах гірського ланцюга Сьєрра Мадре, що простирається по північній границі Мексики, – здатні проводити змагання з бігу на дистанції довжиною в декілька сот кілометрів. Ці здібності пов'язані, очевидно, з переслідуванням дичини і суворими природними умовами. Мексиканці намагалися використовувати дані якості тарахумарів у марафонському бігу на Олімпіаді 1928 року, однак індіанці, що стартували без

серйозного тренування, викликали розчарування, оскільки прийшли до фінішу з результатами нижче середніх, але без будь-яких ознак втоми.

Первісна фізична культура гармонійно поєднала в собі особисту фізичну підготовку кожного члена племені і виховання в одноплемінників почуття спільноти. Між іншим, саме це розвинуло ту стійкість і тверду волю, яку народи колоній протягом сторіч протиставляли, і часто небезуспішно, своїм завойовникам, озброєним сучасною вогнепальною зброєю.

У розвитку фізичної культури первіснообщинного ладу двічі відбувався якісний стрибок. У ході першого – полювання на великих тварин викликало до життя систему рухів, що відокремилася від процесу праці і поступово удосконалювалася, і її перенос на інші області життя. У рамках виниклої нової сфери діяльності (фізичне виховання) почалася диференціація безпосередньо корисних тілесних вправ, танцювальних рухів і ігрових елементів. У ході ж другого стрибка – в епоху розпаду первіснообщинного ладу виникли ті інституційовані норми підготовки і відбору, що стали засобами суспільного підпорядкування. Від основних елементів форм рухів, що склалися в рамках первісної магії, через суперечливі умови класових суспільств людство прийшло до високого ступеню систем рухів фізичної культури наших днів. У ході цього процесу матеріал рухів фізичної культури постійно піддавався стилізації, диференціації й інтеграції. Але навіть у найбільш розвинутих видах фізкультурної і спортивної діяльності приховані елементи, що відображають прагнення людини до підкорення природи, що або порізно, або у поєднанні один з одним уросли в сьогодишню фізичну культуру. Так, наприклад:

а) за іграми з м'ячем, важкою атлетикою, штовханням ядра і полюванням стоять виробничі процеси;

б) за кінним спортом, бігом, стрибками, автоперегонами, лижним і ковзанярським спортом, змаганнями човнів – види діяльності, пов'язані з пересуванням і подоланням перешкод, і відповідно засоби досягнення цього;

в) за плаванням і польотами – рухи, помічені в природі

г) за лікувальною гімнастикою і масажем – досвід лікування;

д) за змаганнями зі стрільби, метання спису і диску, боротьбою і масовими виступами фізкультурників видно окремі бойові дії чи їхні елементи.

1.3 Теорії оходження фізичної культури

На сьогодні існують декілька теорій (гіпотез) походження фізичних вправ в ході розвитку суспільства:

- теорія трудової діяльності (марксистська теорія);
- теорія гри, ігрової діяльності (належить Шіллеру);
- теорія магії, культу, релігійних уявлень (уперше викладена Рейнаком);
- теорія зайвої енергії (сформульована Спенсером).

Теорія трудової діяльності.

Фізична культура, як і культура в цілому, є результатом суспільно-історичної практики людей. В процесі праці люди, впливаючи на оточуючу їх

природу, в той же час змінюють і свою власну природу, розвиваючи при цьому свої фізичні і духовні сили. Необхідність підготовки людей до життя, і перш за все до праці, історично обумовила виникнення і подальший розвиток фізичної культури.

У стародавньої людини на відміну від тварин існував соціальний спосіб передачі досвіду (люди зберігали знаряддя і передавали із покоління в покоління навички їх виготовлення і використання). Саме це привело древню людину до того, що вона звернула увагу на явище вправління в процесі праці. Фізичні вправи були не тільки засобом підготовки до майбутньої діяльності, але і служили для передачі досвіду, були спрямовані на узгодження рухових актів, співробітництво, вироблення плану спільних дій. Досвід застосування фізичних справ фіксувався і закріплювався у наочних образах первісного мистецтва.

Здатність до мислення дозволила людині встановити, зокрема, зв'язок між попередньою підготовкою і результатами полювання. З цього моменту і починається поступове відділення ряду рухових актів від виробничої основи і перетворення їх у початкові фізичні вправи. Вказані дії протікали поза прямим виробничим процесом (навчання стрільбі на точність попадань у різні зображення тварин відоме за археологічними джерелами). При цьому мисливець усвідомлював дійсність, а правильність своїх дій порівнював із справжнім полюванням, бачачи безсумнівну користь попередньої підготовки.

Теорія гри, ігрової діяльності.

Діти, наслідуючи дорослих, відтворювали основні форми їх трудових рухів і тим несвідомо готували себе до праці. Поступово люди усвідомили залежність між вмінням користуватися знаряддями праці і результатами праці. Усвідомлення цього привело їх до свідомого ігрового відтворення трудових процесів як засобу удосконалення своїх трудових навичок.

З удосконаленням знарядь праці (спис, лук і стріла, сокира і т.п.) відбувся природний поділ праці (за статевою і віковою ознакою), виникло первісне господарство, а разом з ним і родова організація суспільства. На початковому ступені первіснообщинного ладу всі члени роду брали участь в ігрових змагальних діях, що відображали основні трудові процеси. Ігрові дії були важливим засобом трудового виховання й одночасно з цим – засобом фізичного виховання. Ніяких спеціальних пристосувань для ігор не було. Гравці користувалися тими ж предметами (знаряддями), що використовували в праці. У деяких народів до ХІХ ст. збереглися багато ігор, що зародилися в умовах раннього первіснообщинного ладу. Наприклад, у мансі, ханте і нанайців збереглася гра у ведмедя; у ній учасники бігають, стріляють з луків, борються з ведмедем і т.д. У слов'ян же довгий час існували такі ігри, як «льон», «просо», «город», «мак», «капуста», «ріпа», «гуси-лебеді», «кішки-мишки», «шуліка» і т.д.

У колективній праці і побуті удосконалювалися мова і мислення людей. В іграх люди стали вже переходити від простого копіювання технічних прийомів трудових процесів до творчого узагальнення реальної дійсності. Поступово

абстрагувалася тематика ігор і рухів граючих. З'явилися штучні предмети (знаряддя) для ігор (м'ячі, бабки, кулі, свайки, цурки, ключки, ракетки і т.п.). Стали обладнуватися і спеціальні площадки для змагальних ігор. Абстрагування тематики змагальних ігор, поява штучних ігрових знарядь і спеціальних майданчиків для ігор уже свідчать про виділення змагальних ігор у відносно самостійну галузь суспільно корисної діяльності – фізичну культуру. У цей час виникають регулярні загальнонародні свята з визначеним у кожного народу ритуалом їхнього проведення. Основним змістом свят були танці, колективні змагальні ігри, єдиноборства. Останні стали засобом підготовки людей не тільки до трудового, але і до бойової діяльності. Збільшення народонаселення і розвиток скотарства іноді приводили родово-племінні групи до боротьби за пасовища і місця для полювання. Потрібно було вміти не тільки працювати, по й боротися за кращі природні угіддя.

Теорія магії, культу, релігійних уявлень

Із виникненням релігійних вірувань елементи фізичних вправ пов'язувались із релігійними обрядами. Так появились культові танці, ігри. Важливу роль у цьому питанні відігравала також свідомість древньої людини, її духовний світ. Полювання й інші життєво важливі заняття вимагали уважного, свідомого до себе відношення, а також певного рівня розвитку цілого ряду вмінь і навичок. Нерідко, перед тим як відправитися на полювання, людина зображала на скалі чи землі ту тварину, на яку вона передбачала полювати, і наносила по зображенню удари чи стріляла по ньому з луку. Здійснюючи магичні дії, людина в той же час загартовувала свою волю, виробляла точність ока і влучність руки, набувала навички, необхідні в реальному полюванні. Розвиток мислення, свідомості первісної людини стало суб'єктивною передумовою виникнення фізичного виховання в суспільстві.

Теорія зайвої енергії.

Людина – це істота не лише соціальна, але і природно-біологічна з властивою їй руховою активністю. Вона не успадковує види діяльності, але біологічні можливості їх засвоєння можуть передаватися у спадок. Людина з народження наділена у виді задатків природними життєвими силами, які можуть бути розвинуті за допомогою фізичних вправ. Саме тому біологічною передумовою, природною основою появи фізичних вправ вважається природна потреба у вправлянні органів, необхідному для їх повноцінної життєдіяльності.

Таким чином, у первісному суспільстві фізичні вправи стають невід'ємною складовою ритуалів та культових святкувань. Міжплемінний обмін обрядами допоміг розповсюдити досвід, примножити кращі елементи, щоб ефективно застосовувати їх в майбутньому.

1.4 Контрольні питання

1. Вкажіть якісні стрибки, які сприяли розвитку фізичної культури первіснообщинного ладу?

2. Назвіть основоположника теорії магії, культу, релігійних уявлень та наведіть основну тезу теорії магії.
3. Назвіть основоположника теорії гри, ігрової діяльності та наведіть основну тезу теорії гри.
4. Назвіть основоположника теорії зайвої енергії та наведіть основну тезу теорії зайвої енергії
5. Назвіть основоположника теорії трудової діяльності та наведіть основну тезу теорії трудової діяльності

1.5 Література

1. *История физической культуры и спорта: Учебник для институтов физической культуры / Под ред. В.В.Столбова. – Москва: Физкультура и спорт, 1983. – 359с.*
2. *История физической культуры: Учебник для студентов пед. институтов, - Москва: Просвещение, 1989. – 288 с.*
3. *Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: Пер. с венгерского. – Москва: Радуга, 1982. – 399с.*
4. *Філь С.М., Худолій О.М., Малка Г.В. Історія фізичної культури: Навчальний посібник. – Харків: «ОВС», 2003. – 160 с.*
5. *Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт: Учебник. - К.: Олимпийская литература, 1994. - Кн. 1. – 496 с.*
6. *Пономарев Н.И. Возникновение и первоначальное развитие физической культуры. - Москва, 1970. – 248 с.*

2. Лекція: Фізична культура стародавнього світу (2 години)

План:

1. Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури стародавнього світу.
2. Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції.
3. Зміст античної гімнастики.
4. Особливості фізичної культури Стародавнього Риму.
5. Особливості фізичної культури у країнах стародавнього Сходу та Америки.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: державні утворення, військова підготовка, сила м'язів, витривалість, спритність, досвідченість, вольова і моральна стійкість, армія найманців, занепад держави, магічно-містичні обмеження, культові обмеження, розумова, естетична та фізична освіта, ідея калокагатії, Спарта та Афіни, громадські школи, ірен, ефеб, ефор, грецький атлетизм, афінська виховна система, педоном, гімнасіарх, педотриб, палестра, пентатлон, орхестрика, царський період, період республіки, період імперії. дерев'яний кінь, штурмові драбини, опудала для нанесення ударів і уколів, гладіатори, повстання Спартака, терми імператора Каракалли, Колізей, Месопотамія, шумери, колісниця, середнє царство, Нове та Пізнє царство, система йоги, культ ігор на дошках, принцип «сань мей», ольмеки.

Особи: Платон, Перікл, Август, імператор Феодосій, Геродот, Ксенофонт, цар Менес, династія – Шан, династія Чжоу, династії Цинь і Хань

Дати: VI ст. до н.е., V ст. до н.е., VIII ст. до н.е., VIII-VI ст. до н.е., VI-I ст. до н.е., кінець II ст. до н.е., 73-71 рр. до н.е., IV ст. до н.е., 394 р. до н.е., 404 р. до н.е., II тисячоліття до н.е., 1800-1750 рр. до н.е., 3000 р. до н.е., 2040-1730 рр. до н.е., 1562-332 рр. до н.е., 1200-600 рр. до н.е.

2.1 Особливості, провідні форми та суспільне значення фізичної культури стародавнього світу

На територіях розташованих безпосередньо на схід від Середземного моря, на рівнині між Тигром і Євфратом, вздовж Нілу і далі в долинах Інду і Хуанхе протягом V і VI тисячоліть до н.е. почали відбуватися такі зміни, які викликали корінний поворот в історії людства. Окремі народи, створивши землеробські і тваринницькі поселення, досягли рівня урбанізації. В результаті інтенсивного розвитку їх громад у напрямку приватної власності і класових відносин там вперше виникли державні утворення. В процесі виробництва із більшою чи меншою мірою участі було включено працю рабів.

У відповідності із зміною умов життя ключовим завданням фізичної культури, яка почала носити класовий характер, стало виховання типу людини готової для утримання влади і завоювань. Види фізичної культури, які зберегли трудові мотиви, в середовищі панівних прошарків, які відокремилися від

народу, поступово перетворилися в практичний додаток до військової підготовки.

Загальновідомо, що древнє військово мистецтво характеризувалося розташованими в лінію бойовими порядками і серією примітивних маневрів. Долю битв, які велися холодною зброєю, яка легко виходила з ладу і деформувалася, врешті-решт вирішували сила м'язів окремих воїнів, їх витривалість, спритність, досвідченість, волюва і моральна стійкість. Відповідно цьому введено замість підготовки до ритуальних випробувань посвячень обов'язкове фізичне виховання юнацтва майже у всіх державах базувалося на атлетиці, стрільбі із луку, перегонах колісниць, перегонах на конях, плаванні, полюванні, контактних фізичних поєдинках і танцях зі зброєю, ціллю яких було підняття бойового духу. Підвищенню ж ефективності навчання служили різні змагання, які організовувалися в більшості з урочистими зовнішніми атрибутами.

Заслугує уваги одна помітна закономірність у співвідношенні розвитку стародавньої фізичної культури і військового мистецтва. Там, де у фізичній культурі аристократії атлетичні форми рухів відходять на задній план і починають панувати репрезентативне полювання, культ лазень, гра у м'яч, розваги, які не потребують великої рухливості, а бойові танці перетворюються у театральні видовища, мова вже йде або про використання армії найманців, або про занепад самої держави.

Вивчення форм змагань, які регулюються різного роду нормами, дозволяє виявити другий ключовий фактор суспільної саморегуляції ролі фізичної культури стародавнього світу – надмірна кількість магічно-містичних обмежень. Мотиви рухів, що несли на собі відбиток різних релігійних ідеологічних течій та одночасно виконували функції виховного, лікувального, військово-прикладного і виразного характеру в межах своїх зв'язків із магією – особливо в епоху становлення фізичної культури – що перепліталися настільки тісно, що, відокремивши їх один від одного, навряд чи можна зрозуміти що-небудь. В умовах, які існували в державах Стародавнього Сходу, фізична культура також постає в якості уявних засобів розвитку. Свою роль посередника між людством і природою вона може здійснювати, лише будучи підкореною усталеним, відчуженим від людини уявленням. Творча діяльність людини з формування і удосконалення культури рухів виявляється примушеною обслуговувати культ.

Третій ключовий фактор особливостей фізичної культури стародавнього світу захований в обмежуючих межі суспільного розвитку відмінностях визначаючого характеру між двома основними способами виробництва і їх відтінках. Наперед скажемо тільки те, що у характерних для Стародавнього Сходу способах виробництва праця окремого індивідуума носила не громадський, а всього лише побічних характер. Згідно системи цінностей, які сформувалися у цих умовах, із досягнень індивідуума в рамках фізичної культури також приймалися тільки ті взяті із минулого і раз і назавжди закріплені основні норми, які знаходилися в суворій відповідності до уявлень

громадськості, а точніше, деспотичного режиму влади, який утілював її. На противагу цьому із появою способу виробництва, який вимагав взаємозв'язок індивідуальної та суспільної праці, фізична культура народів Середземномор'я звільнилась від характерних для Стародавнього Сходу культових обмежень. Тут могла сформуватися така еластична гуманоцентристська система канонів, при якій фізична культура не тільки відокремилася від безпосередніх практичних умовностей, але й зуміла створити самостійні естетичні і етичні категорії.

2.2 Значення фізичного виховання в житті Стародавньої Греції

Ще древні греки зрозуміли та усвідомили користь занять фізичними вправами для людини. Заради виховання гармонійної особистості та громадянина у Стародавній Греції була створена унікальна для того часу система виховання, яка включала розумову, естетичну та фізичну освіту. При чому фізичній культурі відводилося неабияке значення: греки вважали однаково неосвіченим, як того хто не вмів читати, так і того, хто не вмів плавати, а давньогрецький філософ Платон приймав за кульгавого кожного, хто був непропорційно розвинутий духовно та фізично.

Все тогочасне грецьке суспільство пронизувала ідея калокагатії (від грецьких слів «красота» та «доброта»). Калокагатія – ще одночасне благородство особистості плюс краса та фізична досконалість тіла людини.

Давньогрецька цивілізація тому і зайняла своє виключне місце в історії, що виділялась серед країн і народів і раніше, і пізніше саме пріоритетом та повагою до фізичної досконалості людини. Досконалістю, яка була життєвою якістю кожного вільного громадянина з дитинства до старості. Через фізичну досконалість, як основу буття, вважали греки, можуть досягатися і особисті цілі і цілі служіння місту-державі.

В той же час фізична досконалість не була самоціллю, готовністю проявити грубу силу. Вона поєднувалась з іншими якостями людини. Громадянин грецького полісу повинен був займатися фізичними вправами, якщо він сподівався в подальшому відігравати яку-небудь роль у державі. Видатний політик Перікл говорив, що не може довірити навіть другорядну державну посаду людині, яка не підкріпить інтелект фізичною підготовкою.

Після загибелі Мікенського світу, в Стародавній Греції утворилася велика кількість міст-держав з різноманітними соціальними структурами та політичними системами. В цих полісах були не лише створені, але і сотні років процвітали виховні системи ля розвитку тіла та розуму молоді, які мали за основу згадані нами принципи та ідеї створення досконалого громадянина.

Відомості про організацію виховання в Стародавній Греції є бідними, особливо щодо найдавніших періодів. Найбільш ймовірно, що обов'язок виховання лежав на главі сімейства. У певних випадках закони робили виховання молоді обов'язковим. Спираючись на літературні та археологічні свідчення висвітлюються деякі головні життєві аспекти виховання молоді у

двох містах, які були опірними стовпами в античному світі і які представляли дві протилежні позиції цього світу: Спарті та Афінах.

Виховання у Спарті

Загальновідомо, що з раннього архаїчного періоду спартанське виховання мало на меті підготовку досконалого воїна. З цієї точки зору спартанська система була досконалою. Спарта ніколи не налічувала більш аніж 10 тисяч чоловік, які тримали у покорі ілотів, число яких нерідко коливалося від 200 до 300 тисяч. Саме це показує досконалість їхнього військового вдосконалення, які дозволяли їм не лише вижити, але й бути провідною військовою державою у грецькому світі. Хоча цей тип виховання не зустрів схвалення в сучасності, так само, як і в інших греків, але він був оцінений в історичному контексті держави, яка його прийняла. Особисте життя спартанців належало державі. Молодий спартанець виховувався буквально під наглядом всієї держави: тут контролювали дитину майже з перших днів її існування. За легендою, слабких дітей скидали з урвища, оскільки вважалось, що життя такого малюка не потрібне ані йому самому, ані державі. Таким жорстоким (з погляду сьогодення) чином спартанці прагнули не допускати у своє середовище слабких і хворобливих людей.

Новонароджених не пеленали, а уже з 7 років хлопчики виховувалися в громадських школах. Першу групу складали хлопчики 7-12 років. Педоном слідкував за іграми дітей спостерігаючи, чи сміливий хлопчик, чи наполегливий у бійках. Навчанню ж грамоті приділявся мінімум часу. Головні зусилля спрямовувались на досягнення фізичного загартування.

З 12-14 років режим хлопчиків будувався так, щоб привчити їх до невибагливості та витривалості. Тут вже вибирався серед хлопчиків старший – ірен, – який цілком розпоряджався своїм загonom. Їжу юні спартанці зобов'язані були здобувати крадіжкою: так виховувалась спритність. За найменшу провину жорстоко карали: так виховувалось терпіння. Одежа зводилась до мінімуму навіть взимку. А з 18 років юнак ставав ефебом, отримував озброєння воїна та займався лише військовими вправами. З цього часу молоді спартанці приймали участь у криптиях – нічних походах у пошуках ілотів. На їх думку, кожен ілот, який знаходився вночі поза домівкою, був змовником і його слід було вбити.

За давнім звичаєм, кожні 10 днів ефеби повинні були без одягу проходити перед ефорами – чиновниками, які слідкували за виконанням громадянами Спарті всіх законів і постанов. З приводу цього щодакного контролю за ефебами Павсаній повідомляє: «Якщо вони були міцними і сильними, ніби викарбуваними із каменю, завдяки тілесним вправам, то їх заохочували загальним схваленням. Якщо ж ефори помічали у них сліди кволості та крихкотілості або ж зайвого жиру (результат недостатніх тренувань), юнака піддавали тілесному покаранню».

Розумове виховання державою не заохочувалось. Це було особистою справою кожного спартанця. Основними ж елементами навчання молоді були полювання, релігійні та військові танці, яким присвячувалась більша частина

дня хлопчиків та юнаків. Головними видами фізичних вправ були: біг, стрибки, метання, боротьба, кулачний бій, ігри.

Дівчата спартанки також одержували фізичне виховання. Для зміцнення тіла вони мусили бігати, боротися, метати диск, спис. Закони забороняли їм ніжитися, сидіти вдома. Головна ціль їх фізичної підготовки пов'язувалася із посиленням військової могутності Спарти. Молоді спартанки, міцні та загартовані готувалися стати матерями таких же міцних і загартованих воїнів.

Кінцевою метою спартанської системи фізичного виховання було виховання досконалого воїна, без зважання на обмеженість і некультурність основної маси спартанців. Фізичне виховання зробило з них добрих атлетів. Завдяки йому саме вони домінують на ранніх Олімпійських іграх. В цьому ракурсі важливого значення набувають судження Фукіда, що спартанці першими ввели новації в ігри та тренування атлетів. Вони створили фундаментальні риси грецького атлетизму: змагання оголених атлетів у іграх і звичка натирати тіло атлета оливковою олією.

Хоча історичний факт обмеженості горизонту спартанського життя є безперечним, добре відомо, що Спарта була видатним культурним центром і виробляла незрівнянні витвори мистецтва, вона приваблювала до себе велику кількість артистів і поетів.

Виховання в Афінах

Афінська виховна система істотно відрізнялась від спартанської. На противагу міцному військовому тренуванню спартанців, лідери афінської демократії створили у своїй країні гармонійне виховання, метою якого було створення добрих громадян здатних добре оборонятися. Це виховання було в загальній гармонії з цілою системою афінського життя, в якій воно було невід'ємним і неодмінним елементом. Контраст між виховними системами обумовлений контрастом у політичній і соціальній структурі обох міст.

Афінська виховна система, як і виховні системи всіх інших грецьких міст, складалася з гімнастики, музики та граматики. Суть розбіжності між афінською та спартанською системами полягала у меті виховання молоді та характері фізичних вправ і музичного тренування

В Афінах виховання молоді протягом архаїчного періоду мало виключно аристократичний характер. Метою афінського виховання на початок класичного періоду стає калокагатія.

Перший етап виховання дітей складали різноманітні ігри. А з 7 років починалось шкільне життя афінського хлопчика. На відміну від Спарти, дитину тут і в учбовий період не відривали від сім'ї. До 14-16 років хлопчик під наглядом раба відвідував приватні школи, де навчався музиці, читанню, письму і, зрозуміло, фізичним вправам.

В Афінах існувало три види шкіл, які могли відвідуватися одночасно: граматична, музична і гімнастична (палестра). В палестрі хлопчик афінянин знаходився значну частину дня. Тут, під керівництвом педономів і гімнастів, він проводив час в безперервних вправляннях і дружніх змаганнях із своїми ровесниками. Але уже з 14-16 років виховання афінянина відбувалося у

громадських гімнасіях. Тепер ними керували гімнасіархи, педотриби і все ті ж гімнасти. Значно збільшувалось фізичне навантаження. Одночасно вводились елементи громадського виховання (бесіди із дорослими, відвідування театрів, судів, народних зібрань, музичних змагань та змагань атлетів).

Хлопчика послідовно привчали не лише до елементарної товариськості, але й до активної соціальної позиції. Виховання в гімнасіях було підготовкою до військового навчання. Вісімнадцятирічний юнак міг бути прийнятим до числа вільних громадян і після принесення присяги на вірність державі він вступав у ряди ефебів. Дворічне навчання ефебів спочатку проходило у таборах, де вони засвоювали техніку тактику ведення бою. Другий рік ефеби проводили вже у віддалених гарнізонах. Вони вели життя регулярних солдатів, несли охорону на кордоні держави.

Не дивлячись на спільність кінцевої мети (захист рабовласницької держави від зовнішніх та внутрішніх ворогів), між вихованням молоді в Афінах і Спарті є суттєві відмінності. Афінська система відкривала більше можливостей для різнобічного удосконалення особистості. Військова фізична підготовка не заважала тут розвитку широкого культурного процесу. В Спарті ж було нормою не лише вузько військово виховання, але й безперечне принесення інтересів окремої особистості рабовласницькому колективу.

Однак, при цьому не можна забувати, що й Афінська держава справу розумового виховання не рідко надавала приватній ініціативі. Багато тут залежало і від фінансових можливостей батьків. У Спарті ж весь педагогічний процес не лише контролювався, але й здійснювався державою. А в Афінах така опіка поширювалась на виховання лише частково. Перші громадські гімнасії тут з'явилися у VI ст. до н.е., а у V ст. до н.е. їх планування та архітектура досягли максимальної досконалості.

З часом гармонійне виховання стало майже нормою не лише в Афінах, але й у багатьох інших містах та містечках, де жили вільні елліни.

2.3 Зміст античної гімнастики

Слово «гімнастика», точніше, гюмнастика, походить від грецького «оголений». Греки, вірячи у магію, вважали, що одяг може ослабити фізичні здатності людини.

Антична гімнастика у тому, що стосується її цілі навчання і вправ, складалася із трьох основних частин: із рухливих ігор, в яких під спостереженням батьків чи вихователів приймали участь діти від 1 до 7 років, а також із навчання палестриці і орхестриці:

1. Вправи дитячих ігор, які проводилися у рамках фізичного виховання, вправи із м'ячем, обручем, біг, метання спису, диску та інші вправи, які розвивали спритність;

2. Назва палестра пов'язана із першопочатковими залами для боротьби, які були побудовані у VIII ст. до н.е. замість турнірних майданчиків під відкритим небом. У рамках системи вправ основу загальної фізичної підготовки

складало комплексне випробування, пентатлон. Воно включало у відповідності зі традиціями біг (приблизно 192-196 м), стрибки у довжину з гальтерами, метання спису, диску і боротьбу. Із числа інших вправ, які відносяться до палестри, найбільше значення мали рукопашний поєдинок, кулачний бій, боротьба вільним стилем, боротьба і метання каменів. В цій школі навчали також бігу зі зброєю, верховій їзді, стрільбі зі луку, плаванню і навіть, за виключенням Спарти, веслуванню.

3. Орхестрика, яка сформувалася із ритуальних танців, тісно пов'язаних з древніми обрядами посвячення, включала у себе мистецтво рухатися і вправи, що вважалися необхідними для розвитку спритності. Одночасно вона служила ввідним і додатковим до палестри навчанням. До неї зараховували ігри із м'ячем і для розвитку спритності, акробатичні вправи, обрядові, театральні і бойові танці.

Фізичне виховання Стародавньої Греції через десятки століть було використане у багатьох країнах при формуванні національних систем фізичного виховання дітей і молоді.

Атлетика Стародавньої Греції за багатьма показниками, такими як: масовість, поголовне фізичне виховання та захоплення спортом, усвідомлення корисності занять фізичними вправами та збільшення обороноздатності держави, естетикою і кодексом честі атлета тощо, - дорівнюється, а можливо в чомусь і перевищує сучасну систему фізичного виховання.

2.4 Особливості фізичної культури Стародавнього Риму

Найвищого розвитку рабовласницький лад досяг у Стародавньому Римі. На відміну від Стародавньої Греції Рим виник і розвивався як держава централізована, що робило його значно більш сильним, аніж Греція, і суттєвим чином вплинуло на розвиток різних сторін суспільного життя і культури, у тому числі і культури фізичної.

Історія Стародавнього Риму нараховує три основних періоди: царський період, період республіки і період імперії.

Так званий царський період (VIII-VI ст. до н.е.) – це епоха розпаду родового ладу і освіти Римської держави. Фізична культура цього періоду мало чим відрізнялася від фізичної культури інших народів. Носила вона переважно військовий характер. Поширені були змагання вершників, перегони колісниць, вправи в метанні спису, боротьба, кулачний бій та ін.

В період республіки (VI-I ст. до н.е.) Римська держава вела численні й успішні війни, розширюючи свою територію спочатку в Італії, а згодом і за її межами. Це привело до того, що фізична культура, як і багато інших сторін загальної культури, набула яскраво вираженого військового характеру. Але на відміну від Греції у Римі не було обов'язкової державної системи фізичного виховання. До того ж на великій території Римської держави не було можливості слідкувати за вихованням кожного хлопчика, та й не було необхідності у цьому. Із великої кількості громадян завжди набиралося

достатньо воїнів. Питання про фізичне виховання у сім'ї вирішувалося з волі батька. Кожен римлянин повинен був бути готовим до несення військової служби, яка для більшості була єдиною можливістю зайняти більш високе положення у суспільстві. Крім того, завойовницькі війни, які супроводжувалися грабежами, приносили багатства навіть рядовим легіонерам. Тому кожна сім'я була зацікавлена у хорошій фізичній підготовці юнаків.

У Римі існували приватні школи, у яких хлопчики із багатих і знатних сімей одержували добру фізичну підготовку. Підлітки бігали, боролися, метали списи, навчалися їздити верхи, фехтували. Крім того, вони грали у м'яч та інші ігри. Час від часу в Римі влаштовувалися змагання, на яких юнаки змагалися у верховій їзді, фехтуванні та інших вправах військово-прикладного характеру (троянські ігри, римські ігри, плебейські, тобто народні, ігри, а також змагання з нагоди урочистих дат та ін.). Були й спроби проводити у Римі змагання подібні до Олімпійських. Одного разу консул Сулла навіть заставив провести Олімпійські змагання у Римі (80 р. до н.е.), але вони не мали успіху. В той же час вплив грецької культури в Римі, особливо після завоювання Греції посилюється. Римська молодь стала широко використовувати фізичні вправи греків. Змагання римських юнаків спочатку влаштовувалися на майдані, присвяченому богу війни Марсу (Марсове поле), а згодом для них почали будуватися спеціальні споруди, подібні до сучасних стадіонів, - цирки.

Таким чином, у Стародавньому Римі не склалася така струнка система фізичного виховання, як у Греції. Зате система військово-фізичної підготовки воїнів досягла тут досконалості. Про це багато писали військові історики. Навчання воїна тут було дуже суворим і було розраховане на розвиток у ньому всіма можливими способами фізичної сили. Окрім регулярного навчання володінню зброєю і різним рухам широко практикувалися біг, стрибки, стрибки із шестом, скелелазіння, боротьба, плавання – спочатку без одяжі, потім у повному спорядженні. Тривалі марші у повних похідних обладунках, коли кожен воїн ніс на собі від 40 до 60 фунтів, здійснювалися зі швидкістю 4 милі на годину. І не тільки новобранці, але й ветерани-легіонери повинні були робити всі ці вправи, щоб зберегти фізичну бадьорість і спритність і бути звичними до втомливих занять і позбавлень.

У римській армії широко застосовувалися спеціальні приладдя для фізичних вправ: дерев'яний кінь, штурмові драбини, опудала для нанесення ударів і уколів.

В кінці II ст. до н.е. у Римі створюється постійна, професійна армія. Це звільняє основну масу населення від військових обов'язків, і значення військово-фізичної підготовки молоді поступово зменшується. Разом із тим все більше зростає інтерес до різного роду циркових видовищ, які влаштовувалися представниками римської знаті у цілях завоювання популярності у народу для досягнення своїх цілей (вибори на вигідні посади та ін.).

Звільнення від військових обов'язків і фізичної праці, яка тепер цілком лягла на плечі рабів, римські громадяни в більшості своїй перетворюються у декласований натовп, який має масу вільного часу. Кількість видовищ для неї

безперервно зростає. Якщо спочатку глядачі задовольнялися лише співом, музикою, боротьбою і кулачним боєм, то тепер появляються битви із дикими тваринами або навіть страти, коли на арені цирків беззбройних людей віддають на розтерзання тваринам, появляються і бої гладіаторів. Спочатку це був звичай, коли на могилах знатних людей після похоронів влаштовували битву гладіаторів, яка була відголосом людських жертвопринесень, але із II ст. до н.е. ці битви стали влаштовуватися в цирках спеціально для розваги глядачів. Підготовка гладіаторів відбувалася в спеціальних школах, куди відбиралися фізично найсильніші раби. Їх навчали володінню найрізноманітнішою зброєю і складним прийомам ведення бою. Пізніше на арену цирків випускали цілі загони гладіаторів, а згодом стали влаштовувати між ними на спеціальних водоймах морські бої. Іноді гладіатори, які добре билися, в якості нагороди одержували свободу, але більшість із них гинула.

Хороша військова і фізична підготовка гладіаторів створювала небезпеку для Риму, особливо під час повстання рабів. Гладіатори завжди були передовим, найбоєздатнішим загonom повсталих. Добре відоме в історії повстання Спартака (73-71 рр. до н.е.) ледве не повергло Римську державу.

Незадовго до початку нашої ери в Римі відбувалися громадянські війни, викликані загостренням протиріч рабовласницького суспільства – повстаннями і масовою втечею рабів, боротьбою за владу між різними угрупованнями аристократії. У прагненні стабілізувати своє становище верхівка римського суспільства все більш схилялася до встановлення диктатури. У Римі утверджується одноосібна влада імператорів. Володіючи державними коштами, імператори тепер мали можливість влаштовувати значно більш пишні і навіть багатоденні видовища для римського натовпу. Не дивлячись на те, що влада імператорів була, по суті, військовою диктатурою, популярність у народі, його підтримка мали для імператорів велике значення. Кількість святкових днів у році до кінця існування Римської імперії досягала 175-ти. Поряд із змаганнями атлетів, гладіаторськими боями та іншими вступами у цирках широкий розвиток одержали перегони колісниць.

Для проведення змагань були побудовані грандіозні споруди. Найвідоміші із них терми імператора Каракалли (приміщення для плавання і купання) і Колізей.

Римські імператори засновували різні змагання і для вільної молоді. Так, імператор Август неодноразово влаштовував атлетичні змагання на марсовому полі, свята із змаганнями атлетів на честь перемог. Деякі із них проводилися регулярно раз у чотири роки, подібно до грецьких Олімпійських змагань. Багато змагань влаштовував імператор Нерон, який навіть сам приймав участь у перегонах колісниць. Імператор Доміціан заснував так звані капітолійські ігри. Для проведення цих ігор на Марсовому полі було побудовано спеціальний стадіон, які вмщував до 15 тис. глядачів. Так само поступали й інші імператори.

Як і в Греції, серед атлетів з'являються професіонали, які навіть створюють професіональні об'єднання. Про одне із них, очевидно найбільше,

відомо, що воно мало своє розкішне приміщення і носило назву «Товариство атлетів, увінчаних перемогою на священних іграх».

З IV ст. до н.е. із приходом у Рим християнської релігії проведення свят поступово припиняється. Християнська церква вела боротьбу із цими видовищами, так як вони відволікали людей від церкви, особливо у святкові дні. Змагання, присвячені язичницьким богам, заборонялися, як такі, що суперечать новій релігії. В 394 р. до н.е. імператором Феодосієм було заборонено язичницькі святкування, в тому числі й Олімпійські змагання в Греції. Останніми були 293-ті агони. В 404 р. до н.е. було заборонено бої гладіаторів, які тепер замінялися змаганнями атлетів і виступами акробатів. У східній частині Римської імперії, у Візантії, циркові видовища і особливо перегони колісниць зберігалися ще дуже довго. Однак у цілому, фізична культура рабовласницького ладу приходить до занепаду, уступаючи місце культурі нового суспільства.

2.5 Особливості фізичної культури у країнах стародавнього Сходу та Америки

Перші відомі нам сліди фізичної культури стародавнього світу були виявлені у районі, що прилягає зі сходу до Середземного моря, а точніше в Месопотамії. В IV тисячолітті до н.е. тут склалися суспільні системи, в умовах примітивного войовничого деспотизму яких військові і культурні функції політичної влади були поділені між світськими та релігійними колами пануючих класів.

Зона Стародавньої Месопотамії

Стародавню Месопотамію та прилеглий до неї регіон правомірно вважають колискою людської культури та цивілізації. Саме тут вперше на службу державної організації були поставлені мистецтво, писемність, календар, а також фізична культура.

Збереглися тільки окремі відомості про фізичну культуру державних утворень, які змінювали один одного на території Месопотамії з IV тисячоліття до н.е. Одними із них були *шумери*, які проживали п'ять тисяч років назад в долинах річок Тигр і Євфрат. В період формування та зміцнення окремих держав активну участь у підтримці й розвитку фізичної культури приймало, зокрема, вільне сільське населення, із якого набирався у рекрути прошарок простих воїнів. Однак на більш пізніх етапах розвитку цих держав участь у демонстративних заходах змагального характеру і ритуальних танцях, які пред'являли високі вимоги до фізичних даних учасників, із багаточисельними акробатичними елементами (оскільки вони служили військовим і культовим цілям), поступово ставало привілеєм замкнених груп пануючого класу. Наймана ж армія, яка виникала зазвичай у періоди занепаду (її формували із представників сусідніх народів), збагачувала фізичну культуру елементами військово-прикладної підготовки.

Вирішальну роль в революціонізації фізичної культури Месопотамії, а згодом і Близького Сходу і всього стародавнього світу відіграла та обставина, що на початку II тисячоліття до н.е. була винайдена легкий (із застосування осі) і швидкий бойовий візок (колісницю) на кінній тязі. Масове використання коней не тільки привело до перетворення військового мистецтва і фізичної культури, але також покращило транспортне з'єднання між країнами і тим самим прискорило обмін культурними цінностями та досвідом.

На основі різних письмових і неписьмових джерел, а також деяких аналогій можна встановити, що саме тут палка, виготовлена із очищеного стержня фінікової пальми, стала застосовуватися для гри в так званій м'яч із битою, а згодом і в кінному поло. Найдревніший пам'ятник культу боротьби на поясах, в основі якої лежали бойові прийоми полонення суперника, - бронзова статуя, виготовлена приблизно в 2800 р. до н.е. (Виставлена в Багдадському музеї.) Ритуальні змагання, які проводилися в новорічній світа на честь бога Мардука, більш ніж на тисячу років випередили Олімпіади античних греків.

Про розвиток фізичної культури *Вавилону* свідчать теракотові зображення полювання, загону тварин, стрільби із луку, кулачного бою і змагань на колісницях, а також висічені на камені тексти Законів Хаммурапі, які датуються 1800-1750 рр. до н.е.

Від *ассирійської держави* до нас дійшло рельєфне зображення воїнів, що пливають, рухи яких нагадують стиль «кроль» (приблизно 1200 р. до н.е.), а з пізніших часів – зображення володарів і знаті, які полюють на колісницях. Згідно інших знахідок, ассирійці організували навчання фехтуванню на мечех і метанню спису.

Стосовно *персів*, окрім свідчень пам'ятників матеріальної культури, до нас дійшли також записки давньогрецьких історіографів Геродота і Ксенофонта, із яких зрозуміло, що вони навчали своїх дітей у віці 7-16 років у «виховних будинках», які діяли при дворах сатрапів, боротьбі, бігу, верховій їзді, метанню спису, стрільбі із луку і правдивості. (Пізніше із цих закладів утворилися так звані будинки розвитку сили, які майже до поширення сучасного шкільного фізичного виховання і спортивних організацій залишалися центрами фізичної культури Персії.) Подальшій підготовці юнаків служили обов'язкові мисливські випробування на сміливість, змагання з кінного поло (чауган), які виникли на основі «гри в м'яч із битою», і які розвивали швидкість і спритність, і, накінець, гра індійського походження, яка стала відомою під назвою «шатранг шахматнах», яка виховувала здатність до стратегічного мислення.

Стародавній Єгипет

Із запізненням приблизно на півтисячі років в долині Нілу розвернувся такий же процес розвитку, як і у Месопотамії. В кінці IV тисячоліття до н.е. в місцях проживання крупних племен Північного і Південного Єгипту утворилося декілька відносно невеликих центрів політичної влади. За переказами – приблизно в 3000 р. до н.е. – міфічний цар Менес заснував першу єдину імперію. Найдревніший із відомих рельєфів на спортивну тематику

зображує перемогу Джосера (2778-2723 рр. до н.е.) у культовому змаганні з бігу. Біг давньоєгипетського царя-бога найочевидніше пояснюється тими ж мотивами, що і випробування героїв грецької міфології і сучасних вождів окремих африканських племен, в ході яких кандидати фізичними досягненнями підтверджують, що вони достойні бути вибраними.

Пізніше випробування у бігу при вибранні царя-бога були витіснені боротьбою, яка краще виражає перевагу в силі та спритності, прийоми якої нагадують сучасну вільну боротьбу, акробатики і полювання на стіні гробниці Фіоххотена в Саккарі (середина III тисячоліття до н.е.). Найбільш ранній пам'ятник, пов'язаний із цією боротьбою, – зображення серії рухів, яке добуто із гробниці Фіоххотена (середина III тисячоліття до н.е.) в Саккарі. Вимога, щоб властители володіли всебічною фізичною підготовкою, відповідало суті примітивної класової держави Стародавнього Єгипту, в якому фараони будучи царями-богами, володіли майже необмеженою централізованою владою. В той же час на інших зображеннях помітні риси, характерні для фізичної культури Месопотамії. А саме ознаки процесу, в результаті якого у період правління V-VI династій пануючі класи вже привласнили собі військову підготовку, яка сприяла культу влади, полювання, боротьбу, фехтування на палицях і ритуальні танці.

Заслугує уваги обставина, що серед зображень танцюючих можна зображено також і жінок, фігури яких такі ж пласкі і худі як і чоловічі, рухи які вони виконують більш близькі до гімнастики.

Із поширенням рабовласництва відбувалися зміни. Магічний обряд відтіснявся на задній план, все більшого значення набував естетичний аспект публічного видовища. В період Середнього царства (2040-1730 рр. до н.е.) в результаті різних реформ освіти фізичне виховання, початково поширене тільки в сім'ях родової знаті, стало практикуватися і в засіданнях, які готували чиновників і жерців. Утворювалися училища для підготовки і відбору храмових танцівниць для містерій Ізиса – Озириса – Гороса.

До періоду Середнього царства відносяться і найдревніші написи, які містять детальний опис парних ігор із м'ячем. Заслугує уваги, що різні рельєфи, малюнки і скульптурні групи зображують тільки гравців, які кидають м'яч чи б'ють по ньому – в основному в жіночій одежі, - які ніколи не борються за м'яч. Тому можна зробити висновок, що фізичній культурі Стародавнього Єгипту були не відомі командні ігри. З іншого боку, це свідчить про те, що в іграх з м'ячем, які культивувалися для естетичного виховання і веселого проведення часу жінок із пануючих прошарків суспільства. Аналогічна ситуація була характерна і для танців.

Фізична культура Нового та Пізнього царства (1562-332 рр. до н.е.), яке наступило після повергнення гіксосів, із самого початку стала збагачуватися новими рисами. На створених за правління Аменхотепа II (1447-1420 рр. до н.е.) знаменитих зображеннях сфінксів зафіксовано вже змагання веслярів і воїни, що біжать за колісницями. В період правління спадкоємців цього фараона появилися перші документи, які свідчать про поширення змагань

лучників і кулачних бійців. На храмових святкуваннях Рамзеса II (1290-1223 рр. до н.е.) стали вже проводитися змагання з боротьби та фехтування на палицях із представниками Нубії, Лівії та інших народів, якими у відповідності із встановленими правилами керували судді. Все частіше увічнювалися бої на човнах, які відображали боротьбу за воду, що дає життя, але згодом вони перетворилися в традиційні видовищні змагання.

Стародавня Індія

Розвиток фізичної культури Індії в стародавній період відрізнявся від традицій розглянутих вище культур. Як свідчить характерний пам'ятник 2000-1200 рр. до н.е. написаний на санскриті корінне населення Стародавньої Індії мало найцінніші відомості в області ритуальної оздоровчої гімнастики, танцю та самооборони без зброї. У той же час поради із зняття болі в різних частинах тіла зі допомогою натискань і розтирань свідчать про розвинуте мистецтво масажу.

В стародавніх індійських описах вперше зустрічаються згадки і про такі форми поєдинку і одноборства, стиль яких характеризується нанесенням ударів рукою чи ногою по чутливих щодо болю частинах тіла суперника, а також проведенням прийомів на удушення. Що стосується помічених під час медитацій і екстазу шаманських танців органічних і психічних змін в організмі, які викликаються шляхом регулювання дихання, то ці спостереження лягли в основу створення системи йоги. В ході розкопок в околицях Гараппи в Пенджабі було знайдено кам'яну пластину – печатку, виготовлену в III тисячолітті до н.е., в центральній частині якої зображено фігуру людини, яка сидить у позі «лотос». Про високу культуру кінних змагань в Стародавній Індії на основі вживаної санскритської термінології свідчить «підручник з тренінгу», який уже згадувався, коли мова йшла про Месопотамію. Характерний ритуал виразних рухів, який бере свій початок від магії родючості, одержав класичну форму в рамках інституту танцівниць в храмах.

Із приходом з півночі племен індо-арійців (1200-600 рр. до н.е.) відбуваються корінні суспільні зміни. З'являється поділ суспільства на касты. Тим не менше збереглися характерні магичні обряди, ритуали і міфологічні уявлення. Серед іншого – різні вчення тантризму і практика йоги. Відповідно до кастової приналежності зарання нав'язувалися уявлення про те, хто, чим і в якій мірі може займатися. Так, для неарійських каст вважалися «недоторканими» верхова їзда, всі вправи зі зброєю, які забезпечували бойову підготовку, а також йога. У той же час кшатрії вважали зовсім неприйнятним для себе займатися поширеними серед шудрів танцювальними вправами, а також вправами із чучелами, кубиками чи обручами й іншими видами змагань.

В той же час арійська каста завойовників та їх озброєна челядь одержували фізичну підготовку високого рівня. Згідно законів Ману, записаних у I столітті до н.е., вони були здатні успішно битися навіть із більш чисельним ворогом на рівнинах – на бойових колісницях і верхи, на ділянках місцевості, залитих водою, - на слонах і човнах, на лісистій і зайнятій кущами місцевості – застосовуючи лук, на гористій місцевості – із мечем і щитом. Вони також

признавали за поєдинками зі зброєю і навіть голими руками роль фактора, який вирішує долю битви. Змагання у силі і спритності, окрім військової підготовки у вузькому розумінні, мали також велике значення для святкових заходів давньоіндійських міст. Атлетичні змагання, змагання із самооборони зі зброєю і без зброї, перегони і змагання на колісницях, так само як і конкурси в танцях, які влаштовувалися на честь посідання трону новим властителем, традиційних релігійних святкувань і повернення із переможних походів, відіграли важливу роль у справі об'єднання всієї общини. Гру в м'яч із битою «катхі-ценду» месопотамського походження, яка, подібно аналогічній персидській грі. Розвивала спритність, принесли сюди завойовники-арійці. Згідно санскритським рукописам, уже в VII столітті до н.е. в Індії повсюдно існував культ ігор на дошках, які вимагали зібраності і роздумів. Серед них виділялася попередниця сучасних шахів чатуранга, яка виховувала стратегічне мислення.

Фізична культура інших пануючих каст була пристосована перш за все до складових системи канонів емоційно насичених танцювальними рухами та вправами із метою зміцнення здоров'я.

Навчання вищому рівню індійського танцювального стилю, художній мові його форм здійснювалося в закритих учбових закладах, які готували танцівниць для храмів. Матеріал вправ із ціллю зміцнення здоров'я (йога), який базувався на традиціях раціональної магії, був розвинутий в таку містифіковану систему рухів, що вищі її ступені були доступні тільки для посвячених. Засвоїти практику йоги можна було у вчителя (гуру).

В тисячорічній «застиглості» сільських каст у формі таємних обрядів (субкультура) продовжували жити вправи пов'язані із самообороною без зброї, які збереглися з часу первіснообщинного ладу. Інші форми руху – такі як біг, стрибки у висоту, танці та ритуальні омивання, - так само як і публічні масові заходи були підкорені потребам релігійного світу Індії. Стрибки у висоту, наприклад, здійснювалися для підвищення родючості поля, а різні види оббігання предметів і змієподібні рухи в танцях підготовлювали шлях до переселення душі.

Стародавній Китай

В китайських хроніках, які відносяться до періоду VIII-VI ст. до н.е., повідомляється, що перші паростки фізичної культури, яка одержала розвиток в долині Хуанхе і Янцзи, появилися на початку III тисячоліття до н.е. Поруч із стародавніми святами і пов'язаними із ними звичаями і обрядами в хроніках часто посилаються на написану очевидно в 2698 році до н.е. книгу під назвою «Кунфу», в якій вперше були систематизовані кваліфіковані описи поширених серед народу різних вправ лікувальної гімнастики, болевтолюючого масажу, ритуальних танців, які лікували від хворіб, безпліддя, а також бойових танців. Як свідчать записи у хроніках, і в той період хлопчиків виховували в спеціальних закладах.

В Стародавньому Китаї велику роль у фізичній підготовці відігравали бойові танці, як і у всіх народів, які мали легке озброєння, і де кіннота не

відіграла домінуючої ролі у веденні військових дій. Тут також склались форми рухів типу пантоміми, які, окрім розвитку спритності і стійкості воїнів, служили також зображенню героїчних подвигів.

В Стародавньому Китаї не відбувається різкий поділ суспільства на касти. Тут залишається можливість для простолюдина добитися кращого положення у громаді завдяки фізичним і розумовим здібностям.

Сильно вплинули на суспільну роль фізичної культури прагматичні природно-філософські погляди і медичні знання, одержані на основі експериментів. За допомогою методів лікування із використанням рухів було одержано можливість впливати на функціонування людського організму, це явище було найрозвинутішим у порівнянні із іншими центрами стародавнього світу. У той же час чиновники, які займали монопольне положення в області просвіти і в державному апараті, не були зацікавлені висувати на перший план фізичні, спортивні досягнення в колах військових. Таким чином, закостеніле товмачення пануючих в стародавній китайській фізичній культурі громадських обов'язків закривало дорогу таким нормам особистих досягнень, які були однією із найхарактерніших рушійних сил у досягненні успіху античним європейцем, фізично значно менш міцним.

Під час панування першої династії – Шан (що підтверджується і історичними джерелами) були систематизовані лікувально-терапевтичні рухи і військова підготовка. У цей період основу військової підготовки складала змагання на колісницях, стрільба із луку, полювання, метання спису і рукопашний поєдинок без зброї. В рамках танцювальної культури почалося виділення танців, які виліковували безпліддя, так званих танців померлих, які зображували подвиги предків, а також бойових танців, тобто, по суті, трьох головних джерел, із яких сформувалися більш пізні обряди.

За письмовими пам'ятниками і результатами розкопок, можна зробити висновок, що древня китайська фізична культура досягла розквіту під час панування династії Чжоу (XI-III ст. до н.е.). Відносно самостійні центри поселень феодальних правителів об'єднаної імперії створювали сприятливі для розвитку умови, аналогічні тим, що були в античних грецьких полісах. Два зі шести предметів вищого ступеню школи – змагання на колісницях і стрільба із луку – носили яскраво виражений характер фізичного виховання.

Серед народу, за винятком рабів, одержав поширення попередник сучасного футболу – «чжу ке». Ця гра використовувалася як додаткові рухи, які служили розвитку швидкості, спритності і винахідливості, у підготовці піших воїнів. В центрі ігрового майданчика певного розміру на відстані 4 метрів один від одного в землю закопувалися 2 бамбукові палиці висотою близько 4 метрів, між якими натягували сітку. У верхній частині сітки вирізали отвір діаметром 60 см. Це були «ворота». М'яч передавали один одному із двох сторін сітки, для чого били по ньому ногами і руками. Можна було торкатися м'яча головою, спиною, грудьми, і лише не можна було допускати торкання його відкритою долонею. Гру «чжу ке» спостерігали не пасивні глядачі. Гравців, які одержували очки, преміювали вином, квітами, фруктами, а з випадку свят

вручали які-небудь прикрашені посудини. Тих, хто потерпів поразку висміювали. Тим часом на площадку виходили дві інші команди, і матчі продовжувалися до тих пір, поки не зіграють всі команди. Східне тлумачення «гри» не знало поняття абсолютного переможця, тому не потрібно було проводити матчі по такій схемі, коли ті, хто потерпів поразку виходили із гри. Однак правила гри були суворими. Розрізняли майже 10 порушень правил при використанні 70 різних видів ударів по м'ячу ногами і руками. В основному на основі таких же принципів проходили змагання з боротьби, кулачного бою, підняття тягарів, перетягування канату, танцям і змагання на воді.

Подібно до калокагатії стародавніх греків, у Стародавньому Китаї також склалася своя система ідеалів в області фізичної культури яка знайшла вираження в принципі «сань мей». У цьому принципі, як в у різних жанрах мистецтва, знайшли відображення вимоги принесення користі для суспільства, володіння волею, яка сприяє моральному вихованню, і розвинутим смаком. У відповідності із принципом «цзинь і цзянь» «сань» виражав внутрішню, а «мей» – зовнішню досконалість. Особлива увага зверталася на формування волі і характеру. Якщо учасник гри в м'яч чи борець грубили, суддя і глядачі клеймили його як «сяо цзянь», що означало високий ступінь громадського презирства. Під час кулачного бою, який носив характер боротьби тіней, високо цінувалося не саме попадання в суперника (цзянь), а спритне ухиляння від ударів суперника з тим, щоб викликати у нього внутрішній неспокій (цзинь).

В подальшому перетворенні міського способу життя, веденні військових дій і мислення, танцювальні форми, які зародилися в V ст. до н.е. в рамках раціональної магії, все більше губили значення фізичних вправ, а згодом і військової підготовки і продовжували існувати як обрядові рухи.

Але навіть у цей «період розквіту» Стародавнього Китаю жінки не відігравали ніякої ролі у тому, що торкалося фізичної культури суспільства. Однак на виконаних на шовку зображеннях дитячих ігор можна часто побачити фігури дівчаток. У відношенні дівчат-підлітків існувала думка, що їм достатньо навчитися прясти, шити, готувати їжу, танцювати, достойно вести себе і граційно ходити (дріботати). А «панські дівчата із кращих домів», поклоняючись моді нівечення ніг, самі позбавляли себе більшості фізичних вправ і ігор.

В період бюрократичного, диктаторського правління династій Цинь і Хань (III ст. до н.е.-III ст. н.е.) почався перехід до феодалізму. Під впливом серії поразок від кочівників-гунів, які володіли численними мобільними кінними загонами, Великий Жовтий імператор Цинь (Цинь Ши-хуанди) і його спадкоємці провели корінну військову реформу. За допомогою різних виплат вони створили новий дворянський прошарок, зобов'язаний служити в кінноті. У військових школах припинили їзду на колісницях. Були введені верхова їзда, стрільба із луку з коня, що скаче («за методом гунів»), застосування незамінних у ближньому бою поясів і необхідних для ловлі солдатів суперника методів боротьби із використанням арканів. Історія військового мистецтва приписує цій військовій реформі те, що на початку I ст. до н.е. китайська армія змогла

вигнати із території сучасної Зовнішньої Монголії дуже маневрену кінноту гунів.

Спираючись на нових воїнів-дворян, централізована влада знищила центри влади місцевих деспотів. Була ліквідована спадкова аристократія, яка в попередні століття перетворилася у рабовласників. Природно, були знищені і місця проведення представницьких турнірів. У той же час централізована влада прагнула також ослабити народні рухи, переслідуючи змагання у фізичній силі, які організовувалися у нижчих прошарків. Цим прагненням сприяло конфуціанство, яке проповідувало ідеологію центризму. Конфуціанство протиставляло «сань», які означали мудрість, достоїнства внутрішнього змісту людини, його фізичним достоїнствам. На противагу цьому буддійські монахи і даосиський таємний союз, який організував народний рух «жовтих тюрбанів», заохочували фізичні вправи, пов'язані із самообороною простих людей (II ст. до н.е.).

Лікувальна гімнастика Кун-цзи, відносно не пов'язана із суспільно-політичною боротьбою, тим часом розпалася на декілька напрямків, які різко відрізнялися один від одного. Основу нових, більш практичних напрямків складала так звана система «би цзинь чжи», яку розробив даосиський лікар Хуа-де, який жив в III ст. до н.е., базуючись на спостереженнях за різними тваринами: ведмедами, мавпами, птахами, тиграми й оленями (у сучасному розумінні «цзинь» відповідає вправам, що розслаблюють, а «цзянь» – вправам, що розтягують). За допомогою цих вправ хотіли перш за все вилікувати викривлення постави, захворювання органів травлення, дихальних органів і кровообігу. На основі принципів врівноваження пари протилежних «цзинь» і «цзянь» у якості предмету навчання лікарів було введено також розслаблюючий і тонізуючий лікувальний масаж.

Фізична культура народів Америки у період до європейської колонізації

Про фізичну культуру народів Америки ми черпаємо відомості із археологічних знахідок, етнографічних колекцій та з іспанських хронік XVI-XVIII століть. На думку дослідників, у часи Колумба більша частина корінного населення Америки жила у соціальних умовах первіснообщинного ладу. Тільки у племен, які населяли західний берег південної півкулі, а також у мексиканських і центральноамериканських племен склалися своєрідні класові відносини.

Рівень розвитку виробничих сил тут набагато відставав від більш розвинутих країн Європи й Азії. Тварини у якості тяглової сили чи для верхової їзди тут не використовувалися, не було і колісних візків. Тут не знали навіть заліза. Зброя виготовлялася із каменю чи з бронзи. Племена, які промишляли полюванням, кочові і осілі племена часто воювали між собою за більш багаті території, за долини рік, за соляні копальні, через рабів і навіть деколи через каучук, який служив вихідним матеріалом для виготовлення м'ячів. Для тренування сили волі їх воїни застосовували форсовані марші, біг, веслування, боротьбу, силові змагання, ігри із м'ячем та збройні ігри, а також методи ще більш безпощадні, аніж у спартанців. Правом називатися дорослим

користувався тільки той, хто із честю витримував ці випробування. При відсутності інших засобів пересувань серед різних видів фізичних випробувань значного розвитку одержав біг. Для бігунів того часу (перуанців, тарахумарів) характерна була не швидкість бігу, а в першу чергу витривалість і настирливість бігуна, які досягали незвичних для середньовічної Європи масштабів. Вправи у самозаглибленні представників духовного стану привели до виникнення системи оздоровчої гімнастики, подібної до індійської.

В місцях, населених колись ольмеками, на берегах затоки Гольф і в Ла Венті, вчені знаходять пам'ятники, вже починаючи з XIV ст. до н.е., які зображують ритуальні ігри в м'яч, типові для фізичної культури того часу. На думку окремих авторів, величезні камінні голови в околицях Ла Венти є пам'ятниками тим знатним ольмекам, які були обезголовлені після видатних досягнень, продемонстрованих ними у ході ігор. У великій кількості збереглися рельєфні і настінні малюнки. Які зображували класичні ігри епохи теотиуаканської культури (II-IX ст. н.е.). Іспанські джерела XIV століття недвозначно вказують на те, що техніка володіння м'ячем у корінних жителів перевершувала навіть рівень італійських і французьких віртуозів. Вони володіли мистецтвом індивідуальної і командної гри. Мужчини грали проти мужчин, а жінки – проти жінок, але виступали і змішаними парами. По набитому або надувному м'ячу вдаряли ключкою чи різними частинами тіла.

У світі індійських релігійних уявлень, які базувалися на культі полювання і родючості, гра виявилася необхідною. М'яч там можна було зустріти серед засобів, покликаних впливати на природу точно так, як у змаганнях і іграх богів, які утілювали сили природи. В Європі гра, яку витіснили із релігійних і виховних закладів, а також зі сфери громадського життя і діяльності, уже своїм існуванням означала порушення порядку і церковних устоїв, рух у вільній атмосфері, протест проти заповіді середньовічного католицизму. Однак у Новому Світі вона задовольняла офіційні суспільні потреби, була тісно пов'язана із обрядами і новим літочисленням.

Суспільна роль індійських ігор у м'яч розрізнялася у залежності від ступеню розвитку різних племен. Ігри в ракетт племен ірокезів, тольтеків, дакотів і маскогів, які вели надзвичайно дикий спосіб життя, близько нагадували їх військові дії і проходили за участю сотень людей. Ці ігри протягом тривалого часу вирішували питання про авторитет племен, за їх допомогою вирішувалися і спірні питання. Часто і переселенці пропонували гру у м'яч чи фехтування на палках у якості засобу припинення розбратів і чвар, не дивлячись на те що у них функція гри була швидше пов'язана із культом сонця і обрядом родючості. Численність команд зменшилась до семи людей, а умови гри стали більш складними.

Записи стосовно техніки гри не містять у собі яких-небудь моментів, які торкаються винесення рішень про оцінку результатів і досягнень і мотивів таких рішень. Це надзвичайно ускладнює вивчення дійсної ролі звичаїв. Так, наприклад, на питання про те, чому в ході ритуальних ігор не використовувалися кисті рук і ступня ноги, спортивна історіографія досі не

може дати задовільної відповіді. Деякі схильні шукати пояснення у тезисі про «неохайності кисті рук». Однак це повір'я не було поширене серед корінних жителів, які населяли Америку. Більш вірогідно, що у ході битв. Які проводилися за допомогою примітивних засобів, і у першу чергу тих битв, у ході яких прагнули захопити полонених, головну роль відігравали панкратіонівські захвати, удари і поштовхи. А у процесі ігор, які у них були пов'язані із прагненням до мирного вирішення спірних питань, невикористання кисті рук зарання виключало можливість того, що змагання буде носити грубий характер.

Отже, рабовласницьке суспільство зробило значний крок у розвитку фізичної культури. В цей період вже виникли такі системи фізичного виховання як: спартанська, афінська, римська. А їхні етичні норми лягли в основу сучасних європейських.

2.6 Контрольні питання

1. Перерахуйте елементи фізичної культури, що проявилися у цивілізації Стародавньої Шумерії.
2. Назвіть елементи фізичної культури, характерні для цивілізації Стародавнього Єгипту.
3. Наведіть елементи фізичної культури цивілізації Стародавньої Індії.
4. Перерахуйте елементи фізичної культури, що проявилися у цивілізації Стародавнього Китаю
5. Перерахуйте елементи фізичної культури, характерні для Давньої Минойської культури
6. Вкажіть, які вправи входили до змісту військово-фізичного виховання у Спарті
7. Опишіть військово-фізичну підготовку ефебів в Афінах
8. Назвіть рік розпаду Західної Римської імперії
9. Коротко викладіть сім лицарських доблестей

2.7 Література

1. *История физической культуры и спорта: Учебник для институтів физической культуры / Под ред. В.В. Столбова. – Москва: Физкультура и спорт, 1983. – 359с.*
2. *Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: Пер. с венгерского. – Москва: Радуга, 1982. – 399с.*
3. *Попеску І.К. Спорт у долях балканських народів. – Львів: Світ, 1991. – 184 с.*
4. *Філь С.М., Худолій О.М., Малка Г.В. Історія фізичної культури: Навчальний посібник. – Харків: «ОВС», 2003. – 160 с.*
5. *Шанин Ю.В. От эллинов до наших дней. – Москва: Физкультура и спорт, 1975. – 143с.*

3. Лекція: Фізична культура епохи середньовіччя (2 години)

План:

1. Особливості європейської фізичної культури та фізичного виховання в країнах Сходу в середні віки.
2. Лицарська система фізичного виховання.
3. Розвиток фізичної культури серед селян та ремісників-міщан європейських країн.
4. Вплив християнської релігії на розвиток фізичного виховання.
5. Зародження науково-методичної думки в галузі фізичного виховання.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: «середні віки», лицарі, духівництво, буддизм, християнство, іслам, варвари, аскетизм, буржуазія, гуманізм, реформація, ушу, самураї, лицарський орден, сім лицарських чеснот, християнська церква протестантство, чернечий орден єзуїтів, громада «Чеські брати», школа єзуїтів, гуманус.

Особи: Ян Жишка, Тертулліана, Мартін Лютер, Ульріх Цвінглі, Леонардо да Вінчі, Вільям Гарвей, Андреас Везалій, Вітторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Ієронім Меркуріаліс, Ян Амос Коменський, Томас Мор, Томмазо Кампанелла

Дати: V-X ст., XI-XV ст., XV-XVII ст., XIV—XVI ст., XI-XII ст., 1198 рік, 1360—1424р., 1540 р., 1452—1519р.р., 1514—1564р.р., 1578—1657р.р., 1378-1446р.р., 1494-1553р.р., 1530—1606р.р., 1478—1535р.р., 1568—1639р.р.

Сучасна історична наука використовує термін «середні віки» стосовно до періоду суспільного розвитку з кінця V до другої половини XVII століття, а в деяких країнах і довше, коли в найрозвинутіших районах світу визначальну роль відіграв феодализм, феодальний устрій. Феодальне суспільство поділялося на два основних класи: феодалі і підлеглі їм васали, селяни та ремісники. Пануючими станами при феодализмі були світські феодалі (лицарі) і духівництво.

З урахуванням головних тенденцій розвитку фізичної культури можна говорити про фізичну культуру раннього середньовіччя, іншими словами, періоду становлення феодализму (V-X ст.), фізичну культуру розквіту середньовіччя, тобто періоду розвинутого феодализму (XI-XV ст.), і про фізичну культуру періоду заходу феодализму (XV-XVII ст.). Впродовж останніх двох періодів в Європі одержує розвиток фізична культура епохи Відродження (XIV-XVI ст.).

В остаточному підсумку різні суспільні потреби, умови, місцеві звичаї і їхній взаємний вплив створили в середні віки різноманіття феодальних форм фізичної культури. Однак у рамках такої удаваної різноманітності усе більше відокремлювалися відповідно до характеру суспільного ладу норми ігор і

«спортивних» занять з фізичного виховання правлячих класів і різних прошарків, пов'язаних з ними васальними й іншими відносинами, а також селян і міського населення.

З появою феодального ладу змінюється характер праці, трудових відносин, починається інтенсивніший розвиток виробництва. Впроваджені в трудовий процес нові технології вимагали нових підходів до фізичного розвитку людини.

На розвиток фізичної культури в середні віки впливає також тісно пов'язана із нею військова справа. В цей період з'являються нові види зброї, нова тактика ведення бою, регулярні армії.

Велику роль у створенні феодальних форм фізичної культури відіграли різні світові релігії, а також виниклі в їхніх рамках релігійні напрямки. Буддизм, християнство й іслам, тісно пов'язані з утворенням феодальних держав, вибирали і використовували у своїх інтересах місцеві звичаї або ж самі пристосовувалися до них.

3.1 Особливості європейської фізичної культури та фізичного виховання в країнах Сходу в середні віки.

Одночасно з розпадом Західної Римської імперії порушився досить розвинений суспільний поділ праці в античному світі, були знищені відносини, пов'язані з виробництвом товарів і їх обміном. Основою нових державних утворень, що включили в себе прийшлих варварів і корінне населення, стало натуральне господарство. Колишні класичні області культури поступово відмирили, а традиції варварів у видозміненій формі виявилися пристосованими до нових суспільних відносин.

На території колишньої Римської імперії внаслідок протиріч, що загострилися у результаті завоювань варварів, перетворення рабовласницької формації супроводжувалося катастрофічними потрясіннями. Хоча в східній частині імперії самі варвари тимчасово асимілювалися, існуючі там найбільш характерні інститути античної фізичної культури вступили в протиріччя з інтересами правлячого класу. Інша справа, що у Візантії в міру посилення імператорської влади були відновлені деякі видовищні заходи, що одержали новий зміст, у тому числі атлетичні змагання і змагання на колісницях, і, крім того, спостерігалось сильне захоплення кінним поло, запозиченим у персів.

Слов'яни й угорці, що утворили пізніше свої держави, створили свою феодальну фізичну культуру відповідно до їх специфічних рис. На перетворенні їхньої фізичної культури позначився вплив народів, що стояли вже на більш високому ступені феодальної форми фізичної підготовки. У цьому, природно, вирішальну роль відіграли також економічні і політичні зв'язки. Так, на фізичній культурі руських князівств позначався вплив Візантії, а на фізичній культурі угорців і поляків – вплив німецького лицарського ордена.

Ідеалом людини в античному полісі була багатосторонньо розвинута людина. Значне місце серед рис гармонійно розвинутої, активної особистості приділялося фізичним даним. Норми оцінки фізичного загартування, видовищність і емоційні потреби відіграли таку важливу роль у суспільстві, що їх не могла ігнорувати і політика. Однак ідеал середньовічної людини, що складався одночасно з формуванням феодалських відносин, був нескінченно далекий від античного ідеалу. Якщо говорити взагалі про ідеал людини у фізичному сенсі, що відноситься до середньовічного періоду християнства, то в цьому випадку варто виходити з ідеалу тіла розп'ятого Христа, змученого стражданнями в ім'я порятунку людського роду. Таким чином, ідеалом людини середньовічного світу став святий образ аскетичного ченця, що ніс на своєму чолі відображення страждань в ім'я порятунку душі. Мабуть, ніщо не вказує яскравіше на контраст між двома світоглядами, як зміна поняття «аскетизм». Грецьке слово «аскетизм» означало насамперед фізичні вправи, а «аскет» – переможця змагань. У період середньовічного християнства слово «аскет» вже означало людину, що знехтувала тіло, мучить його і загартовує лише дух. Фігура святого аскета, що заперечує фізичну культуру, була загальним ідеалом для всіх соціальних прошарків. Правда, склалися і власні ідеали в орденів, що створювалися, і прошарків феодалського суспільства. Таким, наприклад, був ідеал лицаря. Однак в остаточному підсумку цей ідеал також вписувався в загальний ідеал аскета. У лицарі поважали і вважали гідними наслідування не тільки фізичну силу, бойовий дух, свідомість орденської честі і поведінку відповідно до запропонованих норм кодексу поведінки, але і те, що ці якості лицар підкоряв службі Господу Богу і церкві.

Відродження – період в історії культури XIV-XVI століть, тоді визначальними у прискореному розвитку природознавства, філософії, літератури, мистецтва, педагогічної думки і фізичної культури стали суспільний вплив і антифеодалський світогляд міської буржуазії, що піднімається. Його основу склав розвиток економіки, у якому сполучалися прогрес ремесел, торгівлі, транспорту, географічні відкриття. У Північній Італії й інших найбільш розвинених пунктах Європи виникали зародки капіталізму. В окремих місцях починалися перші спроби переходу до буржуазного суспільного устрою. Пов'язаний із цими явищами новий світогляд служив потребам і інтересам буржуазії. Його ідеалом був «гомо універсали» (усебічно розвита людина), продукт того «історичного моменту», коли засновані на поділі праці матеріальні умови сприяли появі особистості в сучасному змісті слова, широкому розвитку її здібностей і зв'язків між людьми. Новий канон фізичної культури, відкидаючи карикатурний аскетизм середньовіччя, спирався на ідеї античності. Однак звернення до цього періоду стало початком нового шляху і на новому ґрунті.

У формуванні сформованої під впливом цих суспільно-економічних факторів фізичної культури епохи Відродження брали участь два тісно взаємозалежних ідейних пліни: гуманізм і Реформація.

Гуманізм замість теологічної культури середньовіччя орієнтувався на культуру, педагогіку, систему цінностей і норми поведінки, у центрі яких знаходилася людина. Сюди відносилися навчання дворянської і буржуазної молоді класичному мистецтву, музиці, літературі; засвоєння модних природничонаукових знань; знання військової справи; захоплення красотою природи; визначені навички в полюванні, іграх, танцях, змаганнях – тобто, формування таких потреб і такого підходу, коли для підростаючого покоління «ніщо людське не чуже».

Реформація протиставляла ієрархічній, авторитарній вірі релігійність, засновану на індивідуальних сприйняттях і спонукальних мотивах, створюючи відповідні їй систему виховання і спосіб життя. Культура гуманізму, у центрі якої знаходилася людина, у чималій мірі підготувала появу релігійної культури, покликаної до життя Реформацією. Хоча Реформація протистояла світському погляду гуманістів на життя, однак у вимозі відновити колишню чистоту релігії вона заперечувала головний інститут ідеології феодалізму – папство.

Культурно-історичне сполучення гуманізму і Реформації виникало з єдності рушійних сил, що стояли за соціальними битвами епохи.

Завдяки новому класу буржуазії, що створював свої власні закономірності у світі ігор і інших заходів, обмежених ритуалами змагань, що нерідко таїли в собі небезпеку для життя, виділилася особлива область, розвиток якої привів, з одного боку, через джентльменську спортивну діяльність до формування системи ідей сучасного спорту, суспільного за своїм характером; з іншого боку – до виникнення зв'язаного з визначеними інститутами фізичного виховання.

Особливою своєрідністю відрізнявся в епоху середньовіччя розвиток фізичної культури в народів Азії, Америки й Африки. Це було зумовлено особливостями соціально-економічного укладу, культури, побуту і народних звичаїв. Феодальні відносини в даних регіонах склалися більш повільно і з меншими потрясіннями, аніж у Європі. Тут більш міцно зберігалися і поступово збагачувалися новим змістом древні традиції фізичної культури.

Так, древня практика розвитку фізичної культури середньовічної Індії розширювалася за рахунок вправ у боротьбі, стрільбі з луку, кінних ігор. Поряд з національними танцями великою популярністю стала користуватися хатхайога, в основі якої лежали норми руху тіла, ритуальні вправи, пов'язані з бігом та іграми. У середньовічному Китаї після масового повстання селян «Жовті пов'язки» для запобігання подібних виступів протягом декількох сторіч (III-V ст.) діяв указ про здачу населенням усякої зброї. У цей час серед селян і в монастирях стали формуватися різні способи самооборони без зброї. Починаючи з VI ст. швидко розвивалася техніка своєрідної гімнастики, що носила назву ушу. Її основним змістом були захвати голими руками, удари кулаком і долонею в поєднанні з ударами ногами. В епоху правління династії Мін (XIV- XVII ст.) ушу досягло високого розвитку. У ті часи воно містило в собі до двох десятків вправ без зброї, а також велику кількість вправ зі списом і ціпком. З появою вогнепальної зброї бойове значення ушу зменшилося, але при

цьому зростала його оздоровча спрямованість. У Китаї також одержали поширення гра в кінне поло, змагання з бігу і запозичена з Індії хатха-йога.

Розвиток фізичної культури в середньовічній Японії пов'язаний із встановленням інституту лицарства – самураїв. Система фізичного виховання самураїв (бусидо) включала різноманітні види боротьби (сумо, елементи джиуджицу і карате), мистецтво фехтування з одним чи двома мечами (кендо), володіння списом (нагіната), стрільбу з луку в пішому і кінному строю, усілякі ритуальні змагання, різновиди ігор у м'яч.

В Америці перед її колонізацією до числа найбільш розвинених цивілізацій відносилися держави інків, майя й ацтеків. У XII-XV ст. у цих народів склалися визначені системи фізичного виховання, що включали в себе сімейні і державні форми. Ці системи придбали класову спрямованість. У школах, що існували, учні займалися іграми й іншими фізичними вправами. Багато уваги приділялося військово-фізичній підготовці: стрільбі з луку і метанню праці, умінню користуватися мечем і щитом, боротьбі, що нагадує карате. Особливо слід зазначити підготовку бігунів-кур'єрів в інків і ацтеків, що було зумовлено їх життєвою необхідністю. Багато ігор і вправ у цих народів було пов'язано з релігійними ритуальними обрядами. Проводилися також міжплеменні ігри, священні церемонії, атлетичні змагання. Усі системи фізичного виховання займали важливе місце в трудовому, військовому житті та побуті аборигенів Американського континенту. Вторгнення європейських колонізаторів, що супроводжувалося грабежами, убивствами і насильством, на багато років загальмувало подальший розвиток самотньої фізичної культури в народів цього регіону.

У середні віки також безпосередньо працею, військовою справою і побутом визначалися форми фізичного виховання й у народів Африканського континенту. Виховання здійснювалося в сім'ї, будинках мисливців і вождів племені і громади. Більшість фізичних вправ африканці виконували в змагальній формі, наприклад стріляли з луку і метали палки в ціль, лазили по стовпі на результат. Разом із танцями були розвинуті вправи, пов'язані з воєнними діями. Часто в племенах біля будинків вождів чи родових старійшин проводилися свята, що служили своєрідною формою перевірки фізичної і військової підготовки молоді. Змагання проходили з боротьби, бігу, метання спису і диску. У систему підготовки юнаків і дівчат входили ритуальні танці, різні рухливі ігри, акробатичні вправи і танці під звуки тамтама. Жоден обряд (різні присвяти, коронації вождів та ін.) не обходився без змагань у силі, витривалості, спритності, сміливості, красі танцювальних рухів. Різноманітні ігри і фізичні вправи у формі змагань у той час були єдиним засобом мирного спілкування між різними племенами і громадами Африки. З проникненням в Африку колонізаторів національна культура в цілому і фізична культура зокрема занепали.

3.2 Лицарська система фізичного виховання

Протягом XI-XII століть на всю Західну Європу поширився інститут лицарів. Подаровані королем маєтки могли передаватися в спадщину, і лицарське походження стало необхідною умовою приналежності до лицарського ордену. Тих, хто не мав лицарського походження, могли присвятити в лицарі тільки королі. Один із перших лицарських орденів було засновано у Німеччині у 1198 році. Очолював кожен лицарський орден обраний ним головний магістр. Лицарство складало замкнуту феодальну військову систему усередині дворянства.

Норми фізичного виховання в лицарських закладах визначалися високими фізичними вимогами, необхідними для повного міжусобиць життя феодалів і воєнних дій того часу. Загальновідомо, що аж до кінця XIV ст. найважливішим елементом ведення бойових дій у Західній і Центральній Європі був двобій із застосуванням холодної зброї. А боєздатність визначалася насамперед фізичною силою і стійкістю лицаря в латах. У той же час володіння зброєю у важких обладунках підвищувало роль почуття рівноваги, що стало в остаточному підсумку необхідною умовою того, щоб вершник удержався в сідлі, а піший – на ногах. Мало цінувалися високі результати у швидкості і спритності, досягнуті не верхи, і тим більше без лат. Не випадково, що з лицарських турнірів були цілком виключені ігри з м'ячем і навіть такі форми, як біг зі зброєю чи бойові танці, що відігравали головну роль в античному вишколі. Правда, із середини XIV століття, коли стрільба із луку і бої піших воїнів знову вийшли на перший план, змінилися методи бойової підготовки. Однак це не торкнулося основ лицарської фізичної культури.

Фізичне виховання лицарів носило класовий та військово-прикладний характер. Вважаючи гідними для себе лише заняття військовою справою, лицарі нехтували фізичну працю, вели довільний спосіб життя, були неосвічені, а часом і неписьменні. Багато часу проводили у військових походах, грабували чужі землі. Виховання лицарів зводилося до оволодіння ними семи «лицарськими доблестями». Їх навчали: 1) їздити верхи, 2) плавати, 3) полювати, 4) стріляти з луку, 5) боротися, 6) розважальним іграм на площадках і грі з м'ячем для служби при дворі, а також 7) мистецтву читання віршів, необхідному для придворного з гарними манерами, і основним танцювальним рухам.

Найважливішою і найскладнішою вправою у верховій їзді лицаря, закованого в лати, було вироблення почуття рівноваги. Основи цього вміння відпрацьовувалися на дерев'яному коні, а потім у підлітковому віці переходили до верхової їзди на місцевості. Плавання означало практично плавання на коні, під час якого вершники використовували бурдюки і в'язки хмизу, щоб не потонути. Головною формою полювання в період феодалізму вважався двобій з великими звірами: зубрами, ведмедами, оленями, кабанам, під час якого лицарі використовували зброю. Соколине полювання і полювання з луком на

дрібну дичину влаштовувалися заради великосвітських дам і як колективні розваги. У ході стрільби з луку вчилися користуватися арбалетом.

У поетичному творі XV століття «Лицарське дзеркало» відзначалося, що, поряд із сьома фізичними навичками, лицарі повинні засвоїти також сім лицарських чеснот. До числа лицарських чеснот відносили безумовну вірність церкви і сюзерену, особисту хоробрість, дотримання правил двобоїв, святість даного слова, великодушність стосовно переможеного і більш слабкого, а також обов'язкове при дворі шляхетне відношення до аристократичних дам. Словом, усе, що суспільна свідомість у період феодалізму вкладала в поняття ідеалу лицаря. Прояв лицарських достоїнств тлумачили відповідно до феодальної моралі. Ступінь «безумовної покори і покірності» звичайно визначався положенням сюзерена. Стільки разів оспіване «поклоніння жінкам» не поширювалося на фортетних селянок і жінок з міських станів.

Однак духовні знання лицарів тлумачилися дуже широко. «Високоосвічений» лицар знав пісні трубадурів. Він прекрасно читав вірші, що прославляли подвиги предків і його власні, дещо знав про астрономію і магію. У разі потреби він міг спритно прислужувати за столом сюзерена, але рідко міг читати і писати.

Вправність, потрібну для військової служби і придворного життя, лицар здобував ще в юності. Феодали посилали своїх синів, що досягли семирічного віку один до одного чи до короля в «навчання». Там хлопчики одночасно були як заручники. З 7 до 14 років майбутній лицар був у служінні господарки будинку, виконував роль пажа при дамі знатного феодала. Після досягнення 14-річного віку пажі ставали зброєносцями. У 21 рік зброєносців посвячували в лицарі. До цього часу вони повинні були цілком опанувати «лицарськими доблестями», навчитися лицарському обходженню, осягти придворний етикет. Готуючись стати лицарем, юнаки багато займалися фізичними вправами, виробляли в собі витривалість і силу. Велике значення у фізичному вихованні лицарів мали ігри і спорт. Ігри поділялися на рухливі, спортивні і військові. Серед спортивних ігор популярними вважалися французька же де пом - прообраз тенісу, англійська суль – прототип футболу, голландська гольф. Військові ігри склалися зі штурму міських стін, облоги замків чи інших штучно споруджених укріплених місць.

З видів спорту найбільший розвиток одержали фехтування, верхова їзда, боротьба, метання (молота, спису), стрибки в довжину, стрільба з луку. Для навчання прийомам фехтування запрошувалися фейхтмейстери – вчителі фехтування, мистецтву верхової їзди навчали берейтори. Розвагою і спортом для лицарів було полювання: соколине, собаче, кінне, піше. Методичні прийоми навчання фізичним вправам носили емпіричний характер.

З метою перевірки військово-фізичної підготовленості лицарів проводилися лицарські турніри, що були своєрідною формою спортивних змагань. Турніри підрозділялися на масові бої (бухурди) і одиночні (жут чи тьост). Масові проходили на великих площадках і відтворювали картину воєнних дій. Одиночні були двобоєм двох лицарів на списах. Турніри

проводилися з різних приводів: народження сина, перемога в бою, одруження лицаря, день народження великого феодала і т.п. Перед початком одиночного турніру лицар давав клятву, що він готовий віддати «життя королю, серце дамі, а честь собі». Найбільшого розвитку турніри досягали в часи хрестових походів. Найбільше подібних змагань проводилося в Німеччині, Франції, Англії, Іспанії. Останні турніри відбулися наприкінці XV ст. (Німеччина) і на початку XVI ст. (Франція). До цього часу лицарство як стан занепав. У надрах феодалізму зароджувалися нові буржуазні відносини. Лицарська культура і система виховання вступили в період свого розпаду. Винахід же пороху і вогнепальної зброї, поява найманого війська (ландскнехтів) привели до того, що лицарська система фізичного виховання стала непотрібною і вижила себе.

3.3. Розвиток фізичної культури серед селян та ремісників-міщан європейських країн.

Феодальне суспільство було більш прогресивним, ніж рабовласницьке. Кріпосний селянин чи ремісник, маючи своє господарство і свої знаряддя виробництва, виявляв деяку зацікавленість у праці, чого не було в рабів. Народні маси при феодалізмі піддавалися жорсткій експлуатації, але її форми не носили такого грубого характеру, як у рабовласницькому суспільстві. Кріпосні селяни і ремісники, на відміну від рабів, мали хоча й обмежений, але особистий вільний час.

Феодалі і духівництво негативно відносилися до занять фізичними вправами й ігор народних мас. Вони побоювалися того, що селяни і міщани можуть використовувати уміння і навички, придбані в стрільбі з луку, верховій їзді, кулачному бою у боротьбі за свої класові інтереси проти феодальних порядків. Але усупереч усім гонінням і заборонам народні маси продовжували зберігати і розвивати традиційні форми ігор і фізичних вправ.

У цілому фізичне виховання народних мас у період феодалізму проходило стихійно. Однак у ряді випадків воно приймало деякі організовані форми. Так, у кантонах Швейцарії (XIV ст.) для юнаків 16-18 років проводилися систематичні заняття з бігу, стрибків, боротьби, метання спису, фехтування на ціпках. Їхня фізична підготовленість перевірялася в спеціально організованих змаганнях. У період повстань і народних воєн селяни і ремісники широко застосовували фізичні вправи в якості одного з засобів бойової підготовки своїх військ. Показовою в цьому відношенні є боротьба чеських селян і міщан проти римо-католицької церкви і феодальних повинностей у XV ст. У період гуситських воєн під керівництвом *Яна Жижки* (1360-1424) таборити (революційне антифеодальне крило гуситів) організовували постійні заняття фізичними вправами. Вони тренувалися в стрільбі з луку, метанні каменів, займалися боротьбою, стрибками, училися плавати, фехтувати на мечях і списах у пішому і кінному ладі.

З ростом середньовічних міст (XI-XIV ст.) відкрилася нова можливість для подальшого розвитку народних форм фізичного виховання. Міщани, в

основному ремісники, з метою самооборони міст від феодалів організовували фехтувальні і стрілецькі «братства». Найбільше поширення вони одержали у Франції, Італії, Німеччині, Бельгії, Швейцарії. Крім цього, у містах практикувалися ігри і розваги. На площах і вулицях Англії грали в суль, що нагадував сучасний футбол. На міських гуляннях виступали акробати, борці, кулачні бійці.

У період пізнього феодалізму (XV-XVII ст.) міцніюча міська буржуазія перетворювала стрілецькі і фехтувальні «братства» у замкнуті аристократичні клуби. Фізичне виховання міської знаті усе більше відокремлювалося. Заможні шари міста стали будувати спеціальні приміщення для своїх занять фізичними вправами й іграми. У трудящих же мас, задавлених нестатком і безправ'ям, усе більш скорочувалися можливості для подібних занять.

3.4 Вплив християнської релігії на розвиток фізичного виховання

Величезну роль у житті середньовічного суспільства протягом декількох сторіч відігравала католицька церква, що нанесла великий збиток не тільки розумовому, але і фізичному вихованню народних мас. Християнська релігія встановила своє панування в області виховання й освіти. Вона проповідувала аскетизм, гріховність турботи про тіло, називаючи тіло «притулком диявола», закликала піклуватися тільки про порятунок душі і підготовку до загробного життя.

Під впливом релігії в середньовічних школах і університетах зовсім не піклувалися про фізичне виховання молоді. У той же час церква, сприяючи зміцненню феодального ладу, усіляко заохочувала систему військово-фізичної підготовки лицарів, особливо в періоди раннього і розвинутого феодалізму (V-XIV ст.).

Теологічне вчення середньовічної християнської церкви, що визначало європейську освіту (відповідно до описаного вище ідеалу людини), проголошувало презирство фізичних потягів і зосереджувало увагу на загробному щасті. Наслідком цього стало те, що в педагогічних установах, які діяли під безпосереднім керівництвом християнської церкви, були скасовані заняття фізичною культурою, відсунуто на задній план гігієнічне виховання. Це вчення відмовилося від обрядів, що існували в примітивному суспільстві, посвят, пов'язаних з віковими категоріями, надало забуттю античні принципи виховання і протягом довгого часу не враховувало дитячий і перехідний вік. Воно розглядало дітей як маленьких дорослих, не усвідомлювало роль дитячих рухливих ігор, необхідних для розвитку особистості, більш того, вважало їх джерелом гріха, що відволікає від міркувань. Посилаючись на церковника Тертуліана, це навчання оголосило фізичні вправи й ігри діями диявола.

Однак ідеал людини, що став пануючим у період становлення феодалізму, не розкриває з усією глибиною історію практичного розвитку фізичної культури. Різним було відношення до фізичної культури і батьків православної і католицької церкви, що розробляли основні церковні догмати.

Батьки православної церкви в меншому ступені симпатизували аскетизму. Про цей напрямок свідчать не тільки послання апостола Павла до коринф'ян, що багаті критеріями оцінки фізичних даних людини, але і такі заяви, як, наприклад, зроблені Єврапіусом (345-414 р.), що називав брудними собаками своїх друзів, які не вирізнялися охайністю.

Середньовічна церква у своїй політиці й у інших відношеннях повинна була рахуватися з народами, яких вона вже навернула чи ще наvertала в християнство. Так, багато укорінених традицій цих народів, як, наприклад, турніри, що організовувалися германцями під час весняного свята, двобої, що проводилися норманами в різний час року, чи, наприклад, ірландські ігри, що безперешкодно проходили з 632 до 1169 року, ніде не піддавалися анафемі. У нас немає також даних і про те, щоб засуджувалися форми фізичних вправ, які супроводжували умови бойової підготовки, що змінилися, і все ще відігравали велику роль. У період переселення народів досвід і засоби боротьби кочівників Сходу з'єдналися воєдино з досягненнями народів Середземномор'я в області виготовлення виробів з металу. Ціною поступового підпорядкування більшості населення новий правлячий прошарок, що зайняв місце римської аристократії зміг забезпечити себе і своє особисте оточення важким озброєнням підвищеної боєздатності і більш високим рівнем підготовки. В пам'ятниках VIII століття є записи про учнів, що виховувалися в палацах, в яких недвозначно говориться про те, що при дворах Франкської держави й англійського королівства фізична підготовка дітей знаті проходила в організованих рамках.

З рухів, які зображують щось, церква послідовно переслідувала лише пантоміму, у той час як «танці ангелів», що проголошують радість спокути, дозволялося виконувати навіть у церквах. На початку середніх століть у танцях, що організовувалися з нагоди передодня якого-небудь церковного свята, брали участь навіть мирські брати нижчого духовництва. У повчаннях св. Георгія, адресованих імператору Юліанові, теж засуджувалися лише рухи, що наслідують танцю Саломеї. «Утім же, – підкреслює святий, – якщо тобі дуже хочеться танцювати... то танцюй... наслідуючи гідному танцю пануючого Давида. Це шляхетна, невойовнича вправа гідна правителя, і християни воздають йому славу». Лише в VIII і IX століттях на засіданнях синоду стали виступати проти виконання танців з нагоди різних релігійних свят у церквах, під час хресного ходу і похорону, коли вони здобували шалений характер і загрожували порядку релігійних обрядів, а також порушували ритм виробничої роботи. Аналогічний підхід був і стосовно рухливих ігор і полювання.

Багато в чому цьому заважала і релігія. Але в XVI ст. у багатьох країнах Європи, що вступили на шлях капіталістичного розвитку, відбулася реформа церкви, так звана реформація, у результаті якої в них був прийнято новий напрямок християнської віри – протестантство. Відношення деяких церковників до фізичного виховання змінилося. Реформатори церкви Мартін Лютер (Німеччина), Ульріх Цвінглі (Швейцарія) і їхні послідовники вважали фізичне виховання потрібною справою, тому що воно зміцнювало фізичні сили людини і відволікало молодих від дурних звичок. Вони пристосували своє

навчання до потреб нової буржуазії. Католицька церква за допомогою чернечого ордену єзуїтів (заснований у 1540 р.) прагнула готувати сильних духом і тілом своїх захисників. У школах єзуїтів (у Німеччині, Польщі, Литві) заохочувалося фізичне виховання, яке супроводжувалося впровадженням у душі учнів єзуїтської моралі, за якою ціль виправдує будь-які засоби (безцеремонність, шпигунство, доноси, обман і ін.). Єзуїтам не вдалося широко розповсюдити свою ідеологію. Згодом служителі культу (католики, протестанти й ін.) стали більш широко використовувати фізичне виховання і спорт із метою надання свого впливу на молодь.

3.5 Зародження науково-методичної думки в галузі фізичного виховання

У середньовічній Європі, за винятком лицарських фортець, тільки у швейцарських кантонах, у гуситів, а також у цехових і корпоративних школах вільних міст приділялася увага фізичній підготовці молоді. Але і вона в основному складалася з воєнізованих іспитів, що проводилися від випадку до випадку, й ігор. У переважній більшості шкіл вважали, виходячи з догми первородного гріха, що в цих іспитах і іграх укладена «справа диявола», дитяче легкодумство, роздратування дорослих і зло. У кінцевому рахунку бажання й емоції дітей протиставили їхнім життєвим потребам. Доти поки над педагогікою безроздільно панували ідеї аскетизму середніх століть, це протиріччя виявлялося тільки в житті дітей чи їхніх взаєминах з педагогами, а для придушення дитячої тяги до ігор і руху досить було тілесних покарань. Однак в епоху Відродження все це придбало суспільне звучання. Під впливом Великих географічних відкриттів, виникнення нових ідей на історичну сцену виступив ідеал формування всебічно розвинутої особистості, яку прогресивні представники тієї епохи не мислили поза боротьбою за ослаблення цехових, станових і церковних пут. Нові методи ведення війни вимагали і солдатів нового типу, більш стійких і маневрених. Поразка тактики лицарських боїв означала одночасно і крах ідеалу лицарського виховання. Лікарі знайшли, що людина, яка вільно рухається є здоровішою за ремісника прикутого до свого стільця чи ченця, що переписує кодекси. Видатна просвітительська роль у цьому плані випала на частку італійського лікаря Ієроніма Меркуріаліса, що писав у вступі до своєї головної праці про мистецтво гімнастики: «...найбільше помиляються ті, хто стверджує, начебто фізичні вправи не сприяють підтримці здоров'я... На відміну від них правильно і розумно поводитися Гіппократ, Платон, Гален і Абіценна, що залишили нащадкам вчення, відповідно до якого найефективніший спосіб зберегти здоров'я – правильне харчування і відповідні фізичні вправи».

Згадані вище обставини дозволили організованій системі фізичної підготовки знову завоювати право громадянства в педагогіці. Очевидно, не можна вважати випадковим і той факт, що вперше питання про це було підняте педагогами-гуманістами, лікарями і священиками італійських міст. Розвиток науки дав у руки вчених багато нових наукових фактів. Так, італійський

учений, інженер, живописець і поет *Леонардо да Вінчі* (1452-1519) вивчив пропорції тіла людини і механіку його рухів. Він висловив свої наукові думки, у яких передбачив створення літальних апаратів, велосипеда, акваланга. Англієць *Вільям Гарвей* (1578-1657) відкрив закони кровообігу і поклав початок вивченню фізіології людини. Голландець *Андреас Везалій* (1514-1564) досліджував анатомічну будову людського тіла.

Поряд з розвитком природознавства великий внесок був зроблений і в педагогічну науку. Діячами, що проклали нову дорогу у вихованні, стали гуманісти (від слова «гуманус» – людяний). Вони в центрі виховання поставили людину і виступили проти характерного для середньовіччя покріпачення особистості, у захист її достоїнств і прав. Гуманісти прагнули виховувати здорових, життєрадісних людей, практично пристосованих до життя. Але висунуті ними прогресивні положення стосувалися лише соціальної верхівки суспільства. Педагогічні ідеї фізичного виховання гуманістів знаходили своє відображення в практиці окремих шкіл, де навчалися діти знатних батьків.

Гуманізм зародився в Італії, а потім існував у Франції, Англії, Чехії і деяких інших країнах. *Вітторіно да Фельтре* (1378-1446) – представник раннього італійського гуманізму. На кошти герцога Гонзаги в Мантуї він організував школу і назвав її «Будинок радості». На противагу похмурим середньовічним школам, «Будинок радості» був відкритий на лоні природи, у прекрасному палаці, де було багато світла і повітря. У школі, де вчилися діти герцога і його ближніх, Вітторіно да Фельтре застосовував нові методи виховання, засновані на принципах гуманістичної педагогіки. Велике значення тут надавалось поєднанню розумового, естетичного і фізичного виховання. Учні займалися верховою їздою, боротьбою, різноманітними іграми і танцями. Ці заняття були спрямовані на розвиток гнучкості, спритності, краси і витонченості рухів. Педагогічна діяльність Вітторіно да Фельтре сприяла поширенню ідей фізичного виховання в подальші роки.

Франсуа Рабле (1494-1553) - значний французький гуманіст, видатний вчений і письменник, автор знаменитого роману «Гаргантюа і Пантагрюель». У своєму романі Рабле дав гостру сатиру на схоластичне середньовічне виховання. Він захищав ідеї гуманістичного виховання, в якому передбачалися різностороння освіта, розвиток творчості й активності, строгий режим дня дитини. Рабле відводив важливе місце фізичному вихованню. Так, Гаргантюа багато часу приділяє фізичним вправам. Він вправляється зі списом і сокирою, полює на оленів, грає в м'яч, стрибає і бігає, плаває на боці і грудях, метає спис і дротик, займається на перекладині, шестах, канатах і драбинах. У цих рекомендаціях Рабле вправи античності поєднуються з народними вправами його часу. Він висловив ряд цінних думок і за методикою застосування фізичних вправ. Рабле був прихильником наочності навчання, рекомендував поступове підвищення складності вправ. Він добивався виховного навчання, формування моральних якостей і високих чеснот.

Ієронім Меркуріаліс (1530-1606) – представник пізнього італійського гуманізму, доктор філософії і медицини, автор шести книг про мистецтво гімнастики. У перших трьох книгах він описав історію гімнастики, а три наступні присвятив аналізу фізичних вправ з погляду охоронної медицини. Меркуріаліс поділяв усі фізичні вправи на три групи: істинні (лікувальні), військові (необхідні) і помилкові (атлетичні). Він віддавав перевагу тим вправам, що мали оздоровчо-гігієнічне значення і сприяли виконанню військових обов'язків. Меркуріаліс засуджував атлетичні вправи, що вимагали «надмірного напруження сил». Він рекомендував не плавання, а купання, не кулачний бій, а бій з «тінню», що не викликають сильного напруження і втоми. Своєю діяльністю і працями І. Меркуріаліс сприяв поширенню фізичних вправ як одного із засобів лікувально-профілактичного напрямку в медицині.

Ян Амос Коменський (1592-1670) - найбільший слов'янський мислитель і педагог-гуманіст, народився в родині мірошника, що належала до протестантської громади «Чеські брати». У своїх педагогічних творах «Велика дидактика», «Світ чуттєвих речей у картинках» поряд з питаннями розумового і морального виховання він багато уваги приділяв фізичному вихованню дітей. У «Материнській школі», складеній Коменським, були закладені основи фізичного розвитку дитини. Він радив батькам, особливо матерям, піклуватися про здоров'я дітей, їхній їжі, одягу, режим. Заняття іграми і фізичними вправами, на думку Коменського, покликані готувати дітей до праці, до практики життя. Педагогічні погляди Яна Амоса Коменського, що склалися в період переходу від феодалізму до капіталізму, дуже вплинули на формування світової демократичної педагогічної думки.

Цінні ідеї про фізичне виховання молодого покоління висловили ранні соціалісти-утопісти. *Томас Мор* (1478-1535) і *Томмазо Кампанелла* (1568-1639) у своїх творах («Утопія» і «Місто Сонця») гостро критикували не тільки феодальне суспільство і його систему виховання, але й нові буржуазні відносини. Вони мріяли про суспільство, де всі стануть рівні, не буде приватної власності, де виховання буде носити всебічний характер. Т.Мор і Т.Кампанелла вважали, що фізичне виховання є необхідним елементом гармонійного розвитку людини і турбота про здоров'я і фізичне виховання всіх членів суспільства повинна бути державною справою. Вони стверджували, що шляхом занять гімнастикою і військовими вправами можна підготувати людину до праці, виховати в ній здоров'я, силу і красу. Педагогічні ідеї Т.Мора і Т.Кампанелли мали велике значення для розвитку педагогічної думки в області фізичного виховання. Вони далеко випередили практику фізичного виховання епохи Відродження. Незважаючи на незрілість і обмеженість педагогічних ідей ранніх соціалістів-утопістів, їхня заслуга полягає в тому, що вони вперше проголосили принципи загального фізичного виховання як для чоловіків, так і для жінок, підкреслили роль фізичного виховання у всебічному розвитку особистості.

Однак в епоху Відродження практика розвитку фізичної культури і спорту набагато відставала від передової педагогічної теорії. Соціально-

економічні і культурні умови життя в містах і сільській місцевості того часу обмежували можливості розвитку фізичного виховання і спорту. Багато в чому цьому заважала і релігія.

Отже, епоху середніх віків характеризують такі риси:

- 1) класовий характер;
- 2) воєнізований характер;
- 3) народні форми (поява ігрової культури).

3.6 Контрольні питання

1. Назвіть змагання, ідентичні для міського та сільського населення середньовічної Європи;
2. Дайте характеристику I етапу становлення розваг міського та сільського населення в Середні віки
3. Дайте характеристику II етапу становлення розваг міського та сільського населення в Середні віки
4. Кого відносять до піонерів фізичного виховання Італії епохи Відродження?
5. Які засоби фізичного виховання пропонували гуманісти епохи Відродження?
6. Які недоліки ідей гуманістів епохи Відродження

3.7 Література

1. Кун Л. *Всеобщая история ФКиС.* – М.: Радуга, 1982.
2. Столбов В.В. *История.* - М.: Просвещение, 1989.
3. Столбов В.В., Финогенова Л.А., Мельникова Н.Ю. *История физической культуры и спорта /Под ред. В.В.Столбова – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Физическая культура и спорт, 2000, 2001.*

4. Лекція: Фізична культура та особливості розвитку спорту нового часу (2 години)

План:

1. Передумови формування національних систем фізичного виховання у XVIII-XIX ст. 2. Особливості німецької, шведської, французької та сокільської систем фізичного виховання.
3. Утворення нових форм та структур фізичного виховання: релігійних, жіночих, робітничих.
4. Скаутський рух
5. Англійська система фізичного виховання.
6. Формування системи міжнародних змагань та організаційних структур міжнародного спорту.
7. Формування наукових основ розвитку спорту.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: філантропіна, лицарські академії, наполеонівські війни, лінійна тактика, німецька система, шведська система французька система, прусська монархія, сокільські організації, спеціальний інститут, шведська стінка, шведська лавка, юнацькі команди, «музичний супровід» сокільський рух, гімнастичний костюм, «християнський джентльмен», крикет, вікторіанська епоха, асоціація молодих християн, «кемпінг», баскетбол, волейбол, союзу «Маккавей», міжнародний союз католицьких організацій фізичної культури, Школа Дори Менцлер, дуалістичний підхід, міжнародна федерація сучасної гімнастики, «Винятковий закон», німецький робітничий спортивний союз, перша велика Спартакіада Чехословаччини, «Спартак», Люцернський спортивний інтернаціонал, рух бойскаутів, рух «Перелітний птах».

Особи: Наполеон, Г. Фіт, І. Х. Гутс-Мутс, Фрідріх Ян, Адольф Шпісс, Пер Лінг, Ялмар Лінг, Франциско Аморосу, Мирослав Тирш, Томас Х'юз, Чарльз Кінгслі, Томас Арнольд, Герберт Спенсер, Франсуа Дельсарт, Айседора Дункан, Бессі М. Менсендик, Еміль Жак Далькроза, Рудольфа Бодє, Рудольф Лабан, К. Готвальд, А. Запотоцький, Роберт Баден-Пауел.

Дати: XIX ст., 1763—1836pp., 1759—1839pp., 1778—1852 pp., 1820 p., 40-і роки XIX ст., 1810-1853 pp., 60-і роки XIX ст., 1776—1839pp., 1820 — 1886pp., 1813 p., 1791 p., 1770—1848pp., 1832—1884pp, 1819—1875pp., 1795—1842pp., 1885 рік, 1820—1903pp., 1891 p., 1895 p., 1911 p., 1811—1871pp., 1876—1927pp., 1865—1914pp., 1881—1971pp., 1879—1958pp., 1952 p., 1878 p., 1893 p., 1923 p., 1920 p., 1857—1942pp.

4.1 Передумови формування національних систем фізичного виховання у XVIII-XIX ст.

Під впливом педагогічних ідей Локка, Руссо, Песталоцці з другої половини XVIII в. у деяких країнах створюються школи нового напрямку (філантропини), з'являються товариства і гуртки гімнастики.

Одночасно зі школами нового типу в деяких країнах (наприклад, у Німеччині) до середини XIX в. існували ще й спеціальні навчальні заклади для аристократичної молоді – так звані лицарські академії, що виникли в XVII сторіччі. У цих школах готували молодих людей до військової і державної служби і, надаючи велике значення фізичному вихованню, навчали фехтуванню, верховій їзді, стрільбі, танцям, деяким іграм і ін.

Проте, незважаючи на розвиток фізичного виховання, системи фізичного виховання загальнодержавного значення (національні системи) не виникали аж до закінчення наполеонівських воєн.

Переломним моментом стали наполеонівські війни початку XIX ст. Відразу після них майже у всіх країнах стали створюватися національні системи фізичного виховання. Викликано це було наступним: поразку Наполеона в Росії пояснювали не тільки і не стільки перевагою російської армії, скільки фізичною невідповідністю військ Наполеона, що не встояли перед довгими і важкими дорогами, холодом, голодом і іншими позбавленнями, з якими зустрілися ці війська в Росії. Пояснювалася ця невідповідність тим, що Наполеон відмовився від старої системи комплектування армії. Замість постійної нечисленної армії з тривалим терміном служби (25 років і більш) Наполеон створив армію, яка безупинно поповнювалася і перевершувала за силою добре навчені, але нечисленні війська інших європейських країн. Було очевидним, що в майбутньому тільки масові армії можуть розраховувати на перемогу, однак для них потрібно було заздалегідь готувати резерви. Особливо важлива була фізична підготовка (навчити стрільбі і стройовим прийомам у більш короткий термін). Таким чином, виникла необхідність у фізичній підготовці не тільки військ, але і підлітків, тобто майбутніх солдатів, ще до призову їх в армію.

Цим і пояснюється той факт, що у всіх великих країнах майже одночасно створюються національні системи фізичного виховання. У першу чергу вони були створені в Пруссії (німецька система фізичного виховання), Швеції і Франції.

Усі ці системи були гімнастичними, оскільки саме гімнастика давала можливість тренувати різні частини тіла, навчала конкретним рухам і навичкам, а також більш за все відповідала способу ведення бою в ті роки. Як відомо, у воєнних діях у ці роки переважала так звана лінійна тактика. Солдати йшли в атаку і вели вогонь строем. Так було легше керувати військами, тим більше що слабка інтенсивність рушничного й артилерійського вогню не наносила великого збитку. Гімнастика краще за інші засоби фізичного виховання готувала людей до чіткого виконання команд, синхронності й одночасних дій.

У самій гімнастиці з'явилися різні напрямки. Перший було спрямовано на те, щоб розвинути в людини здатність орієнтуватися при будь-яких положеннях тіла. Інакше кажучи, розвинути здатність швидко опановувати будь-які складні рухи, те, що тепер називається розвитком загальної координації рухів. Цей напрямок переважав у Пруссії.

Прихильники другого напрямку виступали лише за загальний фізичний розвиток, не турбуючи про придбання яких-небудь навичок. Фізично розвинена людина, вважали вони, легко зможе опанувати потрібними рухами в потрібний час. Така точка зору переважала серед авторів шведської системи фізичного виховання і їхніх прихильників.

Третій напрямок, представлений головним чином авторами французької системи, мав своєю метою підготовку майбутніх солдатів, витривалих і загартованих. Цей напрямок носив військово-прикладний характер.

Цілком очевидна користь усіх трьох напрямків, і вигравали ті країни, що користувалися одночасно всіма способами.

4.2 Особливості німецької, шведської, французької та сокільської систем фізичного виховання.

4.2.1 Німецька система фізичного виховання

Найбільш відомими серед представників цієї системи були Г.Фіт (1763-1836 р.) і І.Х.Гутс-Мутс (1759-1839 р.). Обоє вони працювали в філантропіях у Німеччині і своїми працями створили базу для подальшого розвитку німецької національної системи фізичного виховання.

Заслуга Фіта полягала в тому, що він піддав теоретичному аналізу усі фізичні вправи. Засобами фізичного виховання Фіт вважав:

- 1) загартовування проти непогоди і низької температури. Сюди ж він відносив уміння переносити біль, голод, спрагу і навіть відсутність сну;
- 2) вправи для розвитку органів чуття, переважно під час спеціальних ігор
- 3) усі вправи, відомі йому з грецької гімнастики, а також біг на ковзанах, перенесення важких предметів і т.п.;
- 4) ігри і розваги;
- 5) вправи у верховій їзді, фехтуванні, танцях. Серед цих вправ були вправи на дерев'яному коні і деяких інших снарядах;
- 6) найпростіші рухи окремих частин тіла;
- 7) ручна праця.

Фіт не створив закінченої системи гімнастики, але підготував матеріал для неї. Найбільшу цінність у його працях становлять опис техніки гімнастичних вправ і методичні вказівки до них.

І.Х.Гутс-Мутс працював майже одночасно з Г.Фітом. У вправах Гутс-Мутс велику увагу приділяв формі руху. Він, як і Фіт, розробив техніку багатьох гімнастичних вправ, у тому числі вправ на снарядах. У своїй книзі «Гімнастика для юнацтва», що вийшла в 1793 р., Гутс-Мутс писав, що головна мета гімнастики – зміцнення здоров'я молоді «у більш освічених родин».

Пізніше він переробив свою книгу, довівши необхідність занять гімнастикою для всіх прошарків населення.

Гутс-Мутс широко застосовував різні снаряди для лазіння (шести, канати, сходи, поперечини, колоди, балансові щогли, дошки), метання (кам'яні і залізні кулі, диски, списи). Багато вправ виконувалися за командою всією групою. Велике значення надавалось гімнастичним іграм і стройовим вправам. Таким чином, головна заслуга його полягає в розробці техніки багатьох гімнастичних вправ, у тому числі вправ на снарядах.

У ході завойовницьких війн Наполеона в Західній Європі на території Німеччини виник суспільно-політичний рух серед гімнастичних організацій. Несподівана поразка Пруссії, що вважалася найсильнішою державою у військовому відношенні, викликала велике обурення її населення. Молодь прагнула якомога швидше опанувати військовою справою, щоб виступити на боротьбу за визволення країни.

Очолив цей суспільний рух Фрідріх Ян (1778-1852 р.). За допомогою своїх однодумців він обладнав гімнастичними снарядами площадку в Берліні, на якій збиралася молодь для занять гімнастикою. По неділях він проводив з молодими людьми воєнізовані ігри і походи. Усі ці заняття супроводжувалися проведенням бесід патріотичного характеру, що вселяли німецькій молоді ідеї про необхідність боротьби за волю і єдність Німеччини, яка у той час складалася з декількох політично не зв'язаних між собою князівств.

Організувавши заняття в Берліні, Ян за допомогою своїх учнів став створювати подібні площадки і в інших містах. Так з розрізнених гуртків гімнастики в Німеччині виник гімнастичний рух, що відіграв велику роль в подальшому розвитку фізичної культури в цій країні.

Після поразки Наполеона і відновлення пруської монархії деяка частина учнів Яна стала виступати з вимогою проведення в Пруссії демократичних реформ. Злякавшись цього, уряд у 1820 р. заборонив гімнастичні організації Яна, які він називав турненськими (від слова «турнен» – обертатися). Діяльність гімнастичних організацій відновилася лише через кілька років. У 40-х роках XIX ст. гімнастика (турнен) вводиться як предмет у навчальні заклади Німеччини.

Діяльність Яна і його найближчого помічника Ейзелена відіграла велику роль у створенні німецької системи фізичного виховання. Ними була розроблена техніка багатьох гімнастичних вправ на поперечині (турніку), рівнобіжних брусах і деяких інших гімнастичних снарядах. Вони широко застосовували вправи на дерев'яному коні, так добре описані Фітом у своїх книгах, вправи на лазіння, стрибки та ін. Однак ні сам Ян, ані його найближчі учні не виробили схеми уроку і методики його проведення, внаслідок чого їх турнен не був пристосований для школи. Цю роботу виконав Адольф Шпісс (1810-1853 рр.).

Шпісс побудував схему уроку гімнастики і тим самим завершив створення системи німецької національної гімнастики. Основні її положення Шпісс опублікував в 1840 р. в книзі «Вчення про турненське мистецтво». Ця

система проіснувала в Німеччині без особливих змін декілька десятків років. З невеликими удосконаленнями і змінами вона застосовувалася майже до другої світової війни.

Особливістю німецької системи було те, що в ній не надавалося великого значення так званій чистоті виконання вправ на приладах, тобто гімнасти не слідували за правильним положенням рук, ніг, голови. Важливо було виконати сам рух, зробити підйом, який-небудь переворот і т.п. Гімнастичні вправи на приладах повторювались декілька разів, іноді навіть декілька десятків разів. Комбінації, тобто перехід від одних рухів до інших, не застосовувались. Проте приладова гімнастика поклала початок спортивним видам гімнастики, розвинутим уже керівниками сокільських організацій у Чехії в 60-х роках ХІХ ст. Якщо німці вважали розумним усе, що можна проробити на гімнастичному приладі, чехи допускали лише те, що було красивим.

4.2.2 Шведська система фізичного виховання

Шведська система фізичного виховання створювалася з ініціативи самого уряду країни, що доручив цю справу професору Перу Лінгу. Пер Лінг (1776-1839 р.), а потім його син Ялмар Лінг (1820-1886р.) є засновниками цієї системи. Пізніше в її розвитку взяли участь й інші фахівці.

Пер Лінг почав вивчати гімнастику в 1803 р. у Данії. Працюючи над складанням посібника для армії, він незабаром прийшов до висновку про необхідність починати фізичне виховання з дитячого віку. Щоб краще познайомитися з цим питанням, Пер Лінг вивчив анатомію і фізіологію людини. У 1813 р. з його ініціативи в Стокгольмі був відкритий спеціальний інститут, у якому Пер Лінг на практиці застосовував свої засоби і методи фізичного виховання. Пер Лінг вважав, що для фізичного виховання потрібно застосовувати такі вправи, які зміцнюють і розвивають тіло людини. Придбання ж навичок і прагнення до перемоги над супротивником він вважав сторонньою справою для гімнастики. Іншими словами, оздоровлення і зміцнення організму, на його думку, є єдиною задачею гімнастики (чіткі вихідні положення – гімнастика поз). В основу класифікації фізичних вправ П. Лінг поклав анатомічну ознаку. Кожна вправа призначалася для якої-небудь частини тіла: рук, ніг, черевного преса, спини, плечей і ін. Були, щоправда, вправи для поліпшення серцевої діяльності і дихання. Застосовувались і заспокійливі вправи, головним чином вправи «на рівновагу».

Усі види гімнастики П.Лінг розбив на чотири групи: військову, педагогічну, лікарську і естетичну. Сам П.Лінг займався описом принципів головним чином військової гімнастики. Інші види він вважав лише підготовчими до неї чи додатковими.

Розробкою педагогічної гімнастики зайнявся Ялмар Лінг та ін. Я.Лінг розробив схему уроку, підібрав і систематизував вправи, запровадив для занять спеціальні прилади і висунув ряд методичних положень. Загальні принципи і задачі гімнастики, встановлені батьком, Я.Лінг зберіг без змін.

До 60-х років минулого сторіччя склалася схема уроку шведської гімнастики. За цією схемою урок складався з 14-16 частин, що слідували одна за іншою в строгому порядку. Частина вправ уроку різко підвищувала загальну фізичну напругу (наприклад, вправи в підтягуванні, ходьба з підстрибуванням, стрибки), інша частина – заспокоювала організм (вправи на рівновагу, відволікаючі і дихальні вправи). У результаті схема уроку перенесена на креслення, виглядала кривою лінією у формі подвійної хвилі, вища з яких припадала ближче до кінця уроку. Хоча така схема уроку сильно зв'язувала ініціативу викладача, шведська гімнастика мала чимало позитивних сторін. Вона була доступна кожному, безпечна, в ній легко дозувалося фізичне навантаження, можна було точно спрямовувати рухи на обрану частину тіла. Крім того, ця гімнастика пропонувала великий вибір вправ і цінні методичні вказівки, що стало однією з причин поширення шведської системи в багатьох країнах світу. Навіть у Німеччині було чимало прихильників шведської гімнастики, які прагнули замінити ними турнен.

Довгий час вважаючись справді науковою системою, шведська гімнастика наприкінці XIX ст. стала зазнавати критики з боку фахівців фізичного виховання. У Стокгольмському інституті продовжувалася робота з удосконалення гімнастики. В шкільний урок були введені рухливі ігри, схема уроку спростилася, були додані деякі вправи. Проте загальні принципи системи все-таки були збережені.

З метою подальшого удосконалення вправ Я.Лінг запровадив нові прилади. Вони одержали широке поширення і зараз застосовуються у всіх країнах (шведська стінка, шведська лавка, подвійний бум та ін.). Застосовувалися і відомі снаряди (кінь, канати, драбини).

Істотною ознакою вправ шведської гімнастики була їхня симетричність і прямолінійність. Точному положенню рук, ніг і тулуба приділялася виняткова увага. Під час виконання вправи робилося багато пауз. Супротивники шведської гімнастики називали її гімнастикою поз, а не рухів.

Перед початком вправ учні повинні були приймати «вихідне положення», що найкраще забезпечує точну виборчу дію вправ, правильність і результат руху. У шведській гімнастиці вихідним положенням приділялася виняткова увага, і в цьому велика заслуга її авторів.

Шведська гімнастика поклала початок розвитку різних видів загально-розвиваючої гімнастики, включаючи індивідуальні системи. Вправи шведської гімнастики широко застосовуються у школі і в даний час.

4.2.3 Французька система фізичного виховання.

У період революційно-визвольних воєн, коли реакційні сили Європи загрожували існуванню Французької республіки, у країні виник рух молоді, метою якого було оволодіння військовим мистецтвом і досягнення необхідної для цього фізичної підготовки. З 1791 р. почали створюватися так названі юнацькі команди, що стали праобразом самодіяльного спортивно-

гімнастичного руху у Франції. Члени юнацьких команд займалися фізичною і стройовою підготовкою, брали участь у воєнізованих іграх і туристських походах. При Наполеоні юнацькі команди були перетворені в шкільні батальйони, які користувалися підтримкою з боку уряду. Після поразки Наполеона всі громадські організації, створені в ході революції, були розпущені. Нові гімнастичні організації створюються вже в середині XIX сторіччя. Тоді ж фізичне виховання починає вводитися й у деяких навчальних закладах.

Велика заслуга в створенні системи фізичного виховання у Франції належить полковнику Франциско Аморосу (1770-1848 р.) і його послідовникам. Ними була складена система гімнастичних вправ військово-прикладного характеру. Ця система мала велике практичне значення для підготовки солдатів і офіцерів. Хоча автори її і намагалися враховувати вплив вправ на організм, проте вони вважали це справою другорядною. Кращі гімнастичні вправи, на думку Амороса, ті, котрі формують навички, необхідні в житті, особливо у військових умовах. Це переважно військово-прикладні вправи: ходьба і біг по місцевості з перешкодами і без перешкод, різні стрибки (у тому числі за допомогою рушниці чи ціпка, зі зброєю і без неї), вправи «на рівновагу», лазіння, перенесення вантажу чи пораненого, плавання і пірнання (в одязі, зі зброєю), боротьба, метання, стрільба, фехтування. Крім того, він включав у свою гімнастику підготовчі вправи, танці і ручну працю, але ці вправи не були основними. Для деяких вправ Аморосу застосовував прилади, які відіграють роль перешкод, які потрібно перебороти з найбільшою швидкістю й економією сил. Головними приладами були драбини, канати, шести, забори і т.п. Іноді вправи супроводжувалися піснями – Аморосу вважав це корисним для розвитку дихання і для порушення патріотичних почуттів. Це була перша спроба ввести своєрідний музичний супровід.

У проведенні уроку Аморосу не дотримувався якої-небудь схеми. Він лише встановив загальні принципи, що були доступні всім хто займається і по можливості прості. Вправи повинні були виконуватися послідовно, починаючи з легких і закінчуючи важкими. При заняттях враховувалися індивідуальні особливості учнів. Аморосу вказував на те, що дію тієї самої вправи можна підсилити чи послабити, змінюючи її швидкість, напрямок і амплітуду. Слід зазначити, що він першим увів письмовий облік результатів занять за допомогою контрольних карток. У ці картки, заведені на кожного учня, періодично вносилися дані їхнього фізичного розвитку. Таким чином, у системі Амороса було чимало цінних методичних вказівок для проведення гімнастичних занять.

Система Амороса знайшла відгук за кордоном. Військові кола багатьох країн намагалися пробудити інтерес до військової гімнастики, популяризуючи цю систему. Однак гімнастика Амороса не була пристосована для введення її в шкільні заняття, і тому її ще не можна назвати національною системою фізичного виховання. Лише пізніше у Франції стали виникати нові системи гімнастичних вправ, пристосовані для застосування в школі. У цих системах

збереглися й одержали подальший розвиток ідеї Амороса, що поклали початок прикладному напрямку в гімнастиці.

4.2.4 Сокільська система фізичного виховання

У період загострення протиріч капіталістичного суспільства активну роль у національно-визвольній боротьбі стали відіграти спортивно-гімнастичні товариства. Ще в першій половині XIX ст. у боротьбі за незалежність брали участь гімнастичні і воєнізовані організації у Франції і Німеччині. В другій половині XIX ст. найбільшу популярність одержав так званий сокільський рух у Чехії.

В ті роки багато невеликих слов'янських народів знаходилися в складі Австро-Угорської імперії і, відчуваючи національний гніт, вели боротьбу за своє національне звільнення. Найбільшу активність у цьому виявляли чехи. Не маючи можливості створювати воєнізовані організації, керівники цього руху ставили перед собою мету згуртування слов'янських народів для того, щоб підготувати їх до боротьби. Так виникає організація, яка одержала назву «Сокол». Вона створила бібліотеки, різні гуртки самодіяльності, добровільні пожежні команди і т.п., але головною ланкою сокільського руху були гімнастичні товариства.

Головним творцем сокільської гімнастики був видатний діяч культури чеського народу Мирослав Тирш (1832-1884р.). Цей діяч боровся за національне визволення Чехії. 1871 р. Тирш видав статтю про те, як розвивається національне державотворення, поставивши фізичне виховання на перше місце. Прагнучи залучити у свою організацію молодь, «соколи» розробили свою систему гімнастичних вправ. Замість багаторазового повторення вправ, як це було прийнято в німців, вони ввели комбінацію різних вправ, звертаючи велику увагу на чіткість і чистоту рухів. Тим самим вони переробили старий турнен у спортивну гімнастику. «Соколи» ввели єдиний гімнастичний костюм (соколка і рейтузи – білі штани і біла майка для підкреслення ліній тіла; взуття – чешки), музичний супровід для вільних вправ і вправ із предметами. Усі вправи в сокільській гімнастиці поділялися на чотири групи:

- 1) вправи без снарядів;
- 2) вправи на приладах (поперечина, бруси, кінь) і з предметами (палиці, булави, шарфи для дівчат, макети холодної зброї для чоловіків і ін.);
- 3) вправи групові (піраміди, вправи акробатичного типу й ін.);
- 4) вправи бойові (прийоми фехтування, боксу).

Заняття проводилися за наступною схемою: спочатку вправи стройові, потім вільні вправи, вправи з приладдям і бойові, потім йшли вправи на приладах у підгрупах (зі зміною приладів), потім загальні вправи (наприклад, піраміди) і, нарешті, знову стройові, після чого заняття закінчувалися.

Періодично в Празі проводилися зleti «соколів», на яких демонструвалися масові вільні вправи і проводилися змагання з вправ на

приладах. Завдяки своїй привабливості сокільська гімнастика поширилася й в інших країнах і фактично замінила стару німецьку гімнастику навіть у самій Німеччині.

4.3 Утворення нових форм та структур фізичного виховання: релігійних, жіночих, робітничих.

4.3.1 Протестантські організації

Серед релігійних організацій, які опікувалися фізичною культурою в її рекреаційному аспекті, найбільш значну діяльність проводили Асоціації молодих християн.

Їхнє створення відноситься до середини минулого сторіччя, коли протестантська церква все в більшій мірі стала проводити політику, що пристосовувалася до буржуазного світогляду і нових соціальних потреб, які формувалася разом з ним. Ця церква, спираючись в першу чергу, на американські релігійні громади, вже в 80-і роки сприяла розвитку такого міжнародного християнського молодіжного руху, який в інтересах більш ефективного проповідування протестантських доктрин і релігійного виховання використовував також спортивну діяльність і ігри. Асоціація створила навколо своїх соборів і шкіл спортивні й ігрові площадки, парки для відпочинку. Вона включилася в організацію програм проведення різних заходів під відкритим небом. Місіонери одержували базову підготовку викладачів фізкультури і спортивних керівників. Асоціація за допомогою насамперед американських, англійських і німецьких офіційних кіл вже в перші роки нового століття охопила мережею своїх організацій увесь світ. Її організації діяли в приміських зонах. Особливо сильні позиції асоціації молодих християн завоювали в колоніях і напівколоніальних країнах. У надзвичайно широку сферу їхньої діяльності входило не тільки створення руху з організації площадок для ігор, але і поширення баскетболу, ручного м'яча і волейболу.

Американські історики спорту, пише П'єр Сьорен, вважають, що ці асоціації в 1885 році відкрили «кемпінг», у 1891 році – баскетбол, у 1895 році – волейбол, близько 1910 року масовий студентський спорт і заклали основи гегемонії Америки в плаванні, а також поклали початок підводному плаванню.

Місіонери асоціацій, які відігравали роль першопрохідників у справі проникнення на Філіппінські острови, заснували Далекосхідні християнські молодіжні ігри. З них пізніше виникли Далекосхідні чемпіонати.

4.3.2 Єврейські організації

Міжнародний спортивний рух, що перетворювався із суспільного явища в соціальний фактор, містив у собі не тільки національні, класові і групові інтереси, але і відкриті чи завуальовані расові забобони, що в Америці і Південній Африці негативно позначалися на положенні головним чином негрів, а в Європі – євреїв. Особливо гостро антисемітизм виявлявся в спортивних

організаціях німецьких вищих навчальних закладів, а також у гімнастичних товариствах Франції, Австро-Угорської монархії і Росії. Під впливом, з одного боку, цих обставин, а з іншого боку, специфічних націоналістичних тенденцій, що виявлялися в ностальгії за древньою батьківщиною, учасники IV Всесвітнього сіоністського конгресу (1903), який відбувся в Базелі створили самостійний міжнародний союз з метою згуртування єврейських гімнастичних і спортивних організацій. Назву союзу «Маккавей», що вказувала на політичну спрямованість цієї організації, було взято на честь керівника повстання в Іудеї в 167 році до н.е. проти панування Селевкідів – Іуди Маккавея.

Центр «Маккавея», що діяв у Берліні, розвинув велику активність. Він надавав матеріальну підтримку більш слабким організаціям союзу. Перед першою світовою війною, цей рух охопив увесь світ, згуртував уже більше ста організацій, що своєю назвою і символікою виражали прихильність справі Маккавея.

4.3.3 Католицькі організації

Фізкультурні і спортивні організації римської католицької церкви стали створюватися лише слідом за аналогічними протестантськими і єврейськими організаціями. Причину цього варто шукати насамперед у тому, що в певних колах католицької церкви набагато довше збереглися забобони до сучасних форм фізичної культури. Після досягнення згоди між папством і західноєвропейськими державами римська католицька церква в останній третині XIX століття також приступила до згуртування віруючих в організації загальносвітового характеру.

Однак у ході своєї діяльності церква переконалася у тому, що вільний час певних прошарків і груп міського населення витрачається – часто на шкоду дотриманню церковних обрядів – на походи, відвідування змагань і інші подібні заходи. Виходячи з цього, церква начала постачати товариства католицької молоді шахами, площадками для гри в кеглі, а також засобами для різних ігор на свіжому повітрі. Крім того, вона взяла у свої руки керівництво спортивними гуртками церковних шкіл, а через надійних віруючих стала намагатися впливати на президії спортивних об'єднань. З метою координації розрізнених зусиль із налагодження рекреаційного руху при сприянні вищого духівництва в 1911 р. у Нансі був створений міжнародний союз католицьких організацій фізичної культури. Центр цього союзу знаходився в Римі. Сфера його впливу аж до початку першої світової війни обмежувалася лише європейськими католицькими країнами. Політика Союзу в області спорту, на відміну від протестантських і єврейських спортивних організацій, була спрямована проти прагнення до досягнення високих результатів. Тільки в рідкісних випадках Союз створював самостійні клуби.

4.3.4 Жіночі напрямки гімнастики

Сучасна гімнастика зародилася завдяки щасливому переплетенню стилізованих гімнастичних рухів і нових форм балетного мистецтва.

Франсуа Дельсарт (1811-1871) звернув увагу на те, що елементи руху, перенесені в «світське життя» зі сцени, необхідно спрощувати відповідно до законів дидактики. Тим більше, оскільки батьки пред'являли також вимоги щодо фізичної міцності, виправлення постави, освоєння етикету рухів. У той же час відповідно до принципів балету зі стилізованих гімнастичних рухів він запозичив тільки ті елементи, що вважав придатними для пробудження усвідомлених емоцій, для вираження почуттів.

Дельсарт і його послідовники, роблячи наголос при навчанні на естетичні і драматичні моменти, заклали основи художньої гімнастики чи гімнастики модерн. Одна з його учениць, американка Женецьєва Стеббінс, застосувала методи дельсартистів в області індивідуального виховання на заняттях з фізичного виховання в навчальних закладах для дівчат.

У наступному після славних дельсартистів поколінні представників мистецтва руху виділялися Айседора, Раймонд і Елізабет Дункан, що свідомо на рубежі століть виступили проти мертвого конвенціоналізму балетних рухів. Найбільш значної з них була діяльність Айседори Дункан (1876-1927). З Америки вона потрапила в Німеччину. В той час у культурному житті Німеччини панувало захоплення обробкою численних олімпійських знахідок, які з'явилися в ході розкопок, дискусіями навколо них. Археологи і теоретики естетичного руху прагнули знайти на вазах із зображеннями античної гімнастики, що ввійшли в моду, першоджерело рухів. Цей шлях пройшла й Айседора Дункан. «Своїми рухами, наповненими грецьким натхненням і індивідуальною винахідливістю, вона прагнула виразити складні почуття сучасної людини й особливості класичної, романтичної чи модерної музики», – писала про неї Роза Вайї.

Новинки, введені Дункан, не вирішили всіх проблем, пов'язаних із подальшим розвитком танцювального мистецтва, однак у результаті їхньої діяльності у фізичному вихованні дівчаток право на життя одержала виразна гімнастика. Дункани відкрили свої заклади в Берліні (1904), потім у Парижі (1906). Їхня група в 1914 році працювала в Лондоні, а в 1916 – знову в Сполучених Штатах і тільки після закінчення війни повернулася в Європу. Раймонд Дункан заснував нову школу мистецтва руху в Дармштадте, а Елізабет Дункан – у Зальцбурзі. Айседора Дункан у 1921 році за запрошенням В. І. Леніна приїхала в Радянську Росію і провела там два роки.

Послідовники родини Дункан створили також свою філософію руху. Основна їхня теза містила наступну ідею: людина ХХ сторіччя, позбавлена завдяки механізації природних умов, а також завдяки досягненням цивілізації втратила почуття здорового і самовиражаючого руху. В результаті у всякій діяльності, пов'язаній із рухами, вона вступила у протиріччя зі своєю індивідуальністю. Ціль, отже, полягала в створенні гармонії індивідуума,

досягти яку намагалися за допомогою навчання пластиці, звільняючи людину з-під впливу суспільства і навколишнього середовища. Відповідно до їхніх уявлень, між створеним таким шляхом «вільним індивідуумом» і природою відновиться рівновага, пластика компенсує вплив зовнішніх факторів.

Школа Дори Менцлер стала своєрідним різновидом течії, прихильником якої виступали члени родини Дункан. На перший план у навчанні пластиці вона висувала зміну ритму в процесі напруження і розслаблення м'язів, а також психологічні процеси, які виявлялися при цьому. Аналогічні принципи сповідувала інша учениця мадам Стеббінс, Бессі М. Менсендик. Серед її естетичних цілей на першому місці стояло не самовираження, а завдання знайти і зберегти себе. Обидві вони на основі анатомічних, фізіологічних знань і психологічних досвідів намагалися розробити таку систему рухів, що «могла б байдужій до всього жінці, яка втомилася від життя і монотонних занять, допомогти знову стати жінкою». Вони прагнули допомогти звільнитися від неправильної постави, від недбалої ходи, від нервових жестів. Своїми вправами вони хотіли головним чином зміцнити м'язи плечей і спини, а також зберегти форму м'язів стегон і сідниці.

Бессі М. Менсендик на відміну від мрій про повернення до природи довела, що тіло людини є під впливом факторів культурного характеру. З одного боку, під впливом шкідливих факторів воно деформується, з іншого боку – під впливом інших факторів, воно розвивається й удосконалюється. «Шкідливий вплив цивілізації, – писала вона, – треба переборювати не тим, щоб повернути організм до природного стану, а тим, щоб пристосовувати його до вимог сучасної культури».

Таким чином, вона підходить до проблеми управління рухами і проблеми відчуття рухів. Людина тільки тоді може формувати себе, якщо вона точно знає «механізм» володіння своїм тілом. Від своїх учнів вона вимагала ґрунтовних знань анатомії вже в ранньому віці. Правильну поставу і пластику рухів представляла таким чином, що «свідомість, спираючись на відповідні знання в області анатомії», здатна надати групам м'язів гармонічний рух. В навчанні Менсендик знаходять висвітлення соціологічні вчення, засновані на розрахунку.

4.3.5 Ритмічний напрямок сучасної гімнастики

Ритмічний напрямок сучасної гімнастики пов'язаний з ім'ям женецького вчителя музики **Еміля Жака Далькроза (1865-1914)**. Спочатку він хотів здійснити реформу викладання музики. У процесі спостережень він встановив, що виконання певних рухів сприяє розвитку почуття ритму і слуху. З іншого боку, оволодіння музичним ритмом допомагає впливати на діяльність нервової системи. З метою високого оволодіння музичним мистецтвом він спонукав своїх учнів почуття і думки, які викликають у них ті чи інші акорди, виражати в тих чи інших рухах. Тим самим виразні жести Дельсарта одержали подальший розвиток у гімнастиці Далькроза.

Учні Далькроза, однак, відійшли від первісних уявлень свого вчителя. Рудольф Боде, Симон Зигель, Яніна Салон, Одетта Крутья вже спиралися не на музику, а свої ідеї засновували на так званому абстрактному ритмі. Їхній основний принцип полягав у тому, що «вправи повинні відповідати ритмічним хвилям людського тіла». Іншими словами, подібно представникам родини Дункан, вони вважали, що психіка індивідуума, звільнена завдяки рухам, повинна бути приведена в гармонійну відповідність з ритмічною сферою навколишнього світу.

Внаслідок надзвичайно суперечливих оцінок, що існують в Угорщині щодо діяльності Рудольфа Боде (1881-1971), необхідно коротенько зупинитися на ній. Відповідно до книги, у якій викладені його думки й ідеї (1935), він також був прихильником виразної гімнастики. Зміст його міркувань зводився до того, що ритміку природних рухів створює цілий ряд взаємозалежних, що змінюють один одного завчених рухів і розслаблення. А вольовий рух у залежності від наших цілей суперечить природному руху, що безпосередньо виражає наші почуття, і машинально дезорганізує його. У зв'язку з цим він пропагував свої спостереження, що стосуються єдиної структури рухів, ритму, взаємозалежності музики і пластики, у процесі яких розкривав дійсно існуючі і корисні взаємозв'язки.

По цьому ж шляху, подібно Боде, але злегка віддаляючись від ірраціоналізму, йшов також угорець за походженням Рудольф Лабан (1879-1958). Суть його головної концепції полягала в тому, що рух здатний виразити внутрішні переживання, якщо виконується вільно, без попередніх умов, техніки і театральних прийомів. Його система ґрунтувалася на розкутості, співвідношенні з внутрішнім натхненням людини, із просторовими, тимчасовими і динамічними умовами, на свідомому включенні в колективні рухи. Людина ж, як частина групового руху, тільки час від часу виявляє себе. Таким чином, погляди Лабана щодо колективізму знайшли сприятливий ґрунт у гуртках пластики, що існували в рамках робочого руху (в Угорщині в 1930-х роках школа Аліс Яси Маджарне і Едена Паласовського).

Крім розробки принципів експресіоністського вільного танцю, він відомий також своїми аналітичними роботами в дослідженні пластики періоду веймарської Німеччини, а після вимушеної еміграції – своєю діяльністю зі створення жіночої гімнастики в країнах Британської співдружності. У ході досліджень рухів, що проводилися на науковій основі, він враховував можливість людського тіла і на основі аналізу розробив систему класифікації рухів (кінетографія). Лабан вважав, що рух має три компоненти: простір, час і силу, і відповідно науку про рух він підрозділяв на пластику, ритміку і динаміку. З урахуванням цих факторів людські рухи він класифікував відповідно до обмежених можливостей суглобів і простору, зайнятого у процесі рухів. Тим самим він створив можливість для наукового дослідження напрямку, амплітуди, сили і тривалості рухів. І хоча в сфері мистецтва його висновки здавалися сумнівними, у методиці спортивних тренувань для вивчення взаємозалежності між рухом і результатом, тактичних і технічних прийомів,

вони були необхідною основою. Слід зазначити також, що сфера його інтересу поширювалась на рухи у процесі роботи, а також на використання рухів для лікування нервових захворювань.

Після приходу до влади Гітлера він емігрував в Англію. У Лондоні сфера діяльності Лабана розширилася. Він організував курси, видавав книги про сучасну гімнастику в школах для дівчат і про використання її у фізкультурі для дорослих жінок.

Напрямки в розвитку пластики, що заклали основи сучасної гімнастики до першої світової війни, одержали поширення завдяки приватним закладам. Однак, починаючи з 1920-х років вони впливали на шкільне фізичне виховання, на гімнастику і спортивний рух. У значній мірі вони сприяли подоланню формалізму й однобічного трактування рухів. Однак штучна вихідна основа, дуалістичний підхід до оцінки ролі свідомості і психіки, неясність у визначенні цілей обмежували можливість їхнього застосування. Ці течії на початку століття завоювали визнання в спортивному житті і склали самостійний розділ у матеріалах, присвячених фізичному вихованню дівчат. Члени австрійської, німецької, голландської, англійської, американської та інших гімнастичних шкіл у 1952 році заснували міжнародну федерацію сучасної гімнастики.

4.3.6 Виникнення і розвиток робітничого спортивно-гімнастичного руху

Перші робітничі спортивні організації виникли в Німеччині в 1850 р. Однак «Винятковий закон» проти соціалістів, прийнятий рейхстагом у 1878 р., заборонив існування не тільки соціалістичної партії, але і профспілкових і робітничих гімнастичних клубів. Після скасування «Виняткового закону» (90-і рр. XIX ст.) робітничі спортивні організації вступили в новий період свого розвитку. На початку 90-х рр. у ряді міст Німеччини відбулися збори робітничих гімнастичних союзів (Берлін, Лейпциг і ін.). У 1893 р. був заснований Німецький робітничий спортивний союз. До початку XX ст. подібні спортивні організації з'явилися в Угорщині, Франції, Бельгії, Чехії, Болгарії й інших країнах. Так був покладений початок організованому робітничому спортивно-гімнастичному руху.

Напередодні першої світової війни була зроблена спроба створити міжнародний робітничий спортивний союз. У 1913 р. у Генте (Бельгія) представники робітничих спортивних організацій Німеччини, Франції, Бельгії, Австрії організували міжнародний робітничий спортивний центр. Під час першої світової війни ця організація активно себе не виявляла.

Після першої світової війни успішно розвивався робітничий спорт у Чехословаччині. Чеський робітничий спортивний рух виник наприкінці XIX ст. Поступово він розширював свої ряди. У 1921 р. була створена Федерація робітничих спортивних товариств Чехословаччини. Уся діяльність цієї федерації проходила під керівництвом Комуністичної партії Чехословаччини. У тому ж році в Празі робітничі спортивні колективи провели першу велику Спартакіаду. У ній брало участь більш 20 тис. юнаків і дівчат, чоловіків і жінок.

Активну участь у розвитку робітничого спорту в Чехословаччині брали К. Готвальд і А. Запотоцький. К. Готвальд був одним із організаторів першої Спартакіади в Чехословаччині. Він редагував журнал спортивної федерації «Спартакус».

Після першої світової війни в Болгарії виникли робітничі спортивні організації «Спартак». Загони «Спартака» були створені в Софії, Плевні й інших містах. Спартаківські організації спортсменів входили в Червоний спортивний інтернаціонал. У 1923 р., після того як Болгарська комуністична партія була заборонена, робітничий спорт припинив свою діяльність. Однак, у 1930 р. цей спорт знову відродився і продовжував розвиватися аж до другої світової війни.

В Угорщині велику роботу серед молоді проводила спортивна організація за назвою «Мункаш» («Робітник»). У робочих спортивних організаціях Угорщини займалися футболом, легкою атлетикою, боротьбою й іншими видами спорту.

У Фінляндії Робітничий спортивний союз (ТУЛ) був заснований в 1919 р. Спортсмени ТУЛ нерідко приїжджали в Радянський Союз. Радянські спортсмени проводили змагання з членами ТУЛ з легкої атлетики, футболу, гімнастики, лижного і ковзанярського спорту. Фінські спортсмени приїжджали в СРСР на Першу Всесоюзну спартакіаду в 1928 р., де в цілому ряді видів спорту зайняли перші місця. Представники робітничого союзу входили у фінську національну олімпійську команду.

У Франції робітничий спорт почав складатися в перше десятиліття ХХ ст. У 1934 р. усі робітничі спортивні організації були об'єднані в Спортивно-гімнастичну федерацію Франції (ФСЖТ). ФСЖТ проводила велику роботу для розвитку спорту серед працюючих мас Франції, виступала проти мілітаризму і фашизму в спорті.

ФСЖТ проводила не тільки місцеві і національні змагання, але і великі міжнародні зустрічі. Усім відомий крос на приз газети «Юманіте» організує ФСЖТ. У цьому змаганні брали активну участь радянські спортсмени. На одному з етапів дистанції встановлено приз імені братів С. і Г. Знаменських, що виходили переможцями в цьому кросі в середині 30-х рр.

Однією з найбільш численних робітничих спортивних організацій був Німецький робітничий спортивно-гімнастичний союз. Кількість членів цього союзу особливо збільшилась в період дофашистської Німеччини. З 100 тис. чоловік у 1919 р. воно виросло більш ніж до 1 млн. у 1932 р.

Тут у 1920 році було створено Люцернський спортивний інтернаціонал, перейменованій в 1929 році в Соціалістичний робочий спортивний інтернаціонал. Його керівництво пропагувало нейтралітет і аполітичність робітничого спорту. Ця організація забороняла будь-які контакти з радянськими спортсменами.

На протипагу Люцернському спортивному інтернаціоналу у 1921 році в Москві було створено Червоний спортивний інтернаціонал. Головною задачею

якого було перетворення робітничих спортивних організацій в бойові осередки пролетаріату в боротьбі із капіталізмом.

Саме в німецькому робітничому спортивному русі найбільш гостро в порівнянні з іншими країнами проходила боротьба між робітничими спортивними організаціями, що знаходилися під впливом Комуністичної партії Німеччини, і керівництвом робітничих спортивних союзів, пов'язаних з Соціал-демократичною партією Німеччини.

робітничих спортивних організаціях Німеччини активно брали участь видатні діячі міжнародного комуністичного руху Е.Тельман, В.Пік, В.Ульбрихт, Е.Хонеккер. З встановленням фашистської диктатури в Німеччині всі робітничі спортивні організації були ліквідовані.

Робітничий спорт розвивався також в Австрії, Бельгії, Англії, Швеції, Норвегії й інших країнах. В роки другої світової війни робітники-спортсмени багатьох країн Європи боролися проти фашистської Німеччини на фронтах війни й у загонах опору фашизму.

4.4 Скаутський рух

Поряд зі створенням рекреаційних центрів і товариств під патронатом різних церков уже в останні роки XIX століття починалися численні спроби організувати такий позашкільний фізкультурний рух, що забезпечував би вишкіл і фізичну тренуваність молоді в період між закінченням навчання і початком військової служби. Відповідь на питання, чому цю проблему вдалося вперше вирішити в Англії, дають традиції англійської демократії і специфіка її колоніальної політики. Колоніальні інспектори, чиновники і військові, яких було набагато менше корінного населення, для подолання кліматичних труднощів, доказу «переваги білої раси» мали потребу в добре фізично підготовленому, тямущому й енергійному поповненні. Відповідно до цього сформувався ідеал джентльмена, який одержав приватне виховання в душі Локка, а пізніше ідеал «атлетично складеного юнака-християнина», вихованого в коледжі на основі принципів арнольдизма.

Серед різних форм напіввійськових молодіжних організацій найбільш успішним виявився створений інспектором кавалерії колоніальних військ **Робертом Баден-Пауелом (1857-1942)** *рух бойскаутів*. У ході війн проти бурів Баден-Пауел організував з дітей англійських колонізаторів ефективно діючі групи розвідників. На основі цього досвіду він створив систему іспитових вимог і бойскаутських «законів», що не тільки відповідала інтересам англійського правлячого класу, але і задовольняла потреби підростаючого покоління.

Усього за кілька років рух бойскаутів поширився по всьому світі. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки і Канаді ідеологічною основою цього руху служила романтика піонерів дикого Заходу (сини Даніеля Боне) і війни проти індіанців, в Угорщині – мрії про тисячолітню імперію, у Японії – відродження традицій самураїв, у чехословаків і поляків – ідеї національної

незалежності. В Австрії, Німеччині і Швейцарії поряд з бойскаутизмом великою популярністю користувався також так званий рух «Перелітний птах», що був пов'язаний із одним з реформаторських напрямків у педагогіці.

До першої світової війни роль бойскаутизму, руху «Перелітний птах» і інших подібних молодіжних об'єднань ще не була цілком визначеною. Засновники цих рухів хотіли з їхньою допомогою поряд із забезпеченням необхідного для військової підготовки фізичного тренування компенсувати все те, що педагогіка, яка боролася з ознаками кризи вже не могла дати в стінах навчальних закладів. Поширенню цих рухів сприяло також інстинктивне прагнення молоді вирватися з атмосфери перенаселених комунальних будинків. У той же час у польському бойскаутському русі, що на початку 1910-х років став бурхливо розвиватися, існувало крило П'яшецького, що відіграло роль організації, що служила прикриттям для національно-визвольного руху.

І все-таки Едуард Спрангер у книзі «Психологія молоді» охарактеризував ці рухи як «паростки фантастичного стилю життя, що одержали поширення», які поєднують у собі всі риси «фізичної радості життя, тяги до романтичного бродяжництва, любові до природи, поезії і музики, еротики, дружби і духовної спільності, народності, табірної багаття і простоти, що проповідувалася Руссо».

До першої світової війни, поряд із створенням молодіжних рухів, що виступали під маскою романтичної любові до природи, – майже у всіх країнах відкрито вівся також вишкіл допризовників. Особливо в кайзерівській Німеччині державні і суспільні органи, що займалися різними формами виховання, змагалися між собою в тому, як створити такі установи й організації, які б найкраще відповідали інтересам мілітаризації. Вони провели навчання біля трьох мільйонів молодих людей рукопашному бою і стрільбі. У Японії гвинтівками, захопленими під час російсько-японської війни, були озброєні молодіжні загони. Їх возили на місця недавніх боїв, і там під керівництвом викладачів і офіцерів у формі військової гри вони відтворювали той чи інший епізод боїв.

4.5 Англійська система фізичного виховання

Англійська система виховання нового часу, внутрішній зміст олімпійської ідеї, більш того, фізкультура університетів і коледжів англосаксонських країн є втіленням у життя педагогічних концепцій Чарльза Кінгслі та Томаса Арнольда. Їхнє життя, досягнуті ними результати, узагальнив у своїй книзі «Шкільні дні Тома Брауна» Томас Х'юз. Значення цього твору, за оцінкою англійських істориків спорту, можна порівняти з важливістю «Гертруди» Л.Песталоцці.

Теоретичні основи реформи виховання, здійсненої в англійських школах у середині XIX століття, розробив канонік Вестмінстерського абатства Чарльз Кінгслі (1819-1875), теоретик християнського соціалізму. Зразком особистості для нього був ідеалізований образ «юного християнина-атлета», що поряд із

широким «світським і духовним» навчанням поглиблено займається також розвитком своїх фізичних здібностей.

Концепції Чарльза Кінгслі виходили з того, що шкільна адміністрація повинна порвати з лінією у вихованні, яка відкидала традиційні для англійської молоді навички змагання. Інтерес до сили і спритності можна прийняти. Можливості для формування характеру, що криються в силових змаганнях і рухливих іграх, можна включити в число цілей виховання. «Адже спорт, змагання, – заявляв він, – молодечтво людини, що показує свою спритність, є для молоді областю, де можна вправлятися у творенні суспільства. Підростаюче покоління в цій боротьбі... на малому загартується для великої арени життя...» Звідси і його висновок, що «спільним впливом школи, церкви, інтернату і спортивного майданчика можна виховати цілеспрямоване і послідовне покоління», що у будь-якому куточку світу «зможе постояти за інтереси свої і своєї батьківщини». Якщо ж правила чесної гри, прийняті в спорті, стануть нормою поведінки дорослих, легше буде лікувати і недуги суспільства християнсько-соціальними засобами.

Чарльз Кінгслі дав теоретичне обґрунтування шкільному фізичному вихованню елітарного типу, заснованому на спортивних і ігрових заняттях. У перспективному ж плані він сприяв модернізації англійської моделі розвитку спорту, подоланню концепції дволикого джентльмена.

Установки Кінгслі ішли коренями в педагогічну практику тодішнього ректора коледжу в Регбі Томаса Арнольда (1795-1842). Рада коледжу вже в 1794 році закупила ділянку, що підходила для великого ігрового майданчика, де учні займалися в першу чергу крикетом і «масовим футболом». Однак на площадках, що залишилися без нагляду, стали свавільно командувати старшокласники. Коли Арнольд прийняв керівництво коледжем у 1827 році, йому довелося зіткнутися з тими ж явищами, що були характерні для всіх англійських навчальних закладів з інтернатом.

Свої враження він записав у щоденнику так: «Коледжі, у яких формується завтрашнє покоління, занурені в гущавину моральної зарази. Тут можна зустріти: 1) усілякі злочини і пияцтво, 2) систематичну неправду, 3) тиранію старших над більш юними, 4) недисциплінованість і неслухняність учнів, 5) зневажання шкільними правилами, 6) загальні лінощі і ухилення від роботи, 7) організовану солідарність на ґрунті порушень дисципліни... Цю картину необхідно доповнити ще і тим, що учні – завзяті картярі. Моральне падіння фізично слабкої більшості супроводжує зніженість і тілесний занепад... крім влаштування власної зачіски, вони нічим більше не цікавляться...». Арнольд розумів, що може домогтися корінної перебудови життя коледжу тільки у випадку, якщо своїми заходами не буде зачіпати звичаї учнів і їхні почуття, пов'язані зі змаганнями. У той же час він помітив, що різні команди – як своєрідні мікросоціальні одиниці – у внутрішніх відносинах між своїми членами тримаються тих же правил «чесної гри», що затвердилися серед них на базі правил, які застосовуються під час змагань. Так склалася вихідна теза його педагогіки: за посередництвом фізичних рухів і емоцій, пов'язаних із грою,

учнівська молодь здатна формуватися на спортивній площадці й у позитивному смислі, якщо з цим узгодиться також виховна діяльність церкви, школи й інтернату. Тому він ввів спостереження за порядком на ігрових площадках, поклавши кінець випадковому характеру змагань. Організацію і здійснення змагань він поклав на представників, які офіційно визнані студентами і користуються їхньою повагою. Обмеживши тиранію старшокласників і найбільш талановитих, він усе-таки надав їм можливість як представникам самоврядування брати участь у вирішенні повсякденних питань шкільного життя.

За 14 років роботи Арнольда в Регбі склався новий ідеал виховання – «християнський джентльмен», що виростає з «південного християнського атлета», – який став ідеалом британської імперії XIX століття. Шкільне фізичне виховання в спортивному дусі коледжу Регбі, упорядковані регулярні змагання молоді, спортивні команди, організовані на основі самоврядування, стали зразком для наслідування по всій Англії. У Херроу, Шрусбері, Ітоні, Кембриджі, Лондоні й інших містах один за іншим створюються шкільні спортклуби в дусі Регбі.

Теоретичні розробки Чарльза Кінгслі, «арнольдизм», що народжується, не тільки одержали поширення в навчальних закладах, але додали новий зміст і позашкільному спортивному руху. Не тільки школа розкрила двері перед спортивними заняттями, але і спортклуби. Фізичні заняття, що склалися на основі крикету, веслування й атлетики, поступово поширилися на плавання, фехтування, туризм, борцівські види спорту й альпінізм. Як відзначав Вольфганг Ейхель, «англійська буржуазія може бути вдячна Томасові Арнольдові за те, що змогла підкорити собі фізичну культуру».

Однак англійський шкільний спортивний рух, який довгий час вважався зразковим завдяки досягнутим результатам, аж ніяк не міг розвиватися гармонійно. Із самого початку він ніс в собі певні протиріччя, що вийшли на поверхню уже в другій половині сторіччя:

1. У силу свого монопольного положення він відтіснив на другий план розвиток класних занять у школі нижнього ступеню, що ґрунтувалися на гімнастиці.

2. Спорт активного виховного призначення «зупинився» між середніми і вищими прошарками, та й там охоплював у середніх і вищих навчальних закладах в більшості дітей заможних батьків. Таке виховання не поширювалося на всіх без винятку учнів. Рівень фізичних навантажень з погляду педагогічного впливу не піддавався регулюванню.

3. Ігнорувався не тільки жіночий спортивний рух, але і фізичне виховання для дівчаток. За винятком вузького кола аристократії, неприховане презирство зустрічало дівчину, що «віддавалася фізичним вправам чи спорту, що викликає піт».

Такий підхід добре характеризують і критичні зауваження Герберта Спенсера (1820-1903): «Освіжаючій рухливості юних дівчат... приділяється лише найменша увага. Наявний двір займають газони, посипані галькою

доріжки, куші і квіти, і там немає ніякої можливості для вільного руху. Чим пояснюється така різниця відмінності? З більшою чи меншою підставою можна підозрювати, що багато хто вважає небажаним виховувати мускулістих, міцної статури дівчат. Вважається, що здоров'я, що кидається в очі, і сила м'язів личать сільському простолюду. У більш високих станах жіночною вважають тілесну м'якість, що супроводжує делікатність».

Розвиток спортивного життя в англійській школі почався з крикету. Цей вид спорту проникнув у коледжі разом з веслуванням, рекетсом і хокеєм. Перші змагання між навчальними закладами провели в 1818 році студенти Ітона і Херроу. Роком пізніше були організовані змагання з веслування між Ітоном і Вестмінстером. З 1827 року регулярний характер був наданий матчам з крикету між Оксфордом і Кембриджем, а в 1829 році покладено початок змаганням «вісімок» Оксфорда і Кембриджу, що стали з традиційними. З 1837 року регулярними стали атлетичні змагання між закладами. З цим роком збігається початок «вікторіанської епохи» - епохи перемог, змагань. Ідеалом студентства стають відомі усій країні «боулери» у крикеті, загрибні команди у веслуванні і майстри рекетса. В англійській системі фізичного виховання не було системи гармонійності.

4.6 Формування системи міжнародних змагань та організаційних структур міжнародного спорту

4.6.1 Неофіційні першості Європи та світу

Заслужує уваги той факт, що співставлення спортивних досягнень у масштабах Європейського континенту і всього світу почали проводити вперше не «класики» сучасного спорту – англійці, а німецькі, нідерландські і французькі клуби, а також газети, заклади і окремі меценати. Оскільки у цей період окремі види спорту ще не мали загальноприйнятих у міжнародному масштабі форумів і правил проведення змагань, більшість цих заходів, які були тоді в новинку, пізніше, заднім числом, були оголошені «неофіційними» першостями Європи і світу. Однак ще й сьогодні Уімбдонська першість Англії з тенісу на трав'яних кортах, яка стала з 1877 року міжнародною, поруч із заснованими в 1900 році змаганнями на Кубок Девіса вважаються найавторитетнішими змаганнями у цьому виді спорту.

Першу подібну першість Європи з плавання було організовано в 1899 році німецькими, австрійськими і угорськими спортивними товариствами, які займали тоді провідні позиції на континенті. Із самого початку німці надавали також великого значення змаганням із стрибків у воду з трампліну і вишки. Ініціатива спортивних товариств досить швидко була підхоплена власниками деяких спортивних періодичних видань «Авто», «Вело» та ін., які усвідомили, що проведення на берегах Сени першості світу стане непоганим бізнесом. Матеріальні, рекламні і спортивні успіхи настільки привернули увагу газетних видань, що створена пізніше Міжнародна федерація плавання лише після тривалої боротьби змогла відтіснити їх від організації подібних змагань.

Кількість їх учасників уже на рубежі століть нерідко перевищувала 200 чоловік. Серед них були і кращі спортсмени того часу.

Чемпіонати світу зі швидкісного бігу на ковзанах також почали проводити з 1889 року в Амстердамі, а першості континенту з легкої атлетики – з 1891 року в Берліні. Перший світовий чемпіонат з важкої атлетики відбувся в 1898 році у Відні, чемпіонат Європи з тенісу (на глиняно-пісчаному майданчику) – 1899 році в Гамбурзі, чемпіонат світу з класичної боротьби – в 1904 році у Відні. Окрім згаданих вище видів спорту, подібні змагання пробували організувати і з веслування, хокею з шайбою, гімнастики, ручного м'яча, боксу, фехтування і водного поло. В одних випадках відсутність інтересу, в інших – створення міжнародних органів поклали кінець починанням подібного роду.

Розвиток більшості видів спорту, який відбувався у всьому світі, швидко перевершив за своїми масштабами рамки міжнародних змагань, які організовувалися на суцільно суб'єктивній основі. Незлічені спори, серія скандалів довкола першостей Європи та світу, які проводилися від випадку до випадку, швидко переконали федерації в тому. Що змагання між країнами не можна організувати при відсутності міжнародних союзів, єдиних умов і правил, Крім того – і це особливо відноситься до боротьби. Важкої атлетики і плавання, - чисто спортивна цінність європейських і світових першостей, які проводилися неодноразово протягом одного року, поступово впала настільки низько, що інколи не досягала навіть рівня національних першостей тієї чи іншої країни.

4.6.2 «Офіційні» чемпіонати Європи та світу

З початку 1890-х років у розвитку спортивного руху все більш явним стає прагнення міжнародних форумів, офіційно створених в окремих видах спорту, навести порядок у плутанині світових змагань. Були видані перші зводи правил, які одержали міжнародне визнання. Було покладено початок обліку спортивних результатів. Народилися офіційні першості Європи та світу. Вже у відповідності до міжнародних правил в 1891 році в Гамбурзі відбулася перша європейська першість з фігурного катання, а в 1892 році у Вені – перший чемпіонат Європи за швидкісного бігу на ковзанах. Першість світу з цього виду спорту було вперше організовано в Амстердамі в 1893 році, і в тому ж році в італійському місті Орта відбувся чемпіонат Європи з веслування. В Чикаго було покладено початок проведенню світових першостей з велосипедного спорту. В 1896 році в Санкт-Петербурзі відбувся перший чемпіонат світу з фігурного катання. Також наприкінці XIX століття – в 1897 році – в Ліоні спортсмени вперше боролися за медалі чемпіонату світу зі спортивної стрільби. Перші змагання, організовані Міжнародною федерацією гімнастики (ФІЖ), проходили в 1903 році в Антверпені і пізніше були визнані в якості офіційної першості світу.

4.6.3 Першості Південної Америки, Австралії, Азії.

Що стосується першості континентів, то приклад Європи перейняла лише Південна Америка. Спорт завоював країни цього континенту ще перед першою світовою війною. В 1916 році, коли на полях Європи річкою текла кров, було оголошено про проведення першого південноамериканського чемпіонату з футболу, а згодом, з 1919 року, систематичними стали вже змагання і з інших найважливіших видів спорту: боксу, баскетболу, боротьби. Ці змагання. Як і першості Європи, проводилися окремо з кожного виду спорту. Із початком ХХ століття подібні спроби були і в Австралії. Однак змагання, які там організовувалися, не витримували конкуренції першостей, що проводилися в масштабах всієї Британської імперії, і лише в 1920-х роках змогли набути регулярного характеру.

4.6.4 Розвиток організаційних форм сучасного спортивного життя

4.6.4.1 Спортивні товариства і секції

Прискоренню організаційного розвитку спортивного життя в значній мірі сприяв вихід спорту за рамки коледжів і аристократичних кіл і його поширення в суспільних організаціях буржуазії і трудящих (казино, клуби, гуртки читання, кафе, робітничі гуртожитки). У результаті росту інтересу до фізкультури і диференціації видів спорту у рамках цих суспільних груп утворилися спортивні секції. Пізніше деякі із них сформувалися у самостійні товариства. Розвиток у цьому напрямку був характерний в першу чергу для гімнастики, точніше, для тих країн, де спортивна діяльність виросла в основному із гімнастичного руху (Бельгія, Німеччина, Австро-Угорська монархія і Скандинавські країни). В Англії, США і британських домініонах, де спортивне життя складало відносно самостійну область, біля витоків його розвитку стояли крикетні, бейсбольні, веслувальні, велосипедні, легкоатлетичні, регбійні і футбольні клуби, які утворилися в основному на базі незалежних спортивних об'єднань. Організаційні одиниці, які об'єднували декілька видів спорту, формувалися тут тільки на базі релігійних закладів, колегій і підприємств. Особливо бурхливо розвивався рух за створення спортивних товариств у Англії, США, Німеччині, Італії, Нідерландах, Франції, Скандинавії, Південній Америці, Австралії та Канаді.

4.6.4.2 Загальнодержавні спортивні союзи

В початковий період різні спортивні об'єднання функціонували у відповідності зі своїми власними правилами. Відповідно до законів буржуазного способу життя крупніші і авторитетніші об'єднання нав'язували свою волю дрібнішим і експлуатували їх через систему оренди спортивних майданчиків і залів. Узгодження норм діяльності в різних видах спорту із урахуванням потреб нового часу викликало необхідність створення спеціальних

союзів із загальнодержавною компетенцією, які шляхом підготовки і проведення змагань, **розробки єдиних правил** сприяли розвитку фізкультурного руху. В цей період формується спортивна тактика і техніка, з'являються перші арбітри. Спортивні товариства вели облік колишніх і затверджували нові рекорди. У своїх щорічниках і журналах вони повідомляли про найважливіші зміни в тих чи інших видах спорту, регламент проведення змагань і зміни в правилах. Перша така організація була створена в 1858 році під назвою «Національна федерація бейсболу Сполучених Штатів». В Європі вслід за англійською футбольною лігою (1863 р.) виникли бельгійська, німецька, італійська, нідерландська і французька гімнастичні федерації, англійські федерації регбі, плавання, парусного і ковзанярського спорту, веслування і легкої атлетики, французька і бельгійська федерації велосипедного спорту. В спортивному житті Австралії піонерами у справі створення федерації стали плавці, тенісисти, кіннотники, велосипедисти і футболісти, в Південній Америці – кіннотники і футболісти.

Шлях від утворення федерацій в окремих видах спорту до створення загальнодержавних керівних і координаційних органів, які будувалися на основі різних принципів і в різних організаційних рамках (національна ліга, рада у справах фізичної культури і спорту, спортивний центр), був уже набагато більше суперечливим.

Це пояснюється тим, що гімнасти і легкоатлети вважали свої види спорту головними у відношенні до всіх інших. Тому в Європі через боротьбу між федераціями гімнастики і легкої атлетики, яка явно відображала зіткнення інтересів різних соціальних груп, тільки перед самою першою світовою війною почалося утворення єдиних керівних організацій. В Англії конфлікт між любителями і професіоналами, який виник ще раніше, в США протиріччя між шкільними і позашкільними спортивними організаціями віддаляли об'єднання. Першими серед гігантських організацій, які вирости потім у спортивні федерації в США, були створені Атлетичний союз любителів гімнастики і легкої атлетики в 1888 році і його конкурент – Національний університетський атлетичний союз в 1906 році. В Австро-Угорщині аналогічну роль тимчасово відігравали гімнастичний і легкоатлетичний союзи.

4.6.4.3 Міжнародні спортивні федерації

Інтерес до спорту став також поштовхом до проведення міжнародних змагань. В останній чверті XIX століття вслід за англо-американськими змаганнями з боксу і легкої атлетики і франко-бельгійськими з велосипедного спорту почали проводитися міжнародні зустрічі й з інших видів спорту. У зв'язку із безсистемністю перших крупних змагань, пізніше оголошених неофіційними чемпіонатами континенту, Європи та світу, свавіллям їх організаторів стало зрозуміло, що справжню спортивну цінність можуть мати тільки ті світові змагання, правила і умови проведення яких зарання узгоджуються на міжнародних форумах. Черговість утворення міжнародних

спеціалізованих спортивних об'єднань, яка показує також хід розвитку окремих видів спорту, була наступною:

<i>Вид спорту</i>	<i>Назва міжнародного об'єднання</i>	<i>Рік створення</i>
Гімнастика	Міжнародна федерація гімнастики (ФІЖ)	1881
Веслування	Міжнародна федерація веслувальних товариств (ФІСА)	1892
Ковзанярський спорт	Міжнародна федерація ковзанярів (ІСУ)	1892
Боулінг	Міжнародна федерація боулінгу (ІБФ)	1895
Велосипедний спорт	Міжнародний союз велосипедистів (УСІ)	1900
Автомобільний спорт	Міжнародна федерація автомобільного спорту (ФІА)	1904
Футбол	Міжнародна федерація футбольних асоціацій (ФІФА)	1904
Авіаційний спорт	Міжнародна федерація повітроплавання (ФАІ)	1905
Спортивна стрільба	Міжнародний союз стрілецького спорту (УІТ)	1907
Парусний спорт	Міжнародний союз парусного спорту (ІУРУ)	1907
Хокей на льоді	Міжнародна ліга хокею на льоді (ЛІХГ)	1908
Легка атлетика	Міжнародна любительська легкоатлетична федерація (ІААФ)	1912
Мотоспорт	Міжнародна федерація мотоспорту (ФІМ)	1912
Теніс	Міжнародна федерація тенісу (ІЛТФ)	1913
Фехтування	Міжнародна федерація фехтування (ФІЕ)	1913
Боротьба	Міжнародна любительська федерація боротьби (ФІЛА)	1914

Крім цих федерацій, створювалися також спортивні об'єднання, які функціонували на різних політичних, релігійних і «расових» основах. Про окремі з цих організацій йшлося у попередній лекції.

4.7 Формування наукових основ розвитку спорту

Спеціалісти в області фізичного виховання, використовуючи досягнення природничих і суспільних наук останньої чверті XIX століття, всебічно вивчили вплив гімнастичних систем і спортивної діяльності.

Дослідження *Івана Михайловича Сеченова* (1829-1905) відкрили шлях до пізнання загальних закономірностей, які привели до формування нового погляду на питання фізичного виховання і спортивного тренування. В ході досліджень виявилось, що функціонування людського організму є єдиним цілим і невід'ємне від оточуючого середовища. Було встановлено, що різні фізичні вправи впливають не тільки на окремі групи м'язів, але і на функціонування внутрішніх органів людини і його душевні процеси, а також те, що при навантаженні не можна використовувати закріплені схеми, а слід приймати до уваги вікові та статеві особливості людини і навіть його індивідуальні схильності. В ході вивчення кровообігу в шкірі і слизистій оболонці було вказано на важливість метеорологічного загартування (повітряні ванни, сонячні промені, душ). У результаті тренування із використанням фізичних вправ поруч із зміцненням м'язів зростає паралельно витривалість організму, покращується швидкість рухів. Паралельно із готовністю здійснювати рухи у всьому організмі відбулися такі зміни, які забезпечили найбільш сприятливі умови для функціонування органів руху шляхом більш економної діяльності органів кровообігу і дихання.

Серед спеціалістів в області фізичного виховання, які працювали над науковим обґрунтуванням форм рухів, роль першопрохідців належала *Георгу Демені*, угорцю за походженням, і росіянину, *Петру Францевичу Лесгафту*. *Георг Демені* (1850-1917) на основі досліджень паризького Науково-дослідного інституту фізичної культури констатував, що «система рухів» в найбільш поширених німецькій і шведській гімнастках не узгоджується із закономірностями анатомії та фізіології. У них багато неприродних і формальних елементів. Результати їх впливів не були взаємопов'язані.

На основі проведеного аналізу Демені розробив наступну систему вимог, які пред'являються до фізичних вправ:

1. Повинна бути динаміка фізичних вправ. Слід уникати статичних, неприродних положень. Швидкість рухів повинна бути в зворотній пропорції до маси частин тіла, що рухаються. Так, наприклад, вправи руками потрібно виконувати із більшою, ногами і корпусом із меншою швидкістю і розмахом.

2. Для досягнення плідного впливу необхідні рухи із закінченою амплітудою. Не можна штучно, на півдорозі переривати вправи. Якщо одну групу м'язів напружити до повного скорочення, тоді протилежні м'язи потрібно повністю розслабити.

3. Рухи завжди повинні бути природними і розмашистими, а не «відривчастими» і «незграбними», як у старих гімнастичних системах.

4. Ті м'язи, які не приймають участі в русі, в процесі виконання вправ повинні бути повністю розслаблені.

5. При розучуванні вправ завжди потрібно переходити від простих до складних, від більш легких до більш складних, від відомих до невідомих.

Різні вільні вправи Демені розглядав як перехід до спортивних рухів. Спортивні рухи він поділяв на сім видів: ходьба, біг, стрибки, лазіння, підняття, ношення, метання і вправи «нападу та захисту».

Демені виробив вимоги відносно фізичного виховання дівчат, узгодивши їх із потребами їх організму, що розвивається. В жіночій гімнастиці досить сильними були естетичні погляди.

Літературні праці Демені були найбільш досконалою теоретичною системою фізичного виховання в тодішню епоху. Не дивлячись на це, педагогічні та військові кола не підтримували його замислів, так як вони не були безпосередньо спрямовані на військову підготовку.

Колега Демені, професор *Петро Францевич Лесгафт* досліджував фізичне виховання з точки зору суспільної ролі фізичної культури. Його запрошують до головного управління військових навчальних закладів у Петербурзі і доручають спостереження за постановкою фізичної підготовки учнів. Лесгафт протягом двох років вивчав фізкультурний і спортивний рух у західних країнах. Окрім відсталого фізичної культури в Росії Лесгафт гостро критикував німецьку та шведську гімнастику. До досліджень він підключив і своїх слухачів.

Свої висновки відносно фізичного виховання у школі Лесгафт виклав у роботі «Керівництво з фізичної освіти дітей шкільного віку». Основні положення його теорії можна об'єднати за наступним колом питань.

1. Системи фізичного виховання підлягають закономірностям фізіології. Паралельно із розвитком фізіології постійно потрібно переглядати і розвивати фізичні вправи.

2. Фізичне виховання є невід'ємним засобом формування гармонійно розвинутої людини. Тільки гармонійно розвинута людина здатна – у всіх областях життя – на оптимальну продуктивність із найбільш економічним використанням енергії і в найбільш короткий термін.

3. Гармонійний розвиток базується на єдності фізичних і духовних сил людини і відбувається при ведучій ролі свідомості.

4. Навчання фізичному вихованню по суті є частковою передачею навчального матеріалу, накопленого в ході історії.

5. Нормального фізичного розвитку можна досягнути тільки при науково обґрунтованій системі «фізичної освіти».

6. Навчальний матеріал, почерпнутий із наукової системи «фізичної освіти», не охоплює всієї скарбниці знань, а тільки види рухів, що легко засвоюються у шкільному віці: такі, як ходьба, біг, стрибки, метання, боротьба, вільні вправи, ігри та туризм.

7. Фізичне виховання є функцією закономірностей педагогіки. В ході навчання велику увагу слід звертати на поступовість, послідовність, вікові особливості людини і принцип почерговості.

Лесгафт не торкався соціальної суті фізичного виховання, заперечував користь спортивних змагань і вправ на спортивних приладах, припинював значення показових виступів. Не дивлячись на ці недоліки, Лесгафт розробив багато положень, які мають вирішальне значення в теорії фізичного виховання.

Серед дослідників в області вивчення вікових особливостей і дитячої психології *Фроде Садолін* і *Георг Рацине* дали новий напрямок у розвитку теорії фізичного виховання.

Датський лікар *Фроде Садолін* у своїй праці про дітей «Гімнастика і діти», опублікованій в 1900 році, провів різку межу в навчанні рухам між дітьми до 12 років і більш старшого віку. На цілому ряді обґрунтованих прикладів він доказував, що школярів молодших класів нема смислу заставляти концентрувати увагу на такому ж рівні, як школярів старших класів чи дорослих. Садолін особливо шкідливими назвав використання схем, що потребують великих зусиль, які цілком суперечать потребам дітей у русі. Із системи вправ він виключив елементи постави, локалізував м'язеві вправи. На перший план він висунув ігрові форми, які розвивають дитячу фантазію.

Французьким першовідкривачем психологічного напрямку фізичного виховання був *Георг Рацине*, який, вивчаючи на межі століть систему «природних» рухів, дійшов висновку про значення вікових особливостей людини. Його висновки можна сформулювати наступним чином:

При фізичному вихованні дітей до 9-річного віку потрібно прагнути тільки до розвитку так званих «великих фізіологічних функцій», таких, як травлення, кровообіг, дихання. Викладач, займаючись із дітьми, повинен прагнути створювати атмосферу радості і веселощів. Вправи по можливості повинні виконуватися на свіжому повітрі. Він включив до вправ багато ігрових елементів, біготню і пісні.

У віці від 9 до 13 років потрібно прагнути до розвитку нервової системи, до вкорінення звичок, до розвитку координації м'язів, зору і слуху. В цьому віці у дітей уже менше спонтанних рухів, і, таким чином, заняття потрібно завжди починати із продуманої розминки.

З 13-річного віку поступово необхідно підвищувати інтенсифікацію роботи м'язів. Заняття з фізичного виховання слід проводити у різних місцях, при різних умовах. Для пробудження природних переживань під час руху дуже важливим є прогулянки в лісі та гористій місцевості.

Рацине звертав особливу увагу на контроль за навантаженням учнів, на вплив фізичного виховання на особистість і точне додержання настанов для даної вікової групи.

На території Швеції педагогічні ініціативи Ялмара Лінга в області гімнастики остаточно пристосував до процесу шкільного навчання і специфіки розвитку молоді *Елін Фалк* (1872-1942). Свій багаторічний педагогічний досвід він підсумував у довіднику з фізичного виховання, в якому виклав вимоги стосовно цілей виховання, вибору навчального матеріалу, його розбору і компонування. Велика увага приділялася питанню попередження характерних помилок, які витікають із шкільного способу життя, уроків та ігор, які

піднімають настрій в учнів. На відміну від Садоліна він не тільки відбирав силові вправи і вправи для постави, але і створював нові вправи. Він є автором вправ на канаті, які і сьогодні використовуються в гімнастиці для дітей і в лікувальній фізкультурі.

Окрім кіл шкільних лікарів і викладачів фізкультури багато інтересних спеціальних робіт вийшло з-під пера дослідників, які займалися окремими областями загальної педагогіки. Серед них виділяється *Фердинанд Едуард Буїссон* (1841-1932), редактор «Педагогічного словника», з іменем якого пов'язують розширення змісту занять гімнастикою у школі і включення її в поняття педагогічної категорії.

З кінця XVII століття в термінології фізичного виховання, яка базувалася на гімнастиці, без всякої системи використовувалися вирази «гімнастика», «військова гімнастика», «дисциплінарні фізичні вправи», «фізичні вправи» і «фізичне загартування». (В Угорщині в кінці 1830-х років ще зустрічався термін «штучний рух»). Не яснішою картина була і всередині англосакського напрямку, де вирази «гра» і «шкільна спортивна гра», «рекреація», «атлетичні вправи», «військові вправи», «силова школа» і вже згадуваний вираз «фізичні вправи» змінювали один одного.

Едуард Буїссон об'єднав під поняттям «фізичне виховання» шкільну навчальну гімнастику і ручну працю. Разом із висуненням на передній план термінології Буїссона виявилось також і те, що на межі століть у найбільш розвинутих країнах світу навчальний предмет «фізична підготовка» одержав рівноправ'я в теорії виховання.

В створенні шкільного фізичного виховання, яка була прийнята у більшості коледжів Сполучених Штатів Америки, велика роль належала бостонському професору медицини *Діоклетану Левісу* (1823-1886). У своїх статтях, які публікувалися на сторінках «Гомеопата», він пояснював, наскільки шкідлива загальна думка про те, що спонтанні ігри дітей достатні для їхнього фізичного розвитку. У той же час він виступив проти поширеного в 1870-х роках напрямку «силової школи», яка не звертала уваги на вікові особливості людини. Його система включала в себе знання про вагу тіла, гігієну, навчання надання першої медичної допомоги, «вокальну гімнастику», яка слугувала цілі виправлення дефектів мови, і елементи вільних вправ. За єдиною думкою американських авторів, які займалися питаннями історії спорту, він був першим авторитетним творцем теорії фізичного виховання, який базувався на гімнастиці, і який зумів переконати громадян у тому, що «гімнастики в першу чергу потребують недостатньо спритні діти зі слабкою тілобудовою». Однак безпосередній вплив школи в силу її несхильності до атлетики і змагань Левіс не міг поширити на сітку коледжів, що збільшувалася.

4.8 Контрольні питання

1. Назвіть основоположників гімнастики у Німеччині та в якому році гімнастика введена у всіх німецьких навчальних закладах?

2. Перерахуйте елементи системи фізичного виховання «Яна-Айзелена-Шпісса».
3. Наведіть назви спортивних снарядів, які застосовував Йоганн Крістоф Гутс-Мутс при заняттях гімнастикою.
4. В основу якого педагогічного принципу лягли ідеї Жана Жака Руссо?
5. Наведіть засоби фізичного виховання вказані Йоганном Генріхом Песталоцці.
6. Назвіть засновників гімнастики у Швеції.
7. Назвіть основоположника гімнастики у Чехії.
8. Хто сформулював теоретичні засади реформи виховання в Англії?

4.9 Література

1. *История физической культуры и спорта: Учебник для институтов физической культуры / Под ред. В.В.Столбова. – Москва: Физкультура и спорт, 1983. – 359 с.*
2. *Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: Пер. с венгерского. – Москва: Радуга, 1982. – 399 с.*
3. *Пономарев Н.И. Возникновение и первоначальное развитие физической культуры. - Москва, 1970. – 248 с.*

5. Лекція: Олімпійські ігри Стародавньої Греції (2 години)

План:

1. Значення спорту у житті античних греків.
2. Передумови виникнення Олімпійських ігор у Стародавній Греції.
3. Програма, зміст, учасники Олімпійських ігор.
4. Спортивні споруди Стародавньої Греції.
5. Причини занепаду давньогрецьких Олімпійських ігор.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: агоністика, агони (гімнічні, гіппічні та мусичні конкурси), ігри (Панафінейські, Немейські, Піфійські та Істмійські), елліни, піфіади, рапсоди, атлосети, пеплос, панафінейські амфори, пирргічі, стаді одром, 600 стіп Геракла, екехейрія, теори, елланодики, павсаній, палестра, ефедр (непарний), панкратіон, великий стадій, доліхродроми, олімпіонік, оливкова гілка, плити священного гаю Альтіс, епінікії, гімнасії (Синосарг, Лікей і Академія), ефебійон, сферистеріон, дром, Істмійський стадіон.

Особи: бог Аполлон, Е. Рейш, Посейдон, Афінна, Фідій, Парфенон, Деметра, Ахілл, Патрокла, Зевса, Геракл, Пелопса, Іфіт Елідський, Лікурґ Спартанський, Клеосфен, жриця богині Деметри, богиня Гера, Платон, Арістотель, римський імператор Август, імператор Нерон, Феодосій II.

Дати: 573 р. до н.е., 586 р. до н.е., 884 р. до н.е., 776 р. до н.е., 680 р. до н.е., 540 р. до н.е., середина IV ст. до н.е., V і в IV ст. до н.е., 385 р. до н.е., 335 р. до н.е., V-IV ст. до н.е., 146 р. до н.е., 30-14 рр. до н.е., 54-68 рр. до н.е., 267 р., 392 по 395 роки, 395 р.

5.1 Значення спорту у житті античних греків.

На інтенсивний розвиток спортивних змагань у Стародавній Греції вплинув один із найважливіших елементів буття і культури стародавніх греків – агоністика – принцип змагальності, який реалізувався у різних областях життя (праці, мистецтві, спорті) з ціллю досягнення найкращого результату, визнання, прославлення сфер діяльності, примноження особистого престижу і слави міст-держав. Агони – різні змагання, які були однією із форм вшанування богів, привертали велику кількість учасників, які прагнули виділитися своїми досягненнями у тій чи іншій сфері життя. Атмосфера гострої конкуренції, змагальності і протиборства, без урахування якої неможливо зрозуміти стиль життя стародавніх греків, їх культуру, природно впливала із міфів. Адже відомо, що олімпійським богам було властиве суперництво, змагання. Чим іншим, якщо не конкурсом краси, був знаменитий суд Паріса, який вирішував кому із трьох великих богинь віддати яблуко, яке призначалося найпрекраснішій? А скільки разів смертні жінки кидали виклик богиням,

насмільюючись суперничати з ними своєю красою чи мистецтвом рукоділля, як це зробила одного разу зухвала Арахна, яка забажала перевершити у прядінні та ткацтві саму богиню Афіну!

Глибоко вкорінений змагальний дух греків часто виражався в формі різних конкурсів. Ці конкурси були дійсним чинником прогресу Стародавньої Греції, вони забезпечували появу унікальних витворів. Музиканти і поети, художники і скульптори, філософи і оратори змагалися своїми витворами за першість – головну премію, яка дозволяла їм відзначитися і відчувати радість перемоги.

Існував навіть конкурс немовлят: щорічно під час свята Тесмофорій, яке було присвячене Деметрі, як матері прекрасних дітей, жінки показували комісії своїх дітей, народжених протягом року, що минув, і та, чия дитина признавалася найкрасивішою, нагороджувалася.

Таким чином, створювалася атмосфера справедливості, у якій людина мала можливість демонструвати свою майстерність, заслуги і оспорювати першість. Перевага тіла і духу у такій атмосфері була поставлена вище походження і багатства. Багато поетів, художників. Філософів, скульпторів, ораторів завдяки змаганням і конкурсам добивалися широкого громадського визнання і високого суспільного положення не дивлячись на своє родове походження.

Природно, що в цих умовах, пронизаних ідеалами змагань, першості, досягнення фізичної та моральної досконалості особистості, особливе значення мали, звичайно ж, великі спортивні змагання, які набули у Стародавній Греції великої популярності

Виховання спортивного духу в Стародавній Греції базувалося на тому ж фундаменті, що й інші культурні цінності грецької цивілізації. І головним серед них було звільнення людини від всякої деспотії. Людину вчили вірити в себе, у свої власні сили і можливості, у найвищі цінності людського життя. Людина розглядалася як видимий образ божества, оскільки боги у греків мали ті ж самі людські риси. Тілесна досконалість, фізична і духовна сила для греків були базовими принципами, які, як правило, проявлялися і здійснювалися на спортивних аренах.

Саме завдяки таким суспільним устоям по всій Стародавній Греції проводилося безліч атлетичних ігор присвячених олімпійським богам. Крім олімпійських було ще ряд змагань, які поступалися їм за популярністю, та все ж носили загальногрецький характер і були вагомими подіями у громадському житті країни. Найпопулярнішими із них були Панафінейські, Немейські, Піфійські та Істмійські ігри

Змагання, зазвичай, були частиною священних святкувань, які окрім них включали священнодійства та завершальні ритуальні банкети. Головна частина ритуалу полягала у жертвопринесеннях, які супроводжувалися урочистими процесіями. Ігри служили лише окрасою свята, але саме вони, а не священнодійства, викликали величезний інтерес у еллінів.

Е. Рейш (1894) запропонував вдалу класифікацію агонів античного світу, поділяючи їх на три групи: гімнічні, гіппічні та мусичні. Такий поділ, хоча й досить умовний, все ж створює певну систему, що базується на показах древніх.

Гімнічні агони охоплювали всі види змагань, при яких демонструвалася міць тіла. Це були різноманітні види бігу, стрибки, метання спису, диску, дротика, боротьба, кулачний бій та ін.

Гіппічні агони були змаганням з дресирування на бистроті коней і мистецтва вершників. До їх складу входили перегони на колісницях і перегони верхи. Останній вид інколи поєднувався із метанням спису на скаку або із стрільбою з луку.

До мусичних агонів відносились змагання, причетні у широкому смислі слова до мистецтва. Рейш розділяє їх на декілька більших підгруп, таких як: змагання в епічно-поетичному мистецтві; музично-поетичні змагання; змагання в інструментальній музиці (флейта, кіфара); орхестричні змагання, що включали, окрім звичайних танців, танці зі зброєю; театральні-драматичні змагання, у яких було об'єднано поезію, музику, орхестрику та мистецтво оформлення.

Немейські ігри, які проводилися також як і Олімпійські на честь бога Зевса, вперше були проведені в Немеї більш ніж через 200 років після початку Олімпійських – в 573 році до н.е. Після цього Ігри проводилися кожні два роки – на другий рік олімпійського чотириріччя – восени, на четвертий – зимою. При розкопках в Немеї знайдені залишки фундаментальних спортивних споруд – стадіону з трибунами для великої кількості глядачів, фундаменти багаточисельних дворів, трактирів, лазень, плавального басейну.

В програмі Немеїських ігор були різні види спорту, однак найпопулярнішими були біг, боротьба, пентатлон. Переможці нагороджувалися вінками з плюща або селери.

Організатори Немеїських ігор неодноразово пробували добитися дотримання під час ігор загального миру в Елладі. Однак не дивлячись на те, що такий порядок був прийнятий, мир неодноразово порушувався, особливо спартанцями.

Піфійські ігри проводилися в Дельфах на честь бога Аполлона. Існує міф, що Піфійські ігри заснував Аполлон на тому місці, де він убив грізного змія Піфона. Про особливий зв'язок Піфійських ігор із культом Аполлона свідчить і те, що першопочатково до програми Ігор входили тільки мусичні змагання – виступи музикантів, співаків, танцюристів, покровителем яких вважався сам Аполлон. Історична традиція говорить, що в 586 році до н.е., після однієї із воєн між грецькими містами в пам'ять про загиблих були вперше влаштовані поблизу Дельф змагання на колісницях, а з 582 р. до н.е. ці місцеві урочистості перетворилися у загальногрецькі. З 586 р. до н.е. почали відлік чотириріч – піфіад. Під впливом спартанських звичаїв учасники змагань виступали оголеними. Нагородою переможцям служили яблука, а згодом – вінки із гілок лаврового дерева.

Істмійські ігри були організовані на честь Посейдона – володаря моря. Вони проводилися в сосновому гаю на Істмійському перешийку з 581 року до н.е. кожні два роки, в першій і третій рік кожної Олімпіади, навесні. Програма складалася із виступів флейтистів і спортивних змагань: бігу, боротьби, перегонів на колісницях і конях. Нагороджували переможців вінком із соснових гілок. Корінф, поблизу якого проходили Істмійські ігри, був багатим і впливовим містом, тому Ігри завжди справлялися пишно і приваблювали велику кількість людей. Як і олімпіоніків, переможців Істмійських ігор оспівували поети, перш за все Піндар і Вакхлід.

З 228 р. до н.е. в Іграх стали приймати участь і римляни, траплялося, що під час Істмійських торжеств оголошувалися важливі рішення римських правителів.

Панафінеї зародилися дуже давно і святкувався на честь Афіни - богині-покровительки міста, на її день народження 28 числа місяця Гекатомбайона (середина літа, липень-серпень). Фестиваль проводився кожного року, але від 556/5 р. до н.е. в час Песістратоса був встановлений кожні чотири роки (в 3-й рік кожної Олімпіади) і назвали його Великі Панафінеї. На Панафінеях проводилися гімнастичні ігри. Песістратос як частину чудової реорганізації програми фестивалю додав змагання для ргасодів (читців епічної поезії). Перікл посилив музичні змагання і побудував відомий Одеон, поруч театру Діонісія. Він також збудував найпрекрасніший храм в античному світі – Парфенон. Ігри і процесії організовувалися десятима атлосетами (організатори ігор), які обиралися за чотири роки наперед. Вони були відповідальні за підготовку чудового пеплоса (мантії), який ткався більше чотирьох років відібраними афінським дівчатами, на ньому завжди зображувалася Афіна у битві богів з гігантами. Вони були також відповідальні за впорядкування панафінейських амфор і наповнення їх олією з священних олив Афіни. Фестиваль починався з ігор 21-го Гекатомбайона; найранішими змаганнями були перегони на колісницях, але в класичний період вони були замінені кінними перегонами. Шість видів для хлопчиків і дев'ять для чоловіків проводилися більш, аніж два дні. Призами для цих ігор були панафінейські амфори, що зображували Афіну Промахос на одній стороні, а на іншій - вид змагань, в якому була держана перемога. Зворотній бік панафінейських амфор таким чином представляв повну картину видів спорту від 556 р. до н.е. до кінця античного світу. Дні, що залишалися були присвячені змаганням у пирргічі (військовий танець, виконаний у озброєнні) і показу та змаганням у фізичній здатності. Мусичні змагання були двох видів: читання епічної поеми і змагання у справжній музиці – тобто співання ліричної поезії під акомпанемент кіфари чи флейти. В ніч з 27 на 28 Гекатомбайона відбувалося "священне чергування" - перегони з факелами і пісні, які допомагали підготуватися афінським людям, які лишалися на всю ніч очікуючи великого дня процесії. Саме цю величаву процесію відтворив Фідій на фризі Парфенону. Для афінян це був найвидатніший час.

5.2 Передумови виникнення Олімпійських ігор у Стародавній Греції

Різні думки висловлюються про те, які етнічні групи дали початок і які вірування були обґрунтуванням для свят, що перейшли пізніше в Олімпійські ігри. Найбільш ймовірно, що виникнення низки олімпійських богів пов'язано з накладенням неоднакових вірувань різних народів, що жили чи одночасно змінювали один одного в східному Середземномор'я. Завдяки такому накладенню культур кожний з цих народів залишив у тому чи іншому ступені свою частку, свого "представника" серед грецьких богів.

Виникнення Олімпійських ігор пов'язано і з найдавнішими ритуалами "посвяти", "відродження до нового життя". Ці ритуали включали уявлення про священний шлюб Сонця і Місяця.

Одним із древніх попередників Олімпійських ігор було, безсумнівно, свято врожаю жителів Пелопоннеського півострова. Побічно про це можна догадатися, наприклад, по термінах їхнього проведення, обов'язковій присутності на них жриць богині родючості Деметри, нагородженні переможців вінком з оливи. Від похоронних змагань в Олімпійських іграх залишилися ті чи інші ритуали жертвоприношення. Характерною рисою релігійних вірувань древніх греків було шанування небіжчиків атлетичними і військовими змаганнями. В "Іліаді", наприклад, розповідається про похоронні ігри, що Ахілл влаштував на честь свого друга Патрокла. Ритуальний характер свят, включаючи змагання, був зв'язаний у древніх греків з віруваннями про те, що варто постійно дякувати олімпійським богам і іншим божествам за перемогу в бої, за гарний врожай, за порятунок під час аварії корабля, за гарне одруження, щоб ушанувати пам'ять покійного. У той же час у греків не було строгої релігійної церемонії.

Відповідно до міфів у долині поблизу Олімпії змагалися прості смертні, герої-напівбоги і навіть самі боги ще 3-4 тисячі років тому. Археологічні розкопки підтвердили, що ігри дійсно існували й у той далекий час. Більш того, у них дозволялося брати участь жінкам. Знайдені малюнки свідчать про те, що ще в 20 столітті до нової ери практикувалися кулачні бої, бої з биками, танці.

Існує декілька послідовних за часом міфів про заснування Олімпійських ігор. Найбільш древній з них називає серед основоположників ігор Зевса. Звідси і назва населеного пункту Олімпія. І згодом ця легенда підкріплювалася тим, що завжди свято в Олімпії проводилося на честь Зевса Олімпійського. Він уперше провів їх, святкуючи перемогу над своїм батьком Кроном. Ця перемога дала Зевсу абсолютну владу на землі і на небі. Тоді в змаганнях взяли участь найбільш відомі грецькі божества. Павсаній пише що першими переможцями Олімпійських ігор називають Зевса й Аполлона.

З якихось причин Олімпійські ігри, засновані Зевсом проводилися нерегулярно, а згодом і зовсім припинялися. Ще один міф пов'язує проведення Олімпійських ігор з Гераклом.

Третя широко розповсюджена легенда, пов'язує відновлення Олімпійських ігор з ім'ям напівміфічного атлета Пелопса. Павсаній пише: "Із усіх героїв, що знаходяться в Олімпії, елейці вшановують Пелопса настільки більше за інших богів, наскільки Зевс для них вищий за інших богів". Ігри в Олімпії на честь Пелопса, очевидно, проводилися не дуже регулярно. Є відомості про те, що до перших відомих дат було раніше проведено 29 Олімпіад.

Ще одна легенда пов'язує відновлення ігор з одним із подвигів Геракла. Після здійснення одного зі своїх подвигів Геракл зібрав весь видобуток, приніс жертви олімпійським богам і заснував Олімпійські ігри, присвятивши їх Зевсу. Учасники, крім іншого, змагалися у стадіодромі (багато авторів називають це змагання ще дромос) – біг на стадій – відстань у 600 стіп, відміряних самим Гераклом. Ігри почали проводити один раз у 4 роки. Місце було обрано на священній рівнині Альтіс. Геракл засадив цю площадку олівами на честь богині Афін Паллади. Ці дерева вважалися священними. Зрізані з них гілки використовувалися для вінків переможцям.

Але і ці ігри ще не стали регулярними. Більш пізня легенда ґрунтується на відомих і міфічних особистостях і оповідає про поновлення Олімпійських ігор одночасно з установам священного перемир'я між усіма містами-учасниками на час проведення найбільш шанованого в Древній Греції свята. Правитель Еліди, якого звали Іфіт, звернувся до оракула з питанням: "Коли припиняться війни?". У відповідь оракул нібито сказав: "Віднови Олімпійські ігри". Іфіт уклав договір про поновлення Олімпійських ігор із самою могутньою державою – Спартою і з маленькою державою – Пісою. На її території знаходилася Олімпія. Текст договору, укладеного Іфітом Елідським з Лікургом Спартанським (головним законодавцем Спарти) і Клеосфеном, володарем Піси, став одним з видатних історичних документів усіх часів. Припускають, що договір був укладений в 884 році до н.е. На мідному диску атлета Асклепідеса був висічений текст договору. У ньому встановлювалося: "Олімпія є священним місцем, і той, хто посміє ступити на це місце зі зброєю в руках, буде затаврований як богохульник. Таким же безбожником з'явиться і той, хто, будь це в його владі, не помститься за злодіяння". Тобто з'являлося на час ігор священне перемир'я – екехейрія. Воно могло тривати до 3 місяців. Екехейрія дотримувалася за деякими виключеннями сотні років. Договір встановлював правила проведення ігор раз у чотири роки.

Пройшло ще кілька десятків років. Щоб упорядкувати проведення ігор і зберегти прізвиська переможців, греки вирішили з **776 року до н.е.** записувати їхні прізвиська на кам'яних плитах в Олімпії. Крім того з цього року почали вести облік проведених ігор. От чому саме ця дата взята істориками як рік заснування Олімпійських ігор.

5.3 Програма, зміст, учасники Олімпійських ігор

Олімпійські ігри Стародавньої Греції – найбільші загальногрецькі змагання, які проводилися регулярно через 4 роки в Олімпії – невеликому містечку в північно-західній частині Пелопоннеського півострову. З початку проведення Ігор грецьким істориком Тімеєм (III ст. до н.е.) введено літочислення за олімпіадами.

В Олімпії було багато чудових споруд і будівель, що увійшли в історію мистецтва, культури та спорту. Тут були храми Зевса, Гери, мармурові портики, святилища та скарбниці, Німфейон, Леонідайон, пританей, статуї відомих атлетів, а також, звичайно, спортивні споруди: стадіон, іподром, гімнасій, палестра. Святкування Олімпійських ігор проходило у третій повний місяць після літнього сонцестояння. Як правило цей день припадав на кінець серпня чи на початок вересня.

В Олімпійських іграх брали участь лише вільнонароджені греки, які повинні були тренуватися впродовж 10-12 місяців до початку змагань. Останній місяць тренувань проходив у гімнасії Олімпії під наглядом елланодиків – суддів змагань, які й вирішували в кінцевому результаті хто достойний брати участь в Іграх. Заборонялося брати участь в Олімпійських іграх вбивцям, тим, хто не платив податків, хто був під слідством.

Жінки не приймали участі в Олімпійських змаганнях, їм навіть заборонялося під страхом смертної кари бути присутніми на Олімпіадах в якості глядачів. Виняток складала лише жриця богині Деметри.

А на честь богині Гери в Олімпії після закінчення Ігор влаштовувалися змагання дівчат з бігу.

Щоб усі учасники та глядачі могли в один день зібратися разом, до проведення Олімпійських ігор розсилалися священні вісники – теори. Саме вони проголошували про початок священного перемир'я і оголошували дату початку змагань.

Олімпійські ігри проводилися надзвичайно урочисто і тривали в період свого розквіту до 5 днів.

Керували Олімпійськими іграми елланодики – судді та організатори змагань. Вони обиралися за рік до чергових ігор із числа громадян Еліди. В час розквіту Ігор обиралося 8-10 елланодиків.

Учасники Олімпійських ігор поділялися на три вікові групи: хлопчики, безбороді, мужі.

Павсаній нараховував 18 видів змагань для дорослих і 6 видів – у хлопчиків та безбородих. Їх перелік наведено в таблиці 1

Змагання з бігу на один стадій (стадіодром, дромос) впродовж 13 Олімпіад були єдиними в програмі Ігор. Олімпійський стадій дорівнював 192,27 м.

Подвійний біг (діаулос) проходив за дистанцію два стадії. Необхідно було добігти до поворотного стовпчика на відстані стадія, обігнути його і прибігти назад.

Таблиця 1 - Програма Олімпійських ігор Стародавньої Греції

Олімпіади	Роки	Види змагань
1 Олімпіада	776 р. до н.е.	стадіодром (біг на один стадій - 192,27 м)
14	724 р. до н.е.	діаулос (подвійний біг - 2 рази по 192,27 м)
15	720 р. до н.е.	доліхос (довгий біг - до 23 км)
18	708 р. до н.е.	пентатлон (легкоатлетичне п'ятиборство) і
23	688 р. до н.е.	кулачний бій
25	680 р. до н.е.	тесріппон (перегони колісниць з чотирма кіньми)
33	648 р. до н.е.	панкратіон, кінні перегони
37	632 р. до н.е.	біг на одну стадію та боротьба для хлопчиків
38	628 р. до н.е.	пентатлон для хлопчиків (лише для цієї)
41	616 р. до н.е.	кулачний бій для хлопчиків
65	520 р. до н.е.	гоплітодром - біг в озброєнні
70 Олімпіада	500 р. до н.е.	апене (змагання колісниць з мулами) (занедбані на 84 Олімпіаді)
71	496 р. до н.е.	перегони на кобилах
93	408 р. до н.е.	синоріс (перегони на колісницях з двома кіньми)
96 Олімпіада	396 р. до н.е.	змагання сурмачів і герольдів (вісників)
99	384 р. до н.е.	тесріппон для лошат
128	268 р. до н.е.	синоріс для лошат
131	256 р. до н.е.	перегони верхи на лошатах
145	200 р. до н.е.	панкратіон для хлопчиків

Подвійний біг (діаулос) проходив за дистанцію два стадії. Необхідно було добігти до поворотного стовпчика на відстані стадія, обігнути його і прибігти назад.

Довгий біг (доліхос) не завжди мав однакову дистанцію і дорівнював найчастіше 24 стадіям.

Пентатлон (п'ятиборство) демонстрував гармонійний розвиток атлетів. До складу пентатлону входили біг, стрибок у довжину, метання спису, метання диску та боротьба.

Стрибки в довжину виконували з невеликого підвищення, стрибали у яму заповнену морським піском. Стрибок здійснювали із гальтерами (обтяженням) в руках, вага яких складала від 1,5 до 4 кг.

Метання диску бере свій початок із військової історії греків. Вага диску складала від 3 до 5,7 кг, він виготовлявся з каменю, бронзи, заліза, олова та дерева. Діаметр становив від 13 до 33 см. Товщина в середній частині – 14 мм.

Метали диск з невеликого підвищення. Робили маятникові рухи тілом перед метанням.

Спис метали з невеликого підвищення на точність попадання. Зазвичай його метали у щит із розгону.

Змагання зі стрибків і метань супроводжувалися музикою флейти. Рухи атлетів повинні були гармоніювати із музичними акордами.

Змагання з боротьби проводилися на спеціально підготовлених майданчиках, які називалися палестра. Їх поверхня складалася із двох прошарків: розпушеної землі, посипаної зверху піском. Жеребкування учасників проводилося за допомогою мідних круглих жетонів. Якщо букви на жетонах співпадали, то атлети боролися між собою. Ефедр (непарний) відразу виходив у фінал без боротьби. Боролися лише стоячи до переможного закінчення (необхідно було три рази кинути суперника на землю).

В кулачному бою, як і в боротьбі час поєдинку не обмежувався. Поєдинок закінчувався тоді, коли один із учасників падав або здавався. Бити дозволялося тільки в голову, включаючи лице. Кулаки учасників були обмотані ремінцями.

Панкратіон – це поєднання боротьби та кулачного бою. Тут були дозволені удари, захвати, поштовхи, больові прийоми та ін. Поєдинок починався як кулачний бій, а коли один із суперників опинявся на землі продовжувався як боротьба. Змагання колісниць були вперше проведені на Іграх 25 Олімпіади у 680 році до н.е. Спочатку в них брали участь двоколісні колісниця, запряжені четвірками коней. Потім ввели колісниця запряжені двійками коней. Згодом з'явилися перегони верхи на конях. Пізніше у програмі змагань на іподромі були забіги возів запряжених мулами. Для вимірювання дистанції на іподромі існував великий стадій (приблизно 950 м). Дистанція забігів змінювалася у різні Олімпіади від 1 до 12 великих стадіїв. Переможцем оголошувався власник запрягу, хоча він міг навіть і не бути присутнім в Олімпії.

На іподромі був спеціальний механічний пристрій – портик трикутної форми з довжиною правої та лівої від центру сторін по 120 м. Це дозволяло приймати старт одночасно двадцяти колісницям, при чому вони одержували однакові умови для перемоги. Цей пристрій дозволяв за сигналом елланодика спочатку розпочати біг тим колісницям, які були далше від центру. Колісниця вирівнювалися в лінію. Після чого трубач давав сигнал початку перегонів. Коні з вершниками починали біг до трьох поворотних стовпів. Біля них потрібно було вмільо розвернутися і знову мчати до місця старту. Ці поворотні стовпи, що приносили стільки труднощів розташовувалися по осі іподрому.

Помітною частиною Олімпійських ігор було вшанування переможців. У перші ж хвилини після перемоги атлета у його рідне місто відправлялися доліхроми (вісники), щоб повідомити радісну новину. Сама церемонія складалася із двох етапів. Відразу після закінчення змагання глашатай урочисто оповіщав весь стадіон про те, хто переміг у змаганнях, став олімпіоніком, сповіщав ім'я і місто переможця. В останній день ігор біля вівтаря Зевса ще раз оголошувалися ім'я та батьківщина переможця. Він піднімався на бронзовий

триніг. На його честь грали в труби три рази. Він отримував найвищу нагороду – оливкову гілку у формі вінка, яка зрізалася золотим ножом зі священного дерева, посаженого, згідно легенді, Гераклом. Після вручення нагород і вшанування переможців на їх честь виконувалися гімни і робилися жертвопринесення у храмі Зевса, а ввечері проводилася ритуальна почесь.

Урочисто зустрічали переможця у рідному місті. Він в'їжджав через головні ворота у присутності відомих громадян і всіх вільних на той час жителів. У деяких містах олімпіонік попадав у місто через пролом у міський стіні. Цей пролом у той же день закладали, щоб олімпійська перемога увійшла і ніколи більше не покинула місто. Знову проходило святкування вже в головному храмі цього міста. Переможець урочисто передавав вінок із листя священної оливи на зберігання у цьому храмі. У деяких випадках на честь олімпіоніків ставили статуї та чеканили монети з їх зображеннями.

Олімпіоніків запрошували бути полководцями, їм могли довірити заснування нових колоній. Після смерті олімпіоніка його у рідному місті могли почати вшановувати як бога.

Атлетам, які добилися декількох перемог на Олімпійських іграх віддавалися особливі почесь. Імена олімпіоніків вибивали на плитах священного гаю Альтіс, а пізніше вписували в почесні таблиці. З 540 р. до н.е. було дозволено ставити статуї в Альтісі на честь власної перемоги. Поети присвячували переможцям епінікії (оди на честь перемог у змаганнях).

Регулярність проведення Олімпійських ігор просто дивовижна. Ні стихійні лиха, ні політичні перевороти, ні нашествия, ні війни не могли порушити строки їх проведення.

5.4 Спортивні споруди Стародавньої Греції

У Стародавній Греції для занять спортом зводилися різні споруди – гімнасії, палестри, стадіони, гіпподроми та ін.

У будівництві гімнасій та інших споруд для проведення змагань очевидно використовувалися недовговічні матеріали (глиняна цегла, дерево та ін.). Тому наші уявлення про стадіони, палестри і гімнасії базуються на археологічних і літературних даних більш пізнього часу, починаючи із середини IV ст. до н.е. У цей період почалося відновлення та реконструкція побудованих раніше споруд, розробка і реалізація нових проектів. Все що нам відомо про стадіони в Афінах, Дельфах, Олімпії, Мессині та інших містах, палестрах і гімнасіях в Олімпії, Дельфах, Пергамо відноситься до грецької і римської епохи, починаючи із середини IV ст. до н.е.

Гімнасії в кінці V і в IV ст. до н.е. використовуються в основному для фізичного удосконалення і спортивної підготовки молоді. Саме в цей період в Афінах було побудовано три найвідоміших гімнасії – Синосарг, Лікей і Академія. Для виховання здорових боекдатних громадян у будь-якому давньогрецькому полісі повинна була існувати хоча б одна школа фізичного виховання – гімнасія, а у великих містах їх могло бути навіть декілька. За

свідченням Павсанія, поселення не могло вважатися містом, якщо у ньому не було гімнасії.

Елліни проводили у гімнасіях велику частину свого часу. Тут не лише загартовувалося тіло юнака, але й у бесідах і диспутах розвивалися його розумові здібності. Гімнасія був одним із центральних місць суспільного життя грецького полісу. Вільний і благородний еллін мав за честь і обов'язок відвідувати такі місця. Спочатку гімнасії призначалися лише для занять фізичними вправами, але вже з V-IV ст. до н.е. вони стають культурно-суспільними центрами давньогрецького полісу.

У приміщенні гімнасії знаходилися: палестра, роздягальня, зал, де атлети натирались оливковою олією, ще одна кімната, де вони натирались піском – все це було необхідним косметичним масажем, що полегшував виконання тих чи інших прийомів під час змагань, – потім інша кімната, з підвішеними шкіряним мішками з піском, де майбутні чемпіони тренували свою силу та відпрацьовували удари перед кулачними боями. Найбільшим приміщенням був ефебійон, що призначався для гімнастичних вправ та ігор молоді. Були при гімнасіях і кімнати відпочинку – екседри з лавками та стільцями. Тут втомлені атлети могли перепочити. Там же виступали та проводили дискусії філософи і ритори. Окремі зали та кімнати були відокремлені одна від одної портиками; одні з них були криті, інші – відкриті, ними користувалися в залежності від пори року та погоди. Також при гімнасіях були атлетичні майданчики: для гри в м'яч – сферистеріон, для бігу – дром. Для гігієнічних процедур при гімнасіях існували лазні з холодною та гарячою водою.

Поступово гімнасії перетворювалися в справжню школу освіти та виховання, де окрім спортивних занять вивчали філософію, красномовство і граматику. Тут розташовувалися бібліотеки. Знамениті філософи й оратори часто відвідували гімнасію для читання лекцій, вважаючи його кращим місцем для зустрічі з молоддю. Найвидатніші мислителі древності створювали в гімнасіях свої школи: Платон – в Академії (385 р. до н.е.), Арістотель – в Лікеї (335 р. до н.е.). Не дивлячись на те, що викладання у гімнасіях носило неофіційний характер, воно користувалося великою популярністю в юнаків, які займалися спортом.

Архітектурні та літературні пам'ятники свідчать про культ грецьких богів в гімнасіях. Спочатку культ був достатньо простим: образ поклоніння (Гермес, Аполлон, Геракл) і маленький вівтар, де проводився ритуал. Для цього виділялася частина палестри. В кінці періоду еллінізму на території гімнасій стали будуватися храми Аполлону, Гермесу, Гераклу, в яких ті, хто займався, поклонялися цим богам.

Під час археологічних розкопок у всіх найбільших спортивних центрах Стародавньої Греції знайдені стадіони для спорту. Найбільшим був стадіон в Олімпії. Завдяки праці німецьких археологів зі стадіону були видалені 75 тис. куб.м ґрунту і відтворена його історія. Від першого стадіону, побудованого в VI ст. до н.е., залишилося небагато слідів. В наступні століття стадіон постійно перебудовувався: бігова доріжка, довжина якої складала 192,24 м розширилася,

довкола стадіону були побудовані стіни, були обладнані спеціальні місця для старту і фінішу, трибуна для суддів та ін.

Істмійський стадіон в Корінфі був розташований поруч із храмом Посейдона. Ширина бігового поля складала 21,49 м, довжина, через відсутність південно-східної частини, не вираховується. Глядачі розташовувалися на природній земляній трибуні.

Розкопки стадіону в Дельфах почалися в 1896 році й відновлювалися багаторазово. Стадіон, який можна побачити сьогодні, датується II ст. н.е. Дослідження, проведені в 1971-1973 роках дозволили встановити, що існував і більш древній стадіон, побудований в період з 279 по 270 рр. до н.е., який вмщав 17 доріжок довжиною 178,607 м. Реконструкція стадіону, проведена в середині II ст. н.е. дещо змінила форму стадіону. Довжина доріжок склала 177,420 м при ширині від 25,33 до 29,34 м. Трибуни для глядачів були розташовані на подіумі, який було вистелено кам'яними плитами. Стадіон вмщував близько 6500 глядачів, у центрі північної частини була трибуна для почесних гостей.

Стадіон в Немеї, згідно результатів розкопок, проведених за період 1971-1991 років, було побудовано в кінці IV ст. до н.е. Розміри доріжок стадіону були приблизно такими ж, як і інших стадіонів – 178 м в довжину, 23,93 м – в ширину.

5.5 Причини занепаду давньогрецьких Олімпійських ігор

Починаючи з V-IV ст. до н.е. в Стародавній Греції Олімпійські ігри поступово відходять від вимог релігії, щораз більша увага звертається на видовищний характер змагань, їх використання для підвищення авторитету міст-держав і їх правителів. Кількість спортивних святкувань постійно зростає і в період між Олімпійськими іграми проводиться багато інших змагань. Ці свята щедро фінансуються, в їх програми поруч із традиційними видами (біг, панкратіон та ін.), включаються видовищні види спорту – перегони на колісницях та конях, біг із запаленим факелом.

В Олімпійських іграх в цей період беруть участь представники багатьох країн європейського Середземномор'я і навіть країн Азії. Знімаються заборони, які діяли раніше: до змагань допускаються іноземці, а також вихідці із незаможних прошарків населення. Переможці змагань нагороджуються великими грошовими призами і цінними подарунками, одержують і матеріальні пільги у своїх містах. Поступово комерційний характер змагань, розкіш в якій вони проводилися, розвивають ідеали олімпізму, спорт набуває професіонального характеру.

З часом спортивна підготовка все більше орієнтувалася на успіх у змаганнях, що приносило славу, грошовий дохід і різні блага. Завдання виховання відходили на другий план, що в кінці кінців, стало однією із причин занепаду спортивного руху в Стародавній Греції.

Професіоналізація спорту в Стародавній Греції не була випадковим явищем, а прямим наслідком політичного, економічного та соціального життя суспільства, яке і визначало поступову трансформацію спорту, перегляд його цінностей та ідеалів.

Існує багато доказів тому, що переможці Ігор одержували величезні грошові призи – від 3000 до 6000 драхм, що було достатньо сім'ї із 3-4-х людей прожити протягом 5-10 років.

Однак кризові явища в давньогрецькому спорті набули особливої гостроти після завоювання грецьких держав римлянами в 146 р. до н.е. Із втратою незалежності відбуваються зміни політичної, економічної та соціальної сторін життя грецького суспільства, які дуже негативно вплинули на спорт. Багато змагань були припинені, різко понизився інтерес до спорту. Помітно зникає і значення Олімпійських ігор. Як і на початку свого зародження, вони починають носити місцевий характер.

Однак у Стародавній Греції збереглися гімнасії, які виявилися не тільки центрами збереження спорту, його цінностей та ідеалів, але й свого роду духовним оплотом, центром збереження національного і культурного спадку. Проводилися і Олімпіади, які не були заборонені римлянами, хоча й були спроби перенести Ігри в Рим.

В подальшому багато намісників римських імператорів в Стародавній Греції стали прибічниками відродження різних місцевих і регіональних змагань, будівництва стадіонів і гімнасій. Відродилися популярність і колишня велич святкувань в Олімпії – Олімпійських ігор.

Велику увагу Олімпіадам приділяв римський імператор Август (30-14 рр. до н.е.). Дещо пізніше імператор Нерон (54-68 рр. до н.е.) також проявляв підвищений інтерес до Олімпіад і навіть приймав участь в одній із них (211-та Олімпіада). В ті ж роки Олімпія знову перетворилася в процвітаюче місто. В Іграх уже приймали участь не тільки греки та римляни, але й багато представників країн Африки й Азії.

Однак в римський період стали ще більше розмиватися ідеали давньогрецького спорту. Не дивлячись на те, що деякі імператори Риму, які симпатизували олімпійським цінностям стародавніх греків, пробували сприяти розвитку спорту, це не давало бажаних результатів, так як римляни не зуміли проникнути в суть олімпізму. Змагання набули більш жорсткого характеру, особливо у боксі, боротьбі, панкратіоні. Більш того, в програмах багатьох змагань з'явилися бої гладіаторів, поєдинки із дикими тваринами, що відбулося під впливом римлян. Саме в цей період з'явилися перші професіональні союзи атлетів, які користувалися заступництвом і матеріальною підтримкою імператорів. Члени професіональних союзів приймали участь у різних змаганнях, де головними їх конкурентами були представники інших професійних союзів.

Цілком природно, що створення і суперництва професіональних союзів сприяло росту майстерності атлетів, удосконаленню підготовки, впровадженню передового досвіду та знань в практику. Однак професійний спорт розмивав

ідеали та цінності олімпізму, спорт все більше відходив від міфологічних коренів, розривав природні зв'язки із іншими сторонами життя.

Історичні дані свідчать, що реєстрація переможців Олімпійських ігор припинилася в 267 році. Починаючи з цього часу і майже до 361 року будь-яких відомостей про проведення змагань атлетів документально не відзначено. Лише в 369 і 373 роках появилися деякі відомості про атлета на ім'я Фіоуменос з Філадельфії, що в Малій Азії, який переміг у змаганнях з боротьби, а також про останнього чемпіона Олімпійських ігор, яким став вірменський цар Вараздат, який переміг у змаганнях борців на 291-й Олімпіаді в 385 році.

Доля Ігор була вирішена в період з 392 по 395 роки, і ми не знаємо, чи були проведені останні Ігри уже в 389 році. Відомий лише едикт 392 року, підписаний імператором Феодосієм I та його синами Аркадієм і Гонорієм, який суворо засуджував язичницькі традиції: жертвопринесення богам і духам, гадання за нутрощами тварин та інші обряди; додержання звичаїв минулих віків розглядалося як великий державний злочин. Олімпійські ігри також могли потрапити під заборону, адже вони були присвячені Зевсу і починалися із принесення жертв. Але чому не могли продовжуватися Ігри після того, як їх позбавили релігійного, язичницького елемента, якщо відомо, що сам Феодосій I не був противником спортивних змагань як таких і що в Антіохії ігри, які носили назву олімпійських, проводилися майже до 520 року? Можливо, що в Антіохії, місті багатолюдному, багатому і незалежному за духом, імператор не наважився відмінити популярні спортивні святкування, боячись невдоволення жителів і відкритого заколоту. Зате в Олімпії, яка була розташована далеко від великих міських центрів, повстань можна було не остерігатися, адже постійних жителів там майже не було. Не обов'язково було прямо забороняти самі Ігри спеціальним едиктом, достатньо було заборонити учасникам і глядачам проживати довгий час там, де вони звикли розташовуватися на час Ігор. Не виключено також, що Ігри були припинені через недостатність коштів на їх регулярне проведення. Місцевість, де знаходилася Олімпія, була однією із найбідніших в Елладі, населяли її прості пастухи. Грошові фонди Ігор, що існували колись давно вже перейшли в руки місцевого римського уряду чи християнської церкви. Ще задовго до кінця IV ст. н.е. організатори Олімпійських ігор не раз відчували фінансові труднощі, і часто здавалося, що знамениті Ігри ось-ось припиняться.

В 395 році на берегах Алфея на території Олімпії відбулося велика битва візантійців і готів, у результаті якої сильно постраждали спортивні споруди та інші об'єкти, які використовувалися при проведенні Олімпійських ігор. Завершили руйнування Олімпії сильні землетруси, які відбулися в VI ст. н.е., а також спалення залишків язичницьких храмів за наказом Феодосія II (426 р.). В подальшому Олімпія була повністю похована під товстим прошарком піску та замулу після великого паводку – розливу річок Алфей і Кладей.

5.6 Контрольні питання:

1. Назвіть особливості фізичної культури у Стародавній Греції.
2. Перерахуйте загальногрецькі змагання
3. Спортивні споруди Стародавньої Греції.
4. Коротко викладіть суть кризи грецької фізичної культури
5. Вкажіть, ким і коли було заборонено Олімпійські ігри Стародавньої Греції

5.7 Література:

1. *История физической культуры и спорта: Учебник для институтов физической культуры / Под ред. В.В.Столбова. – Москва: Физкультура и спорт, 1983. – 359с.*
2. *Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: Пер. с венгерского. – Москва: Радуга, 1982. – 399с.*
3. *Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт: Учебник. - К.: Олимпийская литература, 1994. - Кн. 1. – 496 с.*
4. *Колобова К.М., Озерецкая Е.Л. Олимпийские игры: Пособие для учащихся. – Москва, 1958. – 64 с.*
5. *Оливова В. Люди и игры: У истоков современного спорта: Пер. с чешского. – Москва: Физкультура и спорт, 1985. – 249 с.*
6. *Попеску І.К. Спорт у долях балканських народів. – Львів: Світ, 1991. – 184 с.*
7. *Сунік О.Б. Від Олімпії до Москви. - К.: Здоров'я, 1980. – 200 с.*
8. *Шанин Ю.В. Герои античных стадионов. – Москва: Физкультура и спорт, 1971. – 72 с.*

6. Лекція: Відродження Олімпійських ігор сучасності. Історичні особливості розвитку міжнародного олімпійського та спортивного руху сучасності
(2 години)

План:

1. Передумови відродження Олімпійських ігор сучасності.
2. Піонери відродження Олімпійських ігор.
3. Атлетичний конгрес 1894 року та його значення.
4. Організація, проведення та значення Ігор I Олімпіади.
5. Хронологія та аналіз Олімпійських ігор сучасності.
6. Діяльність Міжнародного Олімпійського Комітету та його президентів.
7. Олімпійська символіка та атрибутика.
8. Параолімпійські ігри та їх значення.
9. Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху.
10. Міжнародний студентський спортивний рух. Універсіади.
11. Розвиток неолімпійських видів спорту.
12. Проблеми та перспективи розвитку сучасного міжнародного спортивного та олімпійського рухів.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: ігри Олімпіад, конгреси МОК, міжнародні об'єднання і національні організації зі спорту, міжнародні правила змагань, реєстрація світових рекордів, 29-а сесія МОК, апартеїд, бойкоти Олімпійських ігор, Міжнародний олімпійський комітет, Лозанна, Плас дю Пале, замок Шато-де-Віді, аристократичне походження, сесія, виконком і президент, місто-організатора зимових і літніх Олімпійських ігор, восьмирічний період президентів Міжнародного олімпійського комітету, олімпійська хартія, олімпійський прапор, щомісячний журнал «Ревю олімпік», загальнокомандний залік, олімпійська емблема, Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний рік спорту й олімпійського ідеалу, допінг, корупція і насильство, олімпійська символіка, піктограми, талісман, олімпійський символ, олімпійський девіз, олімпійський гімн, олімпійські нагороди, ігри для інвалідів, параолімпійські ігри, спеціальні Олімпійські ігри для розумово відсталих людей («Спешиал Олімпікс»), дефлімпійські ігри, міжнародний конгрес робітничих спортивних організацій, Люцернський спортивний інтернаціонал, міжнародний союз робітничо-селянських організацій фізичної культури, Червоний спортивний інтернаціонал, Соціалістичний робітничий спортивний інтернаціонал (САСІ), II Олімпіада робітників-спортсменів, континентальні ігри – Панамериканські, Африканські й Азіатські, ігри Співдружності націй, Середземноморські ігри, Міжнародний Спортивний Конгрес Університетів, Міжнародна федерація університетського спорту (ФІСУ), «Універсіада», неолімпійські види спорту, допінг, 100 препаратів.

Особи: П. Кубертен, Іоанес Хрисафіс, Ейвері Брендедж, А.Гітлер, Анрі де Байє-Латур, Ю. Зигфрід Едстрем, Майкл Моріс Кілланін, Хуан Антоніо Самаранч, Деметріус Вікелас, Жак Рогге, П. Дідон, Л. Гуттман, Жан Птижан.

Дати: 1900 р., 1904 р., 1906 р., 1925 р., 1931 р., 1935 р., 1948 р., 1952 р., 1972—1980 рр., лютий 1983 р., 1994 р., 1894 р., 1914 р., з 1901 по 1914 рр., 1994 р., 1913р., липень 1948 р., 1960 р., 1964 р., липень 1921 року, 1925 р., 1927 р., 1929 р., 1931 р., 1919 р., 1923 р., 1 травня 1949 р., 1981 р..

6.1 Передумови відродження Олімпійських ігор сучасності

Багато фахівців обґрунтовано пов'язують відродження сучасних Олімпійських ігор з розвитком міжнародного спортивного руху, з появою міжнародних спортивних організацій з різних видів спорту в другій половині ХІХ в. Однак існують і інші думки щодо відродження Олімпійських ігор. Так існує думка (Л. Кун, 1982), що поняття про Олімпійські ігри було повернуте в сферу суспільної свідомості видатним італійським державним діячем епохи Відродження Матео Палмієрі (1405-1475), коли з'явилися тенденції до використання ідей античного світу. В наступні роки особлива увага до спорту Стародавньої Греції виявляли видатні державні діячі, педагоги, медики, драматурги, філософи.

Першим серйозним дослідником олімпійського спорту Древньої Греції прийнято вважати англійця Джилберта Веста (1703-1756), що і свою докторську дисертацію присвятив історії Олімпіад. Він досить всебічно розвивав ідеї олімпізму, призивав до відродження Олімпіад. Д. Вест був гарячим прихильником продовження спортивних змагань, що одержали назву «олімпійські ігри», які проводилися з 1604 р., так як вони стали популярними, але, на жаль, припинилися.

Багато істориків вважають, що ідею поновлення Олімпійських ігор уперше висловив у 1793 р. німецький теоретик і практик в області фізичного виховання Іоганн Кристоф Фридерик Гутс-Мутс, що звернув увагу своїх сучасників на античну спадщину древніх греків і Олімпіади, що ни ми проводилися.

Ідея відродження Олімпійських ігор неодноразово виникала в ХІХ в., коли в різних країнах (Швеції, Канаді та ін.) робилися спроби проведення за назвою «Олімпійські ігри» різних змагань, що нагадували про древню культуру греків, що відроджували дух античних Олімпіад. Спроби відродження Олімпіад були й у Греції. Після врятування країни від турецького ярма в 1832 р. були пропозиції відродити проведення Олімпійських ігор у виді грецьких національних ігор, однак вони не були здійснені цілком.

Велику роль у відродженні Олімпійських ігор зіграли і національні системи фізичного виховання і спортивного руху, які склалися в ХVІІІ-ХІХ ст., для яких олімпійська ідея була природною: тут необхідно виділити німецьку (І.Б. Безедов, К. Зальцман, І. Гутс-Мутс, Г. Фіт, Ф. Анн, Л. Ян і ін.); англійську (Д. Локк, Ч. Кінгслі, Т. Арнольд, Г. Спенсер); французьку (Ж.-Ж. Руссо, Д.Ф. Аморо, Д. Демени); шведську (П.Х. Лінг, П.І. Лідбек, Я. Лінг);

чеську (М. Тирш, И. Фугнер); російську (Е.А. Покровський, Е.М. Дементьев, П.Ф. Лесгафт).

Відродженню сучасних Олімпійських ігор багато в чому допомогло і поширення в другій половині ХІХ ст. різних видів спорту, проведення великих міжнародних змагань. Так вже в 1846 р. у Сідней (Австралія) був проведений перший світовий чемпіонат по плаванню на дистанції 440 ярдів, переможцем якого став У. Редмен. У 1858 р. також в Австралії був проведений світовий чемпіонат на дистанції 100 ярдів, що виграв австрієць Джо Беннет у завзятій боротьбі з англійцем Чарльзом Стедменом.

Великі міжнародні змагання зі швидкісного бігу на ковзанах, починаючи з 50-х років минулого сторіччя, стали проводити в Голландії. У цих змаганнях, що збирали до 20-30 тис. глядачів брали участь спортсмени Росії, Америки, Данії, Норвегії, Англії, Голландії й інших країн.

Змагання стали проводити і з інших видів спорту. Наприклад, у 1871 р. у Будапешті (район Будапешта) були проведені великі змагання зі стрільби, у яких брали участь кращі стрільки Австро-Угорщини, Америки, Туреччини, Німеччини, Швейцарії. У 1877 р. відбувся перший Уімблдонський турнір (Англія) з тенісу на трав'яних кортах, у якому взяли участь і закордонні спортсмени. Уперше чемпіонат світу зі швидкісного бігу на ковзанах був проведений в Амстердамі в 1889 р., змагання на першість Європи з легкої атлетики стали проводитися з 1891 р., з веслування – з 1893 р.

З метою керівництва розвитком спорту інтенсивно стали утворюватися національні і міжнародні спортивні об'єднання – союзи, федерації, ліги і т.п. Наприклад, у 1858 р. була створена «Національна федерація бейсболу Сполучених Штатів Америки», у 1863 р. – англійська футбольна ліга, пізніше національні федерації гімнастики, плавання, ковзанярського і вітрильного спорту, веслування, велосипедного спорту, легкої атлетики, боротьби, важкої атлетики були створені в багатьох країнах світу. У 1881 р. була створена Міжнародна федерація гімнастики (ФІЖ), 1892 р. – міжнародна федерація гребних товариств і Міжнародний союз ковзанярів. Крім федерацій і союзів створювалися національні і міжнародні спортивні об'єднання, на діяльність яких сильно впливали державні інтереси, політичні установки чи релігійні принципи. Але багато з цих організацій виявили прагнення до широкого міжнародного співробітництва, підсумком якого могло б стати відродження Олімпійських ігор.

Ідея відродження Олімпійських ігор до кінця ХІХ в. охопила майже всю спортивну громадськість, підтримувалася багатьма державними діячами. Але мало хто тоді думав, що цю ідею втілить у життя французький просвітитель П'єр де Кубертен, тому що Франція в той час не відносилася до числа держав з розвинутими видами спорту.

6.2 Піонери відродження Олімпійських ігор

Перша відома спроба організації змагань, подібних древнім Олімпійським іграм була зроблена англійцем Робертом Довером на початку XVII в. У дні Св. Трійці він у своєму маєтку влаштував «Олімпійські ігри», що залучали досить багато глядачів. Програма цих ігор включала в себе боротьбу, фехтування, хокей на траві, змагання на палках, у стрибках, метання металевого молота чи списа. Ігри ці добре описані в поемах М. Драйтона і Б. Джонсона (1636 р.), у яких силач К. Довер з'являється як другий Геракле (P. Graham, 1976). Про спортивні фестивалі (вже і тоді їх називали «олімпійськими іграми»), що досить часто проводилися в Англії XVII в. повідомляє А. Робінс у статті «Олімпіади в Англії» (1908 р.).

Були спроби відродити спортивні змагання в дусі Олімпійських ігор і на північноамериканському континенті. Так, у 1779 р. американський конгресмен

У. Драйтон запропонував провести спортивне свято з феєрверком на честь Дня незалежності, посилаючись на древніх греків і Олімпійські ігри, що проводилися ними. Правда, його супротивник конгресмен Г. Лоуренс, у свою чергу підкреслював, що «Олімпійські ігри й інші дурості привели греків до занепаду». Помітний слід в історії спорту залишили «Олімпійські ігри», що проводилися доктором У. Бруксом у середині XIX в. у містечку Венлок. Переможець Ігор у п'ятиборстві одержував великий срібний кавник, присланий спеціально для цієї мети королем Греції.

У 1858 р. майор грецької армії Е. Цаппас (1800-1865), що володів незвичайною енергією і великими фінансовими можливостями, запропонував королю Греції відновити проведення Олімпійських ігор. Він на власні кошти створив фонд олімпійців і побудував великий зал для змагань. Королівським указом був створений Оргкомітет і в 1859 р. проведені ігри в Афінах, названі «Панеллінською Олімпіадою», присвячені до промислової і сільськогосподарської виставки. Вони включали біг на спринтерські і стаєрські дистанції, стрибки, боротьбу, метання диска і списи, кінні стрибки, лазіння по канаті, командне перетягування каната. У змаганнях взяли участь греки з Малої Азії, Єгипту і Кіпру. Нагороджував переможців лавровими вінками і грошовими призами король Греції Оттон I. Ігри, що планувалися на 1863 р. не відбулися через смерть короля і викликану нею політичну напругу в країні. Однак надалі такі змагання проводилися кілька разів – у 1870, 1875, 1888 і 1889р. (P. Graham, 1976).

Слід відзначити і діяльність одного з пропагандистів олімпійської ідеї А.Купера, що запропонував в 1891 р. організувати «Англосаксонську Олімпіаду», у якій би брали участь країни Британської імперії й Америка. Ця ідея знайшла підтримку в Англії, Австралії, Канаді, Південній Африці.

Однак ні одні з цих «Олімпійських ігор» не перетворилися в національні і тим більше в міжнародні змагання. Як писав П. Кубертен, це «були передчасні і невдалі спроби поновлення Олімпійських ігор».

Тому засновником сучасного олімпійського руху справедливо вважають знаменитого французького просвітителя барона П'єра де Кубертена, багаторічна і цілеспрямована діяльність якого не тільки дозволила відродити Олімпійські ігри, але і перетворила олімпійський рух в істотну сторону громадського життя світового співтовариства

6.3 Атлетичний конгрес 1894 року та його значення

У січні 1894 р. Кубертен розіслав запрошення і програму конгресу багатьом закордонним клубам, персонально запросивши У. Слоена зі США, Ч. Герберта з Англії, В. Бланка зі Швеції і Ф. Кеменя з Угорщини. На жаль його зусилля не одержали практичної підтримки в самій Франції. Були і відмови від участі в конгресі з націоналістичним мотивуванням. Представники Австралії і Японії письмово підтвердили про своє приєднання до установчого конгресу.

16 червня 1894 р. у великому залі Сорбонського університету (Париж) зібралось близько 2000 чоловік. У запрошеннях був зроблений напис «Конгрес відродження Олімпійських ігор». Були присутні 79 делегатів від 49 спортивних організацій 12 країн, включаючи США, Італію, Іспанію, Францію, Грецію і Росію. Винятково високо оцінював Кубертен роль в організації Конгресу У. Слоена і Ч. Герберта.

Відроджуючи Олімпійські ігри, Кубертен багато чого почерпнув з історії організації і проведення давньогрецьких Ігор. Він додав древнім звичаям характер джерела натхнення, щоб вони краще могли служити сучасному світу. Кубертен майже детально розробив організацію і процедуру проведення Олімпійських ігор, додавши елементи, що на його думку були необхідні для задоволення сподівань сучасного людства. До них варто віднести насамперед інтернаціональний характер Ігор, включення в програму змагань більшої кількості видів спорту, добровільна участь спортсменів-аматорів та ін.

Делегати конгресу працювали в двох секціях. У першій секції обговорювалася проблема аматорства, у результаті обговорення перемогла точка зору Кубертена, що завжди виступав проти перетворення спортсменів високої кваліфікації в циркових виконавців. Делегати першої секції критикували принципи аристократичного спортивного аматорства в Англії. На засіданнях другої секції обговорювалися концепції олімпізму.

Напередодні відкриття конгресу Кубертен опублікував статті «Відродження Олімпійських ігор», де були чітко викладені принципи й ідеали олімпізму. Обговорення велось в основному за тими пунктами, що позначив у своїй статті Кубертен:

1. Як і древні фестивалі, сучасні Олімпійські ігри варто проводити кожні 4 роки;
2. Відроджені Ігри (на відміну від древніх Олімпіад) будуть сучасними і міжнародними. У них увійдуть ті види спорту, що культивуються в ХІХ в.
3. Ігри будуть проводитися для дорослих.

4. Будуть введені строгі визначення поняття «аматор». Гроші будуть використовуватися тільки для організації Ігор, будівництва споруд і проведення торжеств.

5. Сучасні Олімпійські ігри повинні бути «пересувними», тобто проводитися в різних країнах.

У Хартії МОК – основному документі, прийнятому на конгресі, було зафіксоване наступне:

1. В інтересах моралі Міжнародний конгрес і окремі країни вважають за необхідне відродити на міжнародній основі Олімпійські ігри в сучасній формі, але з дотриманням древніх традицій.

2. До участі в іграх варто запрошувати спортивні об'єднання всіх країн. Кожна країна може бути представлена тільки своїми громадянами. Перед Олімпійськими іграми, що будуть проводитися кожні чотири роки, окремі країни повинні проводити відбіркові чи попередні змагання, для того щоб їх представляли тільки кращі спортсмени.

3. У програму міжнародних Олімпійських ігор будуть включені наступні види спорту: біг, стрибки, метання диска, важка атлетика, вітрильний спорт, плавання, веслування, ковзанярський спорт, фехтування, боротьба, бокс, кінний спорт, спортивна стрільба, гімнастика, велоспорт.

4. За винятком фехтування, у всіх інших видах спорту можуть брати участь тільки аматори. Ті, для кого спорт є професією, не можуть приймати участі в змаганнях. (У прикладеному до протоколу документі відносно «аматорства» відзначалося: «до змагань не допускаються ті, хто професійно займається спортом, і ті, хто одержував у чи минулому одержує зараз грошову винагороду за заняття спортом. Саме тому на Олімпійських іграх ніколи не можна призначати грошові призи, а можна вручати тільки почесні нагороди»).

5. Комітет має право не допускати до участі в змаганнях тих, хто коли-небудь, виступав проти олімпійської чи ідеї проти ідеї сучасних Олімпійських ігор.

6. Для легкоатлетів необхідно організувати головні змагання за назвою «п'ятиборство».

Одним з найважливіших результатів роботи конгресу було безсумнівно створення Міжнародного олімпійського комітету (МОК), членам якого ставилося в обов'язок пропагувати принципи сучасного олімпізму і представляти МОК у своїх країнах. Список членів МОК був підготовлений П'єром де Кубертенем. Ними стали; Ернест Калло (Франція), генерал Олексій Бутовский (Росія), капітан Віктор Бальк (Швеція), професор Вільям Слоен (США), юрист И. Гут-Ярковський (Богемія, Австро-Угорщина), Ференц Кемень (Угорщина, Австро-Угорщина), Чарльз Герберт і лорд Амтхїлл (Англія), доктор Хосе Бенхамін Субіаур (Аргентина), Леонард Кафф (Нова Зеландія), граф Луккезі Паллі і Д'юк Андрія Карафа (Італія), граф Максим де Бузі (Бельгія). Генеральним секретарем МОК був обраний барон П'єр де Кубертен, президентом МОК — Деметріус Вікелас. Складаючи список кандидатів у члени МОК Кубертен піклувався насамперед про те, щоб ця міжнародна організація

була по справжньому інтернаціональною. І не випадково у назві спочатку «міжнародний», а потім уже «олімпійський». Крім того, багато з тих, хто став членами МОК практичною діяльністю довели свою відданість ідеям міжнародного відродження Олімпійських ігор. Дійсно, без допомоги своїх друзів і соратників Кубертену навряд чи вдалося б відродити Олімпійські ігри.

Слід зазначити, що в перших офіційних бюлетенях МОК не було ніякої інформації стосовно Міжнародного олімпійського комітету як організації. Єдиним виявленим документом є складений і відредагований Кубертенем текст про порядок діяльності МОК, що надалі в докладному викладі з'явився у версії статуту Міжнародного олімпійського комітету, датованого 1908 р.

Для розширення членства в МОК була розроблена своєрідна, але далеко не демократична система самопоповнення його складу, відповідно до якої нові кандидати не делегуються своєю країною, а обираються самим МОК. Ця система зберігається і дотепер.

Відповідно до Хартії, прийнятої конгресом, на МОК покладалися наступні задачі:

1. Забезпечення регулярного проведення Ігор;
2. Турбота про те, щоб Ігри були все більш гідними їхньої славної історії і високих ідеалів;
3. Заохочення росту числа організацій, що сприяють проведенню змагань спортсменів-аматорів;
4. Керівництво аматорським спортивним рухом і сприяння поглибленню дружби між спортсменами;

6.4 Організація, проведення та значення Ігор I Олімпіади

Рішення Паризького конгресу (1894 р.) про проведення Ігор I Олімпіади сучасності в 1896 р. в Афінах було схвально сприйняте більшістю населення в Греції. Але адміністрація Афін і грецький уряд не в силах були зробити повні витрати на проведення Ігор. П'єр де Кубертен був змушений звернутися із листом до Ф. Кеменя з проханням знайти можливість провести Ігри 1896 р. на угорській території. Однак угорський уряд в проханні категорично відмовив у зв'язку із відсутністю коштів. Після цієї відмови Кубертен все ж наполягав на проведенні Ігор у Греції. На думку Кубертена, при організації Ігор можна було обійтися без особливих урядових витрат і розраховувати на допомогу тільки приватних осіб. Цю точку зору поділяв і грецький кронпринц Костянтин, що створив спеціальну комісію сприяння. Гроші стали надходити не тільки від жителів Греції, але і з Лондона, Марселя, Константинополя й інших міст, де існували багаті грецькі колонії. На гроші, що надійшли з Олександрії від Георга Авероффа, був відновлений древній олімпійський стадіон. В Афінах були споруджені також велодром і стрільбище. У центрі міста розмістили тенісні корти. Спортсменам надавалися павільйони з елінгами і роздягальнями для проведення змагань з веслування.

Підготовкою місць для проведення змагань І Олімпіади займався грецький Національний олімпійський комітет, що зумів закінчити всі підготовчі роботи за один рік. МОК і національні комітети інших країн підбирали учасників Ігор, що виявилось не простою справою. От що писав з цього приводу Кубертен: «Велика частина гімнастичних асоціацій Німеччини, Франції і Бельгії сповнена свідомістю власної винятковості: члени цих асоціацій не мають наміру терпіти в програмі Ігор тих видів спорту, що вони не культивують. Особливу ненависть у них викликають так звані «англійські» види спорту... Інші асоціації були готові послати в Афіни своїх представників лише після надання їм інформації щодо того, який інтерес будить до себе намічене спортивне свято... Німецька преса, у довершення усього, заявила, що Олімпіади є винятково франко-грецьким підприємством. Тим часом пан Кемень в Угорщині, майор Бальк у Швеції, генерал Бутовський у Росії, професор Слоен у США, лорд Амтхілл в Англії і доктор Гут-Ярковський у Богемії робили все можливе для того, щоб розбудити інтерес до майбутніх змагань».

Організуючи ці Ігри, Кубертену доводилося враховувати політичні відносини і розбіжності між країнами, і в першу чергу між Німеччиною і Грецією. У 1895 р. у Німеччині був утворений комітет з участі в Олімпійських іграх.

6 квітня 1896 р. король Греції в присутності 80 тисяч глядачів оголосив Ігри І Олімпіади відкритими. «Це був хвилюючий момент. Тисяча п'ятсот два роки тому імператор Феодосій заборонив Олімпійські ігри, без сумніву думаючи, що, знищуючи цей ненависний пережиток язичництва, він сприяє справі прогресу. Тепер же християнський монарх оголосив про формальне скасування імператорського указу... Коли король знову зайняв своє місце, хор у 150 голосів виконав Олімпійську оду, написану спеціально для цього випадку грецьким композитором Самарою», – відзначав Кубертен.

В Іграх взяли участь 311 спортсменів з 13 країн (Австралії, Австро-Угорщини, Болгарії, Великобританії, Німеччини, Греції, Данії, США, Франції, Чилі, Швейцарії, Швеції). Близько 70% учасників були представниками Греції. Другою за чисельністю була команда Німеччини – 21 спортсмен, потім Франції – 19, США – 14. У змаганнях брали участь тільки чоловіки.

Програма Ігор включала 9 видів спорту (боротьба класична, велоспорт, гімнастика, легка атлетика, плавання, кульова стрільба, теніс, важка атлетика і фехтування), у яких було розіграно 43 комплектів нагород.

Першим олімпійським чемпіоном сучасності став американський спортсмен Джеймс Коноллі, що завоював золоту медаль у потрійному стрибку (13 м 71 см).

Центральною подією Ігор вважався марафонський біг, першим переможцем у якому став грек Спірос Луїс, що пробіг 40 км за 2 год. 58 хв. 50 с. От як Кубертен описує його перемогу: «Коли Луїс з'явився на стадіоні, 60 тисяч глядачів, що очікували його підхопилися зі своїх місць, охоплені надзвичайним хвилюванням. Знову зметнулася згряя випущених із кліток голубів... Деякі глядачі, які опинилися ближче інших до Луїса, спробували

пробратися до нього, щоб із тріумфом винести з поля. Луїса задушили б в обіймах, якби кронпринц і принц Георгій не супроводили його з арени».

Уже на Іграх першої Олімпіади організатори і МОК зіткнулися з проблемою аматорства, що буде їх супроводжувати аж до 1980 р.

Нагородження переможців відбувалося у день закриття Ігор – 15 квітня 1896 р. Нагородами служили гілка оливи, доставлена з Олімпії, диплом, виконаний грецьким художником, і срібна медаль, виготовлена знаменитим гравером Шапленом. Найбільшу кількість медалей завоювали грецькі спортсмени – 10 золотих, 19 срібних і 17 бронзових, олімпійці США одержали 19 медалей (відповідно 11, 7, 1), Німеччина – 14 (7, 5, 2). Без медалей zostались спортсмени Болгарії, Чилі та Швеції.

Уже на перших Іграх сучасності довелося зустрітися із інтенсивним використанням олімпійського спорту у політичних цілях, Засоби масової інформації Греції, натхненні вражаючим успіхом на Олімпійських іграх, спробували прославити свою країну, представити її як частину західної цивілізації.

Звичайно, не все у цих Іграх, не дивлячись на величезний ентузіазм і зусилля їх організаторів, пройшло гладко. Успіх Ігор I Олімпіади безсумнівно був би значнішим, якби у змаганнях приймали участь представники не 13, а більшої кількості із 34 запрошених країн. Ряд країн направили на олімпійські змагання слабкі команди, найбільш сильні спортсмени на Ігри не прибули, Однак Ігри I Олімпіади дозволили добитися головного – відродити і показати життєздатність олімпійської ідеї. Першим це відзначив президент МОК Деметріус Вікелас, який сказав: «Відродження Олімпійських ігор знаменує перемогу еллінізму. Труднощів було достатньо, але Афіни із достоїнством продемонстрували, що зв'язок із древньою Олімпією не був втрачений...»

Ігри I Олімпіади переконливо засвідчили гуманістичну і пацифістську спрямованість олімпійського руху. Після успішного проведення I Олімпійських ігор Греція розраховувала, що і наступні Олімпіади будуть проходити в Афінах, які б стали сучасною Олімпією. Однак МОК вирішив надати Іграм справді інтернаціональний характер і проводити їхній по черзі в різних країнах і на різних континентах. МОК не заперечував проти того, щоб у проміжках між Іграми в Греції проводилися великі міжнародні змагання. Такі змагання планувалося провести в 1898 р., а потім у 1902 р. Однак з організаційних і фінансових причин вони не відбулися.

6.5 Хронологія та аналіз Олімпійських ігор сучасності

6.5.1 Періодизація ігор олімпіад

За столітню історію олімпійський спорт пройшов складний шлях розвитку і не відразу знайшов популярність і властиві йому нині риси і масштаби. Тому аналіз олімпійського руху сучасності вимагає його чіткої періодизації. Історики і соціологи по різному підходять до періодизації розвитку олімпійського спорту. Наприклад, пропонували періоди погоджувати

з терміном діяльності президентів МОК (Л. Кун, 1982), при розробці періодизації Олімпійських ігор орієнтуватися на роль олімпійського руху в житті світового співтовариства, його вплив і авторитет (О.Б. Суник, 1983). Пропонується також пов'язувати періоди розвитку олімпійського спорту з найбільшими історичними подіями, що кардинально вплинули на хід сучасної історії. Зокрема, В.В. Столбов (1989) історію міжнародного спортивного руху погоджує з трьома історичними періодами нинішнього сторіччя – до першої світової війни, між першою і другою світовими війнами, після другої світової війни.

На нашу думку, при визначенні періодів розвитку такого складного явища як сучасний олімпійський спорт, не можна орієнтуватися на один критерій. Необхідно враховувати сукупність факторів політичного, економічного і чисто спортивного характеру, що роблять принциповий вплив на розвиток олімпійського руху на конкретному історичному етапі. При такому підході вимальовується наступна періодизація Ігор Олімпіад сучасності, що наведені у таблиці 3 та 4, а саме: *перший період* – Ігри I-V Олімпіад (1896-1912 рр.); *другий період* – Ігри VII-XIV Олімпіад (1920-1948 рр.); *третій період* – Ігри XV-XXIV Олімпіад (1952-1988 рр.); *четвертий період* – Ігри XXV і наступних Олімпіад (з 1992 р.).

6.5.2 Загальна характеристика першого періоду ігор олімпіад (1896-1912 рр.)

Перший період характеризується порівняно невеликою популярністю міжнародного олімпійського руху й Олімпійських ігор. Ідея їхнього проведення кожні чотири роки з труднощами пробивала собі дорогу. Не випадково МОК приурочував Олімпійські ігри до Всесвітніх промислових виставок 1900 р. у Парижі і 1904 р. у Сент-Луїсі. По суті з 625 учасників Ігор у Сент-Луїсі тільки 92 спортсмена представляли 11 країн, інші були американцями. Дана ситуація в якійсь мірі змінилася в Лондоні і Стокгольмі. Невдале проведення Ігор 1900 р. у Парижі і 1904 р. у Сент-Луїсі викликало різку критику міжнародної спортивної громадськості, відродило ідею проведення Ігор у Греції, що стала було вгасати. НОК Греції, підтримуваний Кубертенем, виступив з ініціативою проведення проміжних Ігор у 1906 р. для того, щоб дати новий стимул розвитку олімпійського руху. Ця ідея була підтримана в багатьох країнах. Кубертен також добре усвідомлював, що відродженням Іграм необхідний додатковий стимул на їхній історичній батьківщині і став діяльно підтримувати організаторів, серед яких своєю активністю виділявся технічний директор Ігор професор Іоанес Хрисафіс.

Таблиця 3 – Ігри Олімпіад (літні Олімпійські Ігри)

№ п/п	Рік	Місто	Країна
I	1896	Афіни	Греція
II	1900	Париж	Франція
III	1904	Сент-Луїс	США
IV	1908	Лондон	Англія
V	1912	Стокгольм	Швеція
VI	1916	Не відбулися	
VII	1920	Антверпен	Бельгія
VIII	1924	Париж	Франція
IX	1928	Амстердам	Голландія
X	1932	Лос-Анджелес	США
XI	1936	Берлін	Німеччина
XII	1940	Не відбулися	
XIII	1944	Не відбулися	
XIV	1948	Лондон	Англія
XV	1952	Гельсінкі	Фінляндія
XVI	1956	Мельбурн	Австралія
XVII	1960	Рим	Італія
XVIII	1964	Токіо	Японія
XIX	1968	Мехіко	Мексика
XX	1972	Мюнхен	ФРН
XXI	1976	Монреаль	Канада
XXII	1980	Москва	СРСР
XXIII	1984	Лос-Анджелес	США
XXIV	1988	Сеул	Південна Корея
XXV	1992	Барселона	Іспанія
XXVI	1996	Атланта	США
XXVII	2000	Сідней	Австралія
XXVIII	2004	Афіни	Греція

Таблиця 4 – Зимові Олімпійські ігри

№п/п	Рік	Місто	Країна
I	1924	Шамоні	Франція
II	1928	Сент-Моріц	Швейцарія
III	1932	Лейк-Плесід	США
IV	1936	Гарміш-Партенкірхен	Німеччина
V	1940	Не відбулися	
VI	1944	Не відбулися	
VII	1948	Сент-Моріц	Швейцарія
VIII	1952	Осло	Норвегія
IX	1956	Кортіна д`Ампеццо	Італія
X	1960	Скво-Веллі	США
XI	1964	Інсбрук	Австрія
XII	1968	Гренобль	Франція
XIII	1972	Саппоро	Японія
XIV	1976	Інсбрук	Австрія
XV	1980	Лейк-Плесід	США
XVI	1984	Сараєво	Югославія
XVII	1988	Калгарі	Канада
XVIII	1992	Альбервіль	Франція
XIX	1994	Ліллегаммер	Норвегія
XX	1998	Нагано	Японія
XXI	2002	Солт-Лейк-Сіті	США

Ігри були проведені 22 квітня – 2 травня 1906 р. і залучили 884 учасники (у тому числі 7 жінок) з 20 країн, що було значно більше ніж на офіційних Іграх 1904 р. (625 учасників з 12 країн). Однак надалі проміжні ігри не проводилися.

Особливо варто зупинитися на Іграх V Олімпіади 1912 р. у Стокгольмі. Незважаючи на напружену обстановку в Європі, у них взяли участь 2541 спортсмен, у т.ч. 57 жінок, з 28 країн. Це була Олімпіада високих спортивних результатів. У 20 видах легкої атлетики були встановлені олімпійські рекорди. Американець Дональд Ліппінкотт пробіг 100 м за 10,6 с. Багато оглядачів назвали ці Ігри «Олімпіадою Джима Торпа», що переміг в легкоатлетичному п'ятиборстві і десятиборстві, але потім у 1913р. був позбавлений золотих медалей за нібито порушення ним статусу спортсмена-аматора. Крім того, це була Олімпіада, у якій брав участь майбутній президент МОК Ейвері Брендедж.

Ні участь жінок в Іграх, ні проведення в цей період 14 сесій і 3 конгресів МОК, ні докладні статті П. Кубертена не змогли компенсувати недостатньо привабливу концепцію організації Ігор, програма яких була нестабільною і розтягнутою на кілька тижнів. Принцип єдності часу і дії античних Ігор не дотримувався. З багатьох видів спорту були відсутні єдині міжнародні правила. До того ж епоха, яка відходила, несла з собою зростаючу політичну напругу.

Цей період розвитку олімпійського руху сучасності в цілому відіграв величезну роль у розвитку міжнародного спорту і спорту в різних країнах світу, підвищенні авторитету спорту як однієї з важливих сфер суспільної діяльності, розвитку масового спорту і фізичного виховання населення. Значною мірою під впливом олімпійського руху стали створюватися різні міжнародні об'єднання і національні організації, метою яких був розвиток спорту. Досить сказати, що в ці роки були створені такі найбільші об'єднання, як Міжнародна аматорська легкоатлетична федерація (ІААФ) – 1912 р., Міжнародна аматорська федерація плавання (ФІНА) – 1908 р., Міжнародна федерація футбольних асоціацій (ФІФА) – 1904 р., Міжнародна аматорська федерація боротьби (ФІЛА) – 1912 р. та ін. У ці роки для олімпійських видів спорту були розроблені міжнародні правила змагань, введена реєстрація світових рекордів й інших спортивних досягнень, уніфіковані вимоги до спортивних споруд. Проведення Ігор Олімпіад, найбільших міжнародних і національних змагань стимулювали розвиток матеріальної бази спорту в різних країнах світу – будівництво стадіонів, гімнастичних залів, плавальних басейнів, стрілецьких тирів та інших споруд.

Почала інтенсивно розвиватися система підготовки спортсменів. Високорезультатний досвід підготовки ставав загальним надбанням, досягненням різних національних шкіл, що сприяло удосконаленню спортивної техніки, підвищенню ефективності фізичної і тактичної підготовки.

Олімпійський спорт сучасності вже в роки першого періоду свого становлення перетворюється на арену співробітництва спортсменів, спеціалістів і аматорів спорту різних країн. Завдяки розвитку олімпійського спорту став проявлятися взаємний інтерес спортсменів, налагоджувалося співробітництво не тільки в області спорту, але й в інших сферах суспільної діяльності – культурі, науці й ін. Оформлення олімпійського спорту у вигляді постійно діючих чотирирічних циклів – Олімпіад, а не окремих змагань, зробило процес міжнародного співробітництва в цій області безупинним, що має величезну об'єднавчу силу.

6.5.3 Загальна характеристика другого періоду ігор олімпіад (1920-1948 рр.)

Цей період охоплює роки між першою і другою світовими війнами і перші три післявоєнних роки. Політичні, економічні і моральні потрясіння, що переживав світ у цей період ХХ ст. відбилися на олімпійському спорті. В цей період не проводилися Ігри XII і XIII Олімпіад, драматичні події склалися навколо Ігор берлінської Олімпіади 1936 р. Саме у цей період в 1925 р. Кубертен подав у відставку.

20-і роки характерні бажанням МОК враховувати політичну обстановку у світі. Німеччина не була допущена до участі в Олімпійських іграх 1920 і 1924 р. Німецьким спортсменам дозволили брати участь в Іграх тільки після того, як Німеччина вступила в Лігу Націй і міжнародні європейські організації. Хоча організатори Олімпійських ігор і засоби масової інформації постійно повторювали про їхню значимість у справі зміцнення міжнародного співробітництва, Ігри використовувалися певними колами і країнами для розпалення національного антагонізму. Політика МОК у цей період заслуговує серйозної критики. Важко пояснити, наприклад, факт обрання в 1938 р. третіх членів у МОК для Німеччини, Італії і Японії, що явно готувалися до розв'язання війни.

Апогеєм моральної кризи МОК стали Ігри XI Олімпіади 1936 р. у Берліні. Слід зазначити, що рішення про їхнє проведення в столиці Німеччини було прийнято на 29-й сесії МОК у 1931 р., тобто до приходу нацистів до влади. 43 члена МОК проголосували «за», 16 – проти і 8 утрималися. Після захоплення влади Гітлером світова громадськість почала заперечувати правомірність організації Ігор у Берліні. Почалася боротьба між організаторами Ігор і МОК за гарантії дотримання Олімпійської хартії.

Спеціальна сесія МОК встановила факти численних безчинств і злочинів, вчинених нацистами у відношенні до спортсменів-євреїв. Однак в опублікованому в американській пресі висновку комісії стверджувалося, що Німеччина може організувати Олімпійські ігри, тому МОК на своїй сесії в Осло в 1935 р. прийняв рішення не змінювати місце проведення Ігор.

Олімпіада в Берліні стала тріумфом для негритянських спортсменів США і черговим ударом по расистських забобонах. Вони (10 чоловік) завоювали 6 золотих, 3 срібних і 2 бронзові медалі. Навіть перемога німецької команди в неофіційному загальнокомандному заліку не змогла затьмарити поразки расистської політики, яку проводила фашистська Німеччина.

Аналізуючи ситуацію, що склалася навколо Берлінських Ігор, варто сказати, що МОК не зумів перешкодити гітлерівському режиму використовувати Ігри Олімпіади, як і зимові Олімпійські ігри в Гармш-Партенкірхені, у своїх політичних інтересах. Ще в 1933 р. Гітлер вказував на те, що Німеччина з погляду зовнішньої політики виявилася в дуже скрутному стані, а Олімпійські ігри і супутні їм культурні заходи повинні сприяти завоюванню авторитету у світі. Попросту говорячи було поставлене питання про використання авторитету олімпійського руху, його ідеалів, гасел для міжнародного визнання тоталітарної системи і відволікання уваги від агресивних намірів Німеччини.

Друга світова війна, що почалася в 1939 р., негативним чином позначилася на олімпійському спорті. МОК залишився без свого президента: Анрі де Байє-Латур втік в Америку з Бельгії, яка була окупована гітлерівською Німеччиною, де і вмер у 1942 р. Ігри Олімпіад не проводилися ні в 1940, ні в 1944 роках.

При всіх складностях політичної ситуації тих років у світі і її негативному впливі на спорт, варто сказати, що цей період був інтенсивним з погляду удосконалення самого міжнародного олімпійського руху: його структури, організаційно-правових основ, відносин з державами, між МОК, НОК і федераціями й ін.

Завдяки діяльності МОК була впорядкована програма Ігор Олімпіад, порядок показових виступів, система нагороджень переможців. Уперше на Іграх 1920 р. пролунала олімпійська клятва, проголошена бельгійським фехтувальником В. Буаном, який згодом став президентом НОК Бельгії.

Під керівництвом МОК була розроблена система підготовки чергових Олімпійських ігор, почала впроваджуватися практика проведення тренувальних зборів і спільного поселення спортсменів в олімпійському селищі.

У цей період були спроби розчленувати Олімпійські ігри на самостійні напрямки за регіональними, статевими ознаками чи за професійною приналежністю.

На початку другої світової війни керівництво справами МОК узяв на себе віце-президент швед Ю. Зигфрід Едстрем, що зробив після закінчення війни дуже багато чого для відродження олімпійського руху. Вже в серпні 1945 р. у Лондоні було проведено засідання Виконкому МОК, на якому було надане право проведення зимових Олімпійських ігор 1948 р. Санкт-Моріцу, а літніх – Лондону. Це рішення було схвалено в 1946 р. на сесії МОК.

Серйозно оцінивши політичну ситуацію, що склалася після другої світової війни, МОК почав активні кроки із залучення Радянського Союзу в міжнародний олімпійський рух. Представники СРСР були запрошені як спостерігачі на Ігри Олімпіади 1948 р. у Лондоні. Почався активний процес залучення радянських спортивних федерацій в міжнародні, а потім Олімпійського комітету СРСР – у Міжнародний олімпійський комітет.

Кінець другого етапу розвитку олімпійського руху сучасності підвела сесія МОК, проведена в Хельсінкі в 1952 р. напередодні Ігор XV Олімпіади. Ю. Зигфрід Едстрем через похилий вік подав у відставку. Президентом Міжнародного олімпійського комітету був обраний Ейвері Брендедж.

Важливим підсумком другого періоду стало удосконалення міжнародної олімпійської системи. Була суттєво реорганізована діяльність МОК, забезпечено реальне співробітництво МОК, НОК і Міжнародних спортивних федерацій, удосконалена система підготовки і проведення Олімпійських ігор, впорядкована програма змагань. Утворені міжнародні спортивні об'єднання з ряду олімпійських видів спорту – Міжнародний союз стрілецького спорту (УІТ) – 1921 р., Міжнародна федерація хокею (хокей на траві, ФІХ) – 1924 р., Міжнародна федерація лижного спорту (ФТС) – 1924 р., Міжнародна любительська федерація баскетболу (ФІБА) – 1932 р., Міжнародна любительська асоціація боксу (АІБА) – 1946 р. та ін.

Другий період розвитку олімпійського спорту при всіх його складностях і протиріччях переконливо продемонстрував зростаючий авторитет

міжнародного олімпійського руху, зацікавленість у його розвитку і використанні його результатів у різних країнах світу.

6.5.4 Загальна характеристика третього періоду ігор олімпіад (1952-1988 р.)

Цей період охоплює 40-літній часовий проміжок, для якого характерні як постійно діючі загальні тенденції, так і досить різкі переходи від одного стану олімпійського руху до іншого. Складність і суперечливість цього етапу розвитку олімпійського спорту торкнулися всіх його сторін – від чисто політичних аспектів до спортивних, пов'язаних з олімпійською програмою і підсумками змагань на олімпійській арені. В ці роки, ще в більшій мірі чим раніше, МОК став ареною великої політики. Основні проблеми і протиріччя, характерні для політичного життя світового співтовариства, відбивалися на діяльності МОК, МСФ, НОК.

Після виходу на олімпійську арену Радянського Союзу, інших соціалістичних країн відразу гостро постало питання про те, чи зможе олімпійський спорт стати ареною мирного співробітництва протилежних політичних систем, чи виявиться МОК здатним демонструвати свою діяльність, залучити у свій склад і організувати співробітництво представників капіталістичних, соціалістичних і держав, що розвиваються. Саме ця сфера відносин в олімпійському спорті значною мірою визначила його розвиток протягом усього третього періоду.

З початку 50-х років діяльність МОК постійно була пов'язана з врегулюванням суперечок і конфліктів, в основі яких були протиріччя політичного характеру. Так, наприклад, після утворення в 1949 р. Китайської Народної Республіки й утворення в 1950 р. НОК Китаю виникла проблема визнання цієї країни Міжнародним олімпійським комітетом. Не менш складна ситуація склалася з Кореєю і Німеччиною. Негативний вплив політичних конфліктів на світовий олімпійський рух змусив МОК і МСФ 8 лютого на спільній нараді в Лозанні (Швейцарія) з питання «Спорт і політика» прийняти рішення: «МОК і міжнародні федерації рішуче виступають проти будь-якого втручання в спорт за політичними, расовими і релігійними мотивами, і особливо проти такого втручання, що перешкоджає вільному обміну спортсменів і офіційних осіб.

Регіональні ігри, регіональні і світові першості повинні доручатися тільки тим країнам, відповідальні влади яких дають зобов'язання на вільний в'їзд спортсменів і офіційних осіб і організаційні комітети яких зобов'язуються направити запрошення усім, хто має право на участь у змаганнях. Невиконання цих зобов'язань спричиняє подальші міри з боку відповідної міжнародної федерації».

Ще одним іспитом для Міжнародного олімпійського комітету було протистояння апартеїду, що став державною політикою з 1948 р. у Південно-Африканському Союзі (з 1961 р. – Південно-Африканська Республіка; ПАР). Політика апартеїду в цій країні захопила і спорт. Апартеїд у спорті проявився в

недопущенні «чорних» спортсменів до спортивної діяльності як серед професіоналів, так і серед аматорів.

Не менш складною проблемою політичного характеру, з якою постійно зіштовхувався олімпійський спорт на третьому етапі свого розвитку, були бойкоти Олімпійських ігор і окремі спроби і дії прямого використання Олімпійських ігор для досягнення політичних цілей. На знак протесту проти участі радянських військ в угорських подіях 1956 р. група країн (Нідерланди, Швеція, Іспанія й ін.) відмовилися від участі в Іграх XVI Олімпіади в Мельбурні. Радянська преса зберігала мовчання з цього приводу, однак у світі цей бойкот не залишився без уваги і розглядався як діюча акція протесту. Два найбільших бойкоти торкнулися Ігор XXII і XXIII Олімпіад у Москві і Лос-Анджелесі. Значна кількість країн (у тому числі США, Канада, ФРН, Італія й інші країни, що мають високі досягнення в спорті) відмовилися від участі в Московській Олімпіаді на знак протесту проти введення радянських військ в Афганістан. СРСР і країни його що підтримували (всього 14 держав, у тому числі НДР, Угорщина, Болгарія й ін.) відповіли такою ж акцією, не прийнявши участі в Лос-Анджелеських Іграх.

Бойкот декількома країнами (КНДР, Куба, Ефіопія) Сеульських Ігор 1988 р. на знак підтримки позиції КНДР про проведення Ігор на території двох корейських держав пройшов майже непоміченим і на відміну від двох попередніх бойкотів не зробив помітного впливу ні на політичну, ні на спортивну атмосферу Олімпійських ігор.

Перед Іграми XIX Олімпіади в Мехіко 1968 р. група негритянських спортсменів хотіла бойкотувати олімпійські змагання в знак протесту проти расової дискримінації. Однак надалі вони вирішили використовувати олімпійську арену для залучення уваги світового співтовариства до проблеми прав людини.

Найбільш трагічний випадок за всю сучасну історію олімпійського руху відбувся на Мюнхенських Олімпійських іграх. Благополучна атмосфера олімпійських змагань була порушена захопленням заручників з числа спортсменів ізраїльської делегації, проведеної членами терористичної організації «Чорний вересень», що прагнули таким способом зробити політичний тиск на Ізраїль. Невмілі спроби врегулювати конфлікт і припинити провокацію привели до загибелі 11 спортсменів.

В жодному з випадків бойкоту Олімпійських ігор МОК не дозволив змінити своє рішення і домагався проведення змагань у затверджених містах, продемонструвавши безперспективність використання такого роду акцій для зміни позиції комітету

Найважливішою тенденцією, розвитку олімпійського руху третього періоду стало поширення олімпійського спорту в країнах Африки, Азії і Латинської Америки. Майже кожен Олімпійський ігри цього періоду були пов'язані зі збільшенням кількості країн-учасниць з цих регіонів світу.

Ріст популярності олімпійського спорту, прискорення процесу залучення до нього усе більшої кількості країн безсумнівно є позитивними явищами у всіх

відносинах як політичному, так і чисто спортивному. Але саме ці явища принесли в олімпійський спорт цілий комплекс проблем і протиріч. Насамперед не підтвердився прогноз 60-х років щодо активної участі представників країн «третього світу» і особливо Африки в боротьбі за олімпійські медалі.

Причини такого явища цілком зрозумілі: відсутність сучасної матеріально-технічної бази для олімпійського спорту в країнах, що розвиваються, відсутність кваліфікованих тренерів, системи підготовки фахівців, наукового забезпечення підготовки спортсменів, брак матеріальних засобів і загальний невисокий життєвий рівень не дозволяють підняти спорт на сучасний рівень.

Регулярна допомога країнам, що розвиваються, у розвитку олімпійського спорту почалася з 1961 р., коли МОК за пропозицією Олімпійського комітету СРСР створив спеціальний фонд із метою надання організаційного, технічного і матеріального сприяння розвитку олімпійського руху.

Значна частина коштів, спрямована на реалізацію програми МОК у розвитку олімпійського спорту до різних країн світу, одержала назву «Олімпійська солідарність». У рамках цього фонду і програми і тепер здійснюється велика і постійно зростаюча допомога багатьом країнам у розвитку олімпійського спорту.

У 1966 р. у Римі відбулася перша сесія постійної Генеральної Асамблеї Національних олімпійських комітетів, рішення якої згодом стали однією із найважливіших рушійних сил в олімпійському спорті.

Постійно розширювалася олімпійська програма, чому сприяла поява нових МСФ і нових видів спорту (1952 р. – 18 видів спорту і 149 дисциплін, 1992 р. – 25 видів спорту і 257 дисциплін). МСФ з олімпійських видів спорту почали відігравати більш активну роль не тільки в проведенні Олімпійських ігор, але й у діяльності міжнародної олімпійської системи.

Розвиток олімпійського руху протягом третього періоду багато в чому визначався обличчями, що у різний час очолювали МОК. Цей період збігся з діяльністю трьох президентів: Ейвері Брендеджа – 1952-1972 р., Майкла Моріса Кілланіна – 1972-1980 р., Хуана Антоніо Самаранча – з 1980 р. Якщо діяльність Кілланіна на посаді президента відрізнялася помірністю, то стратегічні лінії розвитку олімпійського спорту, реалізовані Брендеджем і Самаранчем, носили прямо протилежний характер.

Сеульська і Барселонська Олімпіади різко підняли авторитет олімпійського спорту як найважливішого фактора внутрішньої і зовнішньої політики держав, що згладжує внутрішні політичні протиріччя та піднімає авторитет країни в міжнародному співтоваристві. Міжнародні телекомпанії, що розширили співробітництво із системою олімпійського спорту, не тільки сприяли популяризації й істотному розширенню його фінансування, але і багато чого зробили для зміцнення його єдності. Підвищенню авторитету, стабільності і фінансового статку олімпійського спорту сприяли і найбільші фірми, що пов'язали з олімпійським спортом свої комерційні програми. Вони

стали спонсорами й офіційними постачальниками товарів на Олімпійські ігри, екіпірування для спортсменів.

До заслуг МОК і його президента Самаранча варто віднести і те, що всі останні роки вони не прагнули відходити від проблем і протиріч, а постійно вели практичну роботу з їх вирішення. Так було під час Ігор Лос-Анджелеської Олімпіади, коли МОК зумів зняти багато питань, що могли привести до розколу олімпійського руху, і привели його до Сеульських Ігор 1988 р., згуртованим і досить монолітним. Така ж ситуація склалася і перед Іграми XXV Олімпіади в Барселоні, коли в олімпійському спорті знову загострилися протиріччя у зв'язку з об'єднанням Німеччини, розпадом Радянського Союзу і створенням на його території ряду незалежних держав.

Характеризуючи третій період розвитку олімпійського спорту, варто звернути увагу також на величезні зміни, що відбулися в програмах олімпійських змагань, системі підготовки спортсменів-олімпійців, її науково-методичному і медичному забезпеченні, розвитку матеріальної бази, суддівства і т.п. Усе це позитивно вплинуло на ріст масовості і популярності олімпійського спорту в світі, привело до інтенсивного підвищення майстерності спортсменів, винятково високого рівня спортивних досягнень і найгострішої конкуренції на олімпійській арені.

Однак загострення протистояння в спорті наприкінці 70-х і в 80-х роках між збірними командами СРСР і НДР, а також Угорщини, Румунії і Болгарії, КНР і інших країн на Олімпійських іграх, чемпіонатах світу, найбільших регіональних змаганнях сприяли інтенсивному удосконаленню організаційно-методичних і матеріально-технічних основ спортивної підготовки, перетворюючи її в ефективну, науково обґрунтовану систему.

Слід зазначити, що при всіх ускладненнях протистояння різних політичних систем протягом останніх 40 років, гострих протиріч між окремими країнами, що постійно відображалися на міжнародному олімпійському русі, олімпійський спорт став ареною мирного співробітництва багатьох держав. Досвід такого співробітництва неоціненний для світового співтовариства з погляду можливості його використання в інших сферах людської діяльності. Сучасний олімпійський спорт переконливо показав, що кропітка робота в пошуках взаємних інтересів і компромісів здатна привести до взаєморозуміння і плідного співробітництва без застосування методів силового тиску.

6.5.5 Характеристика четвертого періоду олімпійського руху сучасності

Закінчилася ера «холодної війни», світ визнав пріоритет загальнолюдських цінностей над всіма іншими, впала Берлінська стіна, змінилися політичні режими в країнах Східної Європи, відбулося об'єднання Німеччини і розпався СРСР, востаннє виступила збірна команда СНД, світова спортивна громадськість осудила бойкоти Ігор і т.д. Всі ці події вплинули на розвиток олімпійського руху.

Підсумки останніх Олімпіад у Барселоні, Афінах та Сідней відомі. Ці Ігри оцінюються як одні з найбільш успішних в історії олімпійського спорту

сучасності. Основні напрямки подальшого розвитку олімпійського спорту визначені на XII Ювілейному олімпійському конгресі 1994 р. у Парижі.

Сьогодні можна говорити, що з Ігор XXV Олімпіади в Барселоні почався принципово новий етап у розвитку олімпійського спорту. Насамперед завершився період 40-літнього протистояння на олімпійській арені соціалістичної і капіталістичної систем. Соціалізм у тому його вигляді, у якому він розвивався в ці роки в Радянському Союзі й інших країнах, зійшов з політичної арени. Однак феномен олімпійського спорту цих країн назавжди залишиться в історії спорту в якості винятково яскравої, хоча і повної протиріч частини олімпійського спорту.

Було б наївно думати, що політична напруженість навколо Ігор Олімпіад зникне після відходу з олімпійської арени СРСР і НДР, зміни політичних систем в інших країнах Східної Європи. Не підтвердилися і прогнози, що тепер США стане єдиним безперечним лідером на Іграх Олімпіад.

Сьогодні проглядається найгостріша конкуренція між чотирма країнами – США, Німеччиною, Росією і Китаєм. Мало хто сумнівається, що ці чотири країни і надалі будуть складати лідируючу групу в Іграх Олімпіад на найближчі роки. Однак як складеться боротьба між ними, сказати сьогодні важко.

В останні роки безсумнівно збільшилася кількість країн, що включилися в боротьбу за олімпійські нагороди. У першу чергу це відноситься до країн, розташованих на території колишнього СРСР. Україна, Беларусь, Казахстан і ряд інших держав зайняли гідне місце серед країн-учасниць Ігор Олімпіад. У цих країнах є цінні спортивні традиції, кваліфіковані тренери і спортсмени, системи дитячо-юнацького спорту, добре налагоджена система підготовки кадрів для спорту і підвищення їхньої кваліфікації, відомі наукові школи й інші найважливіші фактори для ефективної підготовки до Олімпійських Ігор. Від того як будуть використані ці передумови в нових історичних умовах і будуть залежати олімпійські перспективи цих держав.

Важко сподіватися, що одержать повну підтримку і будуть реалізовуватися вимоги прихильників класичних ідеалів олімпізму ізолювати олімпійський спорт від політики, комерціалізації, взаємодії з професійним спортом. На сьогодні спорт усе тісніше взаємодіє з різними сферами життя світового співтовариства. Аналіз показує, що ізоляціоністські настрої, прагнення відгородити олімпійський спорт від складностей і протиріч сучасного життя в значно більшій мірі загрожують його майбутньому. Інша справа як забезпечити взаємодію, не втративши самостійності олімпійського спорту, зберігши його цінності й ідеали. Існує думка, що ідеали олімпійського спорту, його самостійність розмиваються і втрачаються під впливом зовнішніх факторів – політики, комерціалізації, застосування допінгу й ін. Однак більш глибокий аналіз показує, що міжнародному олімпійському руху вдалося не тільки зберегти сферу свого впливу в олімпійському спорті, але і забезпечити зацікавленість у збереженні його стабільності, авторитету і самостійності представників політичних і ділових кіл. І це цілком зрозуміло, тому що втрата

олімпійським спортом самостійності неминуче привела б і до втрати його привабливості для тих же політичних лідерів і представників ділового світу.

Разом з тим, було б невірно не зауважити, що трансформація олімпійських цінностей і олімпійського духу, закладених Кубертенем, представляє для сучасного олімпійського спорту найсерйознішу проблему. Сьогодні перед МОК стоїть завдання зміцнити ідеали олімпізму в умовах сучасного життя.

Безсумнівно в найближчі роки не буде знята гострота проблеми взаємин у системі олімпійського спорту між розвинутими країнами, що мають могутній економічний і спортивний потенціал, і слаборозвиненими країнами, що не в силах приділяти олімпійському спорту належної уваги.

Поки що боротьба МОК, НОК, МСФ із застосуванням допінгу не привела до радикальних змін у цій справі. Разом з тим, при всіх складнощах і протиріччях сучасного етапу розвитку олімпійського спорту, більш ніж досить підстав для твердження, що міжнародний олімпійський рух ввійшов у четвертий етап свого розвитку винятково авторитетним і досить монолітним, з чітким визначенням свого місця в системі світових цінностей, можливостей, проблем і протиріч, перспектив подальшого удосконалення. І все це дозволяє з оптимізмом дивитися в майбутнє олімпійського спорту.

6.6 Діяльність Міжнародного Олімпійського Комітету та його президентів

Міжнародний олімпійський комітет є вищим керівним органом олімпійського руху, який володіє всіма правами на Олімпійські ігри. Утворений на конгресі в Парижі 23 червня 1894 р. МОК – це постійно діюча міжнародна неурядова організація, створена не задля одержання прибутку, в формі асоціації, зі статусом юридичної особи і спадковістю влади. З 1915 р. штаб-квартира МОК розташовується в Лозанні на Плас дю Пале – Палацовій Площі.

У квітні 1968 р. муніципалітет Лозанни переселив штаб-квартиру МОК у замок Шато-де-Віді. Однак ніхто, крім Кубертена, з наступних президентів не знаходився постійно в Лозанні. У 1980 р. після обрання президентом Х.А.Самаранч поселився у цьому місті і значно розширив сферу діяльності МОК. Від міської влади МОК одержав право побудувати новий будинок, будівництво якого було закінчено в 1986 р. У 80-і роки змінилися і відносини між муніципалітетом Лозанни і МОК. Федеральна рада Швейцарії прийняла МОК юридичною особою на території країни, а потім надала йому статус міжнародної організації. У лютому 1983 р. була підписана угода, що визначає їхні взаємини.

Цілі та завдання МОК

Відповідно до Олімпійської хартії МОК покликаний:

- заохочувати координацію, організацію і розвиток спорту, і спортивних організацій;
- співробітничати з компетентними громадськими і приватними організаціями і владою у прагненні поставити спорт на службу людству;

- забезпечувати регулярне проведення Олімпійських ігор;
- боротися з будь-якими формами дискримінації в олімпійському русі;
- сприяти дотриманню спортивної етики;
- присвячувати свої зусилля тому, щоб дух чесної гри переважав на спортивних площадках і щоб насильство було вигнане із них;
- керувати боротьбою з допінгом у спорті;
- вживати заходів, ціль яких – недопущення виникнення загрози здоров'ю спортсменів;
- протистояти будь-яким політичним і комерційним зловживанням у спорті;
- підтримувати Міжнародну олімпійську академію (МОА);
- підтримувати інші установи, діяльність яких присвячена олімпійській освіті.

Членство і комплектування Міжнародного олімпійського комітету

Міжнародний олімпійський комітет вибирає своїх членів з числа осіб, що володіють відповідною кваліфікацією. Вони повинні бути громадянами країни, де постійно проживають чи де сконцентровані їх інтереси, і де існує визнаний НОК. Крім того, вони повинні володіти хоча б однією із мов, які використовуються на сесіях МОК (французькою, англійською).

Зазвичай від країни обирається один член МОК. Однак від країн, де проводилися Ігри Олімпіади чи зимові Олімпійські ігри можуть бути обрані два члени МОК. У відповідності до статуту МОК сам обирає нових членів «серед найбільш гідних аматорів спорту». Принцип самопоповнення повинний забезпечувати МОК повну незалежність.

Члени МОК є його представниками у своїх країнах, а не делегатами, цих країн. Вони не можуть приймати від урядів, організацій чи приватних осіб ніяких доручень, які б зв'язували їхній чи перешкоджали волі їхніх дій, незалежності при голосуванні. Кубертен стверджував, що в такий спосіб олімпійська ідея буде захищена від натиску з боку державного апарата, а національні інтереси будуть підлеглі загальним принципам установкам. За прийнятим положенням член МОК іде у відставку після досягнення 75-літнього віку. Середній вік членів МОК – 62,7 років.

Безсумнівно, втішним фактом 80-х років є включення до складу МОК, 7 жінок. Майже всі вони були учасницями Олімпійських ігор.

У перші 50 років діяльності МОК велика увага зверталася при обранні його членів на аристократичне походження. Присутність аристократів повинна була забезпечувати Комітету високу суспільну позицію і створювати, говорячи образною мовою барона П'єра де Кубертена, «його золоте обрамлення». Однак у міру досягнення і зміцнення міжнародного авторитету МОК почав відходити від політики просування аристократії, замінюючи її представниками вищої і середньої буржуазії. Слід зазначити, що самообрання не було специфічним тільки для МОК. Воно увійшло в кадрову політику багатьох Національних олімпійських комітетів, що одержали право рекомендувати кандидатів у члени МОК.

Кількість членів МОК із країн Європи не змінилася, але в процентному співвідношенні істотно зменшилася, що пояснюється інтенсивним залученням у міжнародний олімпійський рух в останні десятиліття азіатських і африканських держав

Система виборів членів МОК зазнає різкої критики з боку багатьох НОК, МСФ і інших організацій, представників яких немає в МОК.

Серед багатьох керівників олімпійського руху існує думка, що життєздатність його протягом 100 років пояснюється багато в чому елітарною структурою МОК і кооптацією його членів. І хоча така позиція затушовує ідеали, прийнятні для представників різних соціально-економічних і політичних систем, націй, класів, рас і віросповідань, вона є досить переконливою і підтвердженою практичними результатами роботи МОК

Слід зазначити і ще один факт: на 1 січня 1994 р. з 89 членів МОК 30 чоловік одночасно були президентами національних олімпійських комітетів, 5 – президентами континентальних асоціацій, 10 – президентами міжнародних федерацій, як правило найбільш авторитетних і великих. Природно, що поєднання багатьма членами МОК посад у різних галузях міжнародної олімпійської системи є одним з факторів, що забезпечують скоординованість дій різних елементів системи олімпійського спорту, єдність і монолітність сучасного олімпійського руху.

Обов'язки членів МОК

Крім участі в сесіях МОК, кожний із членів зобов'язаний:

- забезпечити представництво МОК у своїй країні,
- брати участь у роботі комісій МОК, до складу яких він уведений,
- допомагати в розвитку олімпійського руху у своїй країні,
- стежити на місці за реалізацією програми МОК, включаючи «Олімпійську солідарність»,
- не менш одного разу в рік інформувати президента МОК про хід розвитку олімпійського руху і його потреб у себе в країні,
- невідкладно повідомляти президенту МОК про всі події, що могли б перешкодити дотриманню у себе в країні Олімпійської хартії чи іншим способом відбитися на олімпійському русі – будь то події всередині НОК чи поза його компетенцією,
- виконувати завдання, що доручаються йому президентом, включаючи при необхідності, представництво МОК в іншій країні чи території.

Олімпійська хартія також говорить, що «будь-який член МОК, що виходить у відставку мінімум після 10 років роботи в МОК за віком, станом здоров'я чи з інших причин, з якими погодиться виконком МОК, стає почесним членом». Він може продовжувати свою діяльність від імені МОК. Його статус залишається без змін, за винятком права голосу, якого більше не має; запрошується на Олімпійські ігри, олімпійські конгреси і сесії МОК.

Основні органи МОК

Основними органами МОК є сесія, виконком і президент.

Загальні збори членів МОК – сесія, проводиться не менш одного разу в рік. Позачергова сесія може бути скликана з ініціативи президента чи письмової вимоги не менш однієї третини членів МОК. Вона є верховним органом МОК. Рішення сесії є остаточними. За пропозицією виконкому сесія обирає членів МОК. Крім того, як правило, на сесіях МОК приймаються рішення про обрання міст-організаторів зимових і літніх Олімпійських ігор, зміни в Олімпійській хартії, і програмі Ігор, про бюджет, звіти комісій і комітетів МОК, визнання нових НОК і ін.

Виконком складається з президента, чотирьох віце-президентів, і шести інших членів. Усі члени виконкому обираються на сесіях таємним голосуванням більшістю поданих за них голосів. Виконком керує справами МОК, виконуючи наступні функції: стежить за дотриманням Олімпійської хартії; відповідає за адміністративну роботу МОК, його фінансову діяльність, рекомендує осіб для обрання в МОК, призначає директорів, зберігає архів МОК і т.д.

Президент обирається з числа членів МОК таємним голосуванням на восьмирічний період і може повторно обиратися на наступні чотирирічні періоди. Термін мандатів віце-президентів і шести членів Виконкому – 4 роки.

МОК проводить олімпійські конгреси, які скликаються в принципі один раз у 8 років за рішенням МОК його президентом. На них присутні члени і почесні члени МОК, делегати МСФ, НОК й інших організації, визнаних МОК, а також спортсмени й особи, які запрошуються МОК індивідуально чи як представники організацій. Його повістку визначає виконком МОК після консультацій із МСФ і НОК.

Для вивчення специфіки питань і підготовки рекомендацій виконкому президент МОК призначає спеціальні комісії чи робочі групи.

Поточну роботу МОКу виконує секретаріат, що складається з 80 співробітників, 60 із яких працюють у штаб-квартирі і 20 — в олімпійському музеї. Секретаріатом керує адміністратор-делегат разом з генеральним секретарем. У його штаті працюють 10 директорів, радники президента й інших співробітників.

Олімпійські конгреси

Олімпійські конгреси відповідно до Олімпійської хартії скликаються, як правило, один раз у 8 років за рішенням МОК і його президента. Для обговорення на конгресі виносяться найбільш актуальні проблеми олімпійського руху, що визначають перспективи його розвитку. Уся діяльність конгресів носить консультативний характер. За 100-літню історію сучасного олімпійського руху було проведено 12 конгресів. Як уже відзначалося, перший установчий конгрес відбувся в Парижі в 1894 р. У наступні роки Олімпійські конгреси скликались: у 1897 р. (Гавр), 1905 р. (Брюссель), 1906 р. (Париж), 1913 р. (Лозанна), 1914 р. (Париж), 1921 р. (Лозанна), 1924 р. (Прага), 1930р. (Берлін), 1973 р.– (Варна), 1981 р. (Баден-Баден), 1994 р. (Париж). Неважко переконатися, що конгреси проводилися нерегулярно. За перші чотири неповних десятиліття було проведено 9 конгресів. За наступні 64 роки конгреси скликались лише тричі. Перерва між 9 і 10 Олімпійськими конгресами склала 43 роки.

6.7 Олімпійська символіка та атрибутика

Олімпійська символіка – комплекс атрибутів олімпійського руху. Основними з них є загальний олімпійський символ і олімпійський девіз, що складають олімпійську емблему й олімпійський прапор. Ця символіка є власністю МОК і не може бути використана без його дозволу в рекламних чи комерційних цілях. Крім цього, до олімпійської символіки відносяться офіційні емблеми НОК, що представляють собою сполучення олімпійських символів з елементами державної геральдики; емблеми Ігор, сесій, конгресів, що створюються на основі сполучення олімпійського символу зі стилізованим символом міста – організатора заходу; піктограми (стилізовані зображення олімпійських видів спорту, з використанням зображень деталей спортивного інвентарю і силуетів спортсменів); талісман (зображення тварини, визнаної найбільш популярною і улюбленою в країні-організаторі Ігор), а також офіційні терміни-написи, пов'язані з організацією і проведенням Ігор (наприклад, «Ігри XXII Олімпіади в Москві», «Барселона-92»).

Олімпійський символ – п'ять переплєтених кілець (блакитне, чорне і червоне – у верхньому ряді, жовте і зелене – у нижньому), що символізують об'єднання в олімпійському русі п'яти континентів. Символ запропонований П'єром де Кубертеном і затверджений МОК у 1913р.

Олімпійський девіз – «Швидше. Вище. Сильніше» запропонований другом і соратником Кубертена П. Дідоном і затверджений МОК у 1913 р., а з 1920 р. став складовою частиною олімпійської емблеми.

Олімпійська емблема – офіційна олімпійська емблема (з 1920 р.), що складається з олімпійського символу й олімпійського девізу.

Олімпійський прапор – біле полотнище з олімпійським символом у центрі. Затверджений МОК у 1913 р. за пропозицією Кубертена. З 1920 р. олімпійський прапор вивішують на всіх олімпійських змаганнях.

Олімпійський плакат – форма наочної агітації, пропаганди спорту і популяризації Олімпійських ігор. Використовується також для інформації про олімпійське місто, країну. Випускаються також плакати-афіші про змагання з окремих видів олімпійської програми.

Олімпійський гімн – гімн, затверджений МОК у 1958 р., ноти (партитура) якого зберігаються в штаб-квартирі МОК

Олімпійські нагороди. – медалі, дипломи, призи, затверджені і присуджувані МОК. Медалями нагороджуються призери, дипломами – усі призери, а також спортсмени, що зайняли 4-6 місця. До нагород, які присуджуються МОК за особливі заслуги в розвитку олімпійського руху, відносяться Олімпійський кубок і Олімпійський орден.

6.8 Параолімпійські ігри та їх значення

У липні 1948 р. доктор Л. Гуттман організував у Великобританії Сток-Мандевільські ігри, де в змаганнях зі стрільби з луку брали участь 16 паралізованих чоловіків і жінок – колишніх військовослужбовців.

В наступні роки кількість учасників таких змагань збільшилася, розширився і діапазон видів спорту. Ідеї проведення подібних ігор для інвалідів перетнули кордони Великобританії і стали щорічним міжнародним спортивним фестивалем. З 1952 р. ці Ігри стали проводитися за участю спортсменів-інвалідів з Нідерландів, ФРН, Швеції, Норвегії.

Для керівництва міжнародними іграми для інвалідів була створена Міжнародна Сток-Мандевільська федерація (ІСМГФ), що встановила тісні зв'язки з Міжнародним олімпійським комітетом. Під час проведення Олімпійських ігор у Мельбурні в 1956 р. МОК нагородив ІСМГФ спеціальним кубком за втілення олімпійських ідеалів гуманізму.

Поступово світ переконувався в тому, що спорт не є прерогативою тільки здорових людей і що інваліди, навіть з такими важкими травмами, як ушкодження хребта, при бажанні можуть стати спортсменами і брати участь у змаганнях.

У 1960 р. Ігри для інвалідів уперше проводилися не на території Великобританії, а в столиці Італії Римі відразу ж після Олімпійських ігор, і в цих змаганнях брали участь 360 паралізованих чоловіків і жінок з 24 країн.

У 1964 р. Ігри для інвалідів проходили в Токіо і вперше були названі параолімпійськими. Термін «Параолімпіада» спочатку складався з двох слів: «параплегія» і «олімпіада». Потім, коли такі ігри стали проводитися регулярно і включати не тільки спортсменів з параплегією, було обрано латинське значення префікса «пара» – такий, що приєднався. Термін став означати, що Ігри для інвалідів приєднуються до Олімпійських ігор, проводяться разом з ними.

В даний час Параолімпійські ігри – це Олімпійські ігри для інвалідів, що проводяться один раз у чотири роки, зазвичай у тій же країні, що й Олімпійські ігри, з літніх і зимових видів спорту. У них беруть участь інваліди різних категорій: з паралічем двох верхніх чи двох нижніх кінцівок; з паралічем усіх чотирьох кінцівок; з ампутованими кінцівками; сліпі; страждаючі церебральним паралічем і іншими фізичними недоліками. Програма таких Ігор різноманітна. Наприклад, літні Ігри проводяться зі стрільби з луку, спортивної стрільби, легкої атлетики (метання спису на дальність і точність, штовхання ядра, метання диску, забігів на різні дистанції, гонок на колясках, слалому, пентатлону), фехтування, настільного тенісу, баскетболу, більярду, кеглів, футболу, плавання, волейболу, важкої атлетики, дзюдо й ін. У більшості з цих видів спорту спортсмени змагаються на інвалідних візках.

Параолімпійські ігри набули величезної популярності і стали великими подіями в спортивному і громадському житті світового співтовариства. Досить сказати, що в ІХ літніх Параолімпійських іграх 1992 р. у Барселоні взяло участь

3200 спортсменів-інвалідів з 84 країн. На зимові Ігри 1994 р. у Ліллекхамері прибули делегації 40 країн.

Крім Параолімпійських ігор, проводяться і спеціальні Олімпійські ігри для розумово відсталих людей («Спешиал Олімпікс»), особливо популярні в США. У їхню програму входять такі літні види спорту, як водні, легка атлетика, баскетбол, кеглі, гімнастика, роликові ковзани, футбол, волейбол, і зимові види спорту – гірськолижний, лижний, ковзанярський, фігурне катання, хокей.

Змагання, що проводяться серед інвалідів з проблемами слуху – Дефлімпійські ігри (Січень 2005 р. – XX літні Дефлімпійські ігри – Мельбурн (Австралія)).⁹⁴ українські спортсмени в загальному заліку випередили колективи 84 країн-учасниць, здобули 51 медаль (20 золотих, 17 срібних, 14 бронзових). Наші спортсмени вибороли нагороди у 8 видах спорту з 15, а саме: в легкій атлетиці, спортивному орієнтуванні, настільному тенісі, греко-римській боротьбі, волейболі, кульовій стрільбі, пляжному волейболі, плаванні).

6.9 Регіональні та континентальні ігри як складова частина міжнародного спортивного руху

Всесвітньому розвитку фізичної культури поряд із Олімпіадами і чемпіонатами світу з окремих видів спорту багато в чому сприяла організація ігор, які відповідали найбільш різнобічним інтересам народів. Проведенням цих ігор їх організатори прагнули у першу чергу поглибити політичні зв'язки між країнами, окремими частинами світу, а також країнами об'єднаними в державні союзи. Однак поряд із цим було організовано різного роду ігри, склад учасників яких визначався за економічними, географічними, мовними, світоглядними і релігійними ознаками. Ці змагання важко віднести до якої-небудь єдиної системи, однак в цілому їх об'єднує те, що вони проходять під заступництвом Міжнародного Олімпійського Комітету і у відповідності до його основних принципів і правил. У цих змаганнях такі ж, як і у Олімпіад, урочисті церемонії відкриття і закриття, а програма змагань включає в себе олімпійські, а також місцеві традиційні види спорту. «Жовтою олімпіадою» називалися спочатку азійські ігри, «латинською олімпіадою» – змагання країн американського континенту, які говорять на іспанській і португальській мовах, «жіночою олімпіадою» – заходи, організовані Міжнародним Жіночим Спортивним Союзом.

Сьогодні в світі проводиться велика кількість різних міжнародних спортивних ігор. Це перш за все континентальні ігри – Панамериканські, Африканські й Азійські, в яких приймають участь спортсмени країн одного континенту. Далі йдуть регіональні ігри, які проводяться серед спортсменів країн одного регіону – Балканські, Боліварські, Середземноморські, Центральньо-Американські, Панарабські, Тихоокеанські, Океанії, Далекого Сходу, Індійського океану, Південно-Східної Азії, Південної Азії, Південної частини Тихого океану, Південного Хреста, Центральної Америки і

Карибського моря, Арабських держав Перської затоки, Ігри Малих країн Європи та ін.

6.9.1 Панамериканські ігри

Ідею проведення Панамериканських ігор, на думку істориків, висловив президент МОК Анрі де Байє-Латур після успішної організації I Ігор Центральної Америки в Мехіко в 1926 році. Але лише на Олімпійських іграх 1936 року її було схвалено спортивними керівниками країн континенту. В 1937 році представники 9 країн – Аргентини, Бразилії, Канади, Колумбії, Куби, Парагваю, Чилі і США зустрілися в Далласі, щоб обмінятися думками, але кінцевого рішення не прийняли. В 1940 році за ініціативою НОК Аргентини в Буенос-Айресі було скликано конгрес країн Західної півкулі, на якому були присутні представники 16 держав, які входили в Панамериканський союз. Тоді й було створено Панамериканський спортивний комітет, який прийняв рішення про проведення Ігор, починаючи з 1942 року. Столиця Аргентини взяла на себе організацію перших Ігор. Однак друга світова війна відсунула здійснення цієї ідеї.

На Олімпійських іграх 1948 року в Лондоні відбулося засідання II Панамериканського спортивного конгресу, який вирішив провести I Ігри в 1951 році в Буенос-Айресі. Ці ігри зібрали близько 2000 атлетів із 20 країн Західної півкулі.

В наступні роки популярність Панамериканських ігор постійно зростала. В Іграх останніх десятиріч приймають участь спортсмени більш ніж 30 країн, кількість спортсменів, які приймають участь у змаганнях досягає 4-5 тисяч.

Програму Ігор зазвичай складають не менш ніж 15 видів спорту. Серед них: бейсбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, легка атлетика, парусний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, стрільба кульова і стендова, стрільба з луку, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві, вітрильний спорт, баскетбол. Програма Ігор постійно розширюється: в 1995 році змагання уже проводилися з 33 видів спорту. Поруч зі всіма видами, які включаються до програми Олімпійських ігор, знаходимо таеквондо, сквош, софтбол, пелоту, роликовий спорт, рекетсбол та ін.

Окрім змагань з літніх видів спорту проходять змагання з зимових видів. I зимові Панамериканські ігри було проведено в 1989 році в Лас-Ленасі (Аргентина). В них прийняли участь атлети із 10 країн: Болівії, Бразилії, Канади, Коста-Ріки, Чилі, США, Гватемали, Мексики, Перу, Віргінських Островів. Програма змагань включала гірськолижний спорт, лижні перегони, фрістайл, біатлон.

Найуспішніше в Панамериканських іграх виступають спортсмени США, Куби, Канади, Венесуели, Мексики.

Особливо гостро в організації цих змагань постає проблема допінгу.

6.9.2 Африканські ігри

Проведення Африканських ігор, не дивлячись на те, що цю ідею ще в 1912 році висловлював Кубертен, стало можливим лише в середині 60-х років ХХ ст., після завоювання незалежності більшістю країн континенту.

В 1964 році відбулася конференція, на якій представники 32 країн створили постійний комітет Африканських ігор, вирішивши провести I Ігри в Браззавілі (Конго) в 1965 році. Після їх проведення Комітет було перетворено у Вищу Раду спорту Африки (ВРСА), яка стала міжурядовою континентальною організацією, членами якої є міністри, керівники спортивних федерацій і провідні спортсмени континенту. Серед інших спортивних організацій, які приймали участь в організації і проведенні Ігор, Асоціація НОК Африки і Союз спортивних конфедерацій Африки, до якого входять керівники континентальних федерацій з видів спорту.

Країни Африки зіштовхуються з великими організаційними та фінансовими труднощами при підготовці і проведенні Африканських ігор. Так, II Ігри мали відбутися в 1969 році в Малі, але були проведені лише в 1973 році в Лагосі (Нігерія). IV Ігри Кенія зуміла провести не в 1982 році, а тільки в 1987 році.

В I Африканських іграх 1965 року в Браззавілі прийняли участь близько 300 спортсменів із 30 країн, на II Іграх в Лагосі (1973 р.) – 5000 спортсменів із 40 країн, на III Іграх в Алжирі (1978 р.) – більше 3000 спортсменів із 38 країн.

Поруч із фінансовими й організаційними труднощами в числі найгостріших проблем, із якими доводиться зіштовхуватися організаторам і учасникам Африканських ігор слід назвати відтік талановитих спортсменів до розвинутих країн, застосування допінгових речовин у спорті, прояви апартеїду в спорті ПАР.

Найуспішніше виступають на Африканських іграх спортсмени Єгипту та Нігерії. За ними йдуть спортсмени Алжиру, Кенії, Тунісу.

6.9.3 Азіатські ігри

Під час Олімпіади 1948 року в Лондоні представники азіатських країн, які приймали участь в Іграх, домовилися про створення спортивної асоціації країн Азії, яку і було створено в 1949 році на конференції в Нью-Делі. Представники 8 країн – Афганістану, Бірми, Індії, Індонезії, Пакистану, Таїланду, Філіппін і Шрі-Ланки вирішили провести континентальні ігри в 1951 році в Нью-Делі. II Азіатські ігри проходили в 1954 році в Манілі (Філіппіни). В подальшому Ігри стали проводитися регулярно кожні 4 роки.

Азіатські ігри швидко набули широкої популярності. Так, якщо в Іграх 1951 року прийняли участь 489 спортсменів із 11 країн, які змагалися в шести видах спорту, то в 1982 році, коли Делі знову стала столицею Азіатських ігор, у змаганнях з 21 виду спорту приймали участь 4500 спортсменів із 33 країн. XI Ігри 1990 року зібрали вже близько 6000 атлетів із 37 країн.

Програма Ігор повинна містити не менше 10 видів спорту, обов'язковими серед яких є плавання і легка атлетика, інші вибираються з таких видів спорту як: баскетбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, вітрильний спорт, теніс, настільний теніс, стрільба, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей та траві.

Масштаб Азіатських ігор давно вийшов за межі офіційних вимог. Наприклад, на X Іграх в 1986 році в Сеулі нагороди розігрувалися в 269 дисциплінах 25 видів спорту, в 1990 році на XI Іграх, проведених у Пекіні, спір за медалі вівся уже в 27 видах спорту і в 310 видах змагань. Програма Ігор 1994 року, проведених в Хіросімі (Японія) ще більше розширилася: спортсмени змагалися в 34 видах спорту, в тому числі таких як: гольф, карате, ушу та ін.

Більшу частку медалей на Азіатських іграх сьогодні виграють спортсмени трьох країн – Китаю, Республіки Корея та Японії. За ними йдуть КНДР та Іран.

В останнє десятиріччя різко зріс організаційно-технічний рівень і чисто спортивний рівень Азіатських ігор. В значній мірі це зумовлено соціально-економічними змінами в ряді азіатських країн і, в першу чергу, Республіці Корея і Китаї. Сильно вплинули на рівень Ігор підготовка та проведення Ігор XXIV Олімпіади в Сеулі, а також прагнення Китаю одержати право на проведення Ігор Олімпіади 2000 року та вибір Китаю як столиці Ігор 2008 року. Одержала широкого розвитку комерціалізація Азіатських ігор, різко зріс до цих змагань інтерес фірм-спонсорів.

6.9.4 Ігри Співдружності націй

Це єдині ігри, які зберегли структуру колишньої колоніальної системи. В період з 1930 по 1950 років змагання проводилися як Ігри Британської імперії. Після падіння колоніальної системи ці Ігри було перетворено в Ігри Співдружності націй.

На Іграх не приймають участь спортсмени країн, які займають лідируюче положення в олімпійському спорті. Це активізує спортивну сторону змагань і робить реальною перемогу учасників малих країн.

Сьогодні Ігри Співдружності користуються великою популярністю. Наприклад, в XIV Іграх 1990 року, які проходили в Окленді (Нова Зеландія) прийняли участь 3500 спортсменів із 50 країн.

Програму Ігор Співдружності формує країна-організатор змагань. Із 17 видів спорту вона повинна вибрати 10.

Окремими командами виступають не тільки Англія, Ірландія, Шотландія, Уельс, але й маленькі володіння Великобританії – такі як острова Мен, Джерсі, Гернсі.

6.9.5 Середземноморські ігри

Ці змагання проводяться кожні чотири роки, починаючи з 1951 року, коли в Олександрії (Єгипет) було проведено перші Середземноморські ігри. В цих

іграх приймають участь спортсмени країн, які прилягають до басейну Середземного моря.

Оргкомітетом ігор зазвичай вибирається не менше 12 видів спорту із такого списку: боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, легка атлетика, вітрильний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, кульова та стендова стрільба, стрільба із луку, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві, баскетбол.

Провідними державами на цих Іграх є команди Болгарії, Італії, Франції, Югославії, Туреччини, Іспанії.

6.9.6 Ігри країн Центральної Америки та Карибського моря

Ігри країн Центральної Америки та Карибського моря – одні з найстаріших регіональних змагань. Їх народження слід віднести до 1926 року, коли в Мехіко відбулася перша зустріч з семи видів спорту із участю команд Мексики, Гватемали і Куби. З того часу Ігри проводяться регулярно у різних країнах регіону. В традиціях Ігор є ритуал запалення вогню від сонячних променів в стародавньому храмі ацтеків на пагорбах Лас-Естельяс в Мексиці.

До програми Ігор входить не менше 12 видів спорту. Серед них: бейсбол, боротьба, бокс, велоспорт, волейбол, водне поло, гандбол, гімнастика, веслування, дзюдо, кінний спорт, легка атлетика, вітрильний спорт, плавання, стрибки у воду, сучасне п'ятиборство, теніс, кульова і стендова стрільба, стрільба із луку, важка атлетика, фехтування, футбол, хокей на траві. Однак на практиці в програму змагань включаються практично всі олімпійські види спорту, а також деякі регіональні.

В Іграх країн Центральної Америки та Карибського моря в останні десятиріччя приймають участь спортсмени більше 20 держав. У спортивному відношенні явну перевагу мають спортсмени Куби.

Розглянутими вище іграми далеко не вичерпується перелік великих континентальних і регіональних змагань, які проводяться за підтримкою МОК і сприяють розвитку олімпійського спорту. Наприклад, у Західній півкулі користуються популярністю Боліварські ігри, які проводяться з 1938 року поряд з латиноамериканськими державами. Країни Балканського регіону (Греція, Туреччина, Румунія, Болгарія та ін.) приймають участь в Балканських іграх. З 1985 року проводяться Ігри малих країн Європи з населенням менше 1 млн. чоловік, в яких приймають участь спортсмени Монако, Люксембурга, Андорри, Мальти, Ісландії, Ліхтенштейну, Сан-Марино, Кіпру.

Олімпійська рада Азії (ОРА) організує різні субрегіональні Ігри. Такі ж Ігри для семи регіонів Африки організує Асоціація національних олімпійських комітетів Африки (АНОКА) та ін.

Прагнення до розширення міжнародних спортивних зв'язків привело до появи міжконтинентальних Ігор – Афро-Латиноамериканських (з 1974 р.), триконтинентальних (з 1983 р.) між деякими країнами Азії, Африки й Америки, Афро-Азіатських (з 1985 р.) та ін.

Всі ці змагання служать не тільки фактором розвитку олімпійського спорту, ареною виявлення талановитих спортсменів і їх підготовки до Олімпійських ігор, але й важливим фактором міжнародного співробітництва, усунення міждержавних протиріч, розвитку взаєморозуміння і дружби, заохочення людей до занять фізичною культурою та спортом. Велике і культурне значення цих змагань, кожне із яких несе на собі відбиток культурних традицій різних країн і регіонів, має своєрідні ритуали, традиції, символіку.

6.10 Міжнародний студентський спортивний рух. Універсіади

Студентський спортивний рух уже напередодні першої світової війни досяг значних результатів. Однак міжнародні зустрічі, які до цього носили випадковий характер, тільки в 1920-ті роки набули значного розвитку завдяки створеній в 1919 році Міжнародній конфедерації пов'язаній з іменем Жана Птижана – одного з найвидатніших керівників французького студентського життя. Основною думкою проголошеного ним курсу було те, що спортивні змагання повинні сприяти розвитку зв'язків і співробітництва між студентами університетів і вищих навчальних закладів усього світу.

Створений в рамках Міжнародної конфедерації студентів спортивний відділ уже в 1921 році мав намір розпочати організацію студентського чемпіонату світу. Однак країни, які не увійшли до Міжнародної конфедерації студентів, через міжнародні спортивні союзи вчинили такий сильний тиск на конфедерацію, що заплановану церемонію відкриття довелося декілька разів відкладати. Врешті було знайдено вихід із положення, що склалося. У результаті студентські організації США, Англії й Італії вступили до Міжнародної конфедерації студентів. Внаслідок цього в травні 1923 року в Парижі було скликано Міжнародний Спортивний Конгрес Університетів, на якому народилося кінцеве рішення про те, що в майбутньому році польський студентський союз організує перший чемпіонат світу. Це стало першим кроком на шляху до створення міжнародного студентського спортивного руху, найбільш значного після олімпійського.

У програмі I Студентського чемпіонату світу у Варшаві (1924) фігурували тільки легкоатлетичні номери. На II Студентському чемпіонаті світу в Римі (1927) програму було доповнено футболом, тенісом, плаванням і фехтуванням. На цьому чемпіонаті вперше виступили заокеанські спортсмени – студенти з США і Гаїті. Було прийнято рішення починаючи з 1928 року проводити і зимові студентські ігри. А у літніх змаганнях могли вже приймати участь і жінки. III Студентський чемпіонат світу відбувся в 1928 році у Парижі, IV – в 1930 році в Дармштадті, V – в 1933 році в Туріні, VI – в 1935 – році в Будапешті, VII – в 1937 році в Парижі, VIII – в 1939 році в Монако, а також у Відні (через початок II світової війни обидва чемпіонати було перервано). На іграх у Монако змагання проводилися уже з 10-ти видів спорту.

I зимовий Студентський чемпіонат світу відбувся в Кортіна д'Ампеццо (1928), II – в Давосі (1930), III – в Бардопессжиагі (1931), IV – в Санкт-Моріці (1935), V – в Зелл ат Зеї (1937), VI – в Трондхеймі і у Ліллехамері (1939).

Не дивлячись на трагічне припинення ігор, міжнародний студентський спортивний рух у період свого розвитку з 1924 по 1939 рік значно сприяв розширенню зв'язків між студентськими організаціями різних країн. Студентські чемпіонати сприяли інтеграції організацій специфічного про шарку, разом із тим загальному розвитку спортивного руху. До участі в студентських чемпіонатах світу, окрім європейських країн, приєдналися вісім американських, вісім азіатських, дві африканські і дві австралійські організації. Після деякого зволікання роботу спортивного відділу Міжнародної конфедерації студентів визнав МОК, який з 1935 року взяв заступництво над його заходами.

Студентський спортивний рух після 1945 року

Другий етап розвитку міжнародного студентського спортивного руху почався в надзвичайно сприятливих умовах. У результаті розгрому фашизму у II світовій війні і змін у співвідношенні сил на світовій арені було створено умови для інтернаціональної згуртованості студентства на більш прогресивній основі. Заснована конференція Міжнародного союзу студентів (МСС) 17 листопада 1945 року виступила за створення можливостей для безкоштовного і доступного кожному студенту заняття фізкультурою та спортом. У прийнятій програмі підкреслювалося, що фізична культура не може бути самоціллю, а засобом для зміцнення дружби, розвитку культурних і спортивних зв'язків, зміцнення здоров'я студентства. На пражському конгресі Міжнародного союзу студентів у 1946 році було створено відділ фізкультури та спорту, який взявся за відродження передвоєнних літніх і зимових студентських ігор. У відповідності до цієї ініціативи в Давосі було проведено VII зимові, у Парижі (1947) – IX літні, а в Спіндлерув-Мліні (1949) – VIII зимові студентські ігри.

Ігри, проведені в Давосі та Парижі, були першими після війни великомасштабними спортивними зустрічами. В подальшому вдається створити таку поширену у всьому світі базову сітку, яка через систему спортивних зв'язків здатна була все більше сприяти справі соціального прогресу, вирішенню колоніального питання, справі боротьби за мир і реформу університетської освіти. Це завдання знаходило також вираз у прагненні з'єднати в перспективі студентські ігри з заходами, які проводилися в рамках Всесвітніх фестивалів молоді та студентів.

Однак тимчасовий розвиток і поглиблення спортивних зв'язків було призупинено атмосферою «холодної війни». Вже на Ліонській конференції в 1947 році виділилася група, яка заявила, що «антиімперіалістична» спрямованість Всесвітніх студентських ігор, прив'язаних до Всесвітніх фестивалів молоді та студентів, розходиться з її уявленнями про єдність. Слід за цим учасники групи хотіли схилити Відділ фізкультури та спорту до того, щоб той вийшов зі складу МСС і вів суто професійну діяльність, «позбавлену будь-якої політичної спрямованості». Однак, після того як переговори не принесли бажаного результату, так звана «люксембурзька група» 1 травня 1949

року проголосила створення Міжнародної федерації університетського спорту (ФІСУ). Студентським іграм, які організовувалися під егідою МСС, було оголошено бойкот, і, таким чином, в студентському спортивному русі практично наступив другий розкол.

МСС і надалі продовжував влаштовувати зимові і літні чемпіонати світу, а ФІСУ – на протипагу цьому – влаштовувала так звані студентські «Тижні спорту».

За кулісами змагань були затяжні спортивно-дипломатичні спроби з ціллю відновлення єдності. З часом ці дискусії вилилися у те, що празький конгрес МСС (29 серпня-2 вересня 1956 року) дійшов висновку, що студентський спортивний рух не повинен набувати невластивого йому політичного забарвлення. Одночасно у відкритому листі, направленому ФІСУ, пропонувалося організувати в 1957 році в Парижі спільні літні студентські ігри.

Після тривалих дипломатичних переговорів у 1959 році було досягнуто кінцевої згоди. Країни-члени МСС були прийняті до ФІСУ. Було досягнуто домовленості про те, що студентські ігри буде продовжено під назвою «Універсіада». У зв'язку із Універсіадами будуть проводитися міжнародні конференції чи семінари, у ході яких будуть обговорюватися принципи і організаційні питання студентського спортивного руху, питання, які торкаються постановки фізичного виховання, спорту серед студентства і розвитку пов'язаних із ним наук. У програмі Універсіад буде представлено 9 постійних видів спорту: легка атлетика, гімнастика, плавання, фехтування, водне поло, теніс, волейбол і баскетбол. Один раз на два роки будуть влаштовуватися також зимові ігри.

Право вибрати десятий вид спорту надається країні-організатору Універсіади. Зимові та літні ігри Універсіади проводяться раз на два роки. Право їх організації у відповідності до олімпійських правил одержують міста, які приймають участь у конкурсі. Місце проведення Універсіади визначається асамблеєю ФІСУ.

Перші чотири літні Універсіади відбулися, як це й планувалося, в Туріні (1959 р.), Софії (1961 р.), Порто-Аллегре (1963 р.) і Будапешті (1965 р.).

В подальшому, на розвиток студентського спортивного руху, як і на тогочасний спорт загалом, у великій мірі впливає політична ситуація у світі. Але, не зважаючи на це, Універсіади набували все більшої популярності. За масштабами вони на сьогодні є другими після Олімпіад і за правом носять назву «малі олімпіади».

Спортивні змагання, пов'язані з Всесвітніми фестивалями молоді та студентів, були відокремлені від студентських ігор і фігурують як Міжнародні Дружні Спортивні Ігри молоді.

На Міжнародних Дружніх Іграх молоді в Хельсінкі було введено правило, яке заслуговує на увагу. У відповідності із ним змагання з деяких видів спорту розділили на дві категорії. До першої категорії зараховувалися вже відомі спортсмени і учасники змагань, які мають відповідну спортивну кваліфікацію,

до другої – любителі і ентузіасти спорту з числа членів делегацій. Таким чином, вдалося уникнути того, щоб всі призи діставалися тільки знаменитим майстрам.

6.11 Розвиток неолімпійських видів спорту

Програми Олімпійських ігор, під якими розуміється комплекс видів спорту і видів змагань, затверджується МОК для кожних Ігор одночасно із обранням олімпійського міста, тобто за 6 років до початку Ігор.

На початку століття не було суворих принципів формування програм Олімпійських ігор. У зв'язку із цим до програми включалися види спорту мало поширені у світі, до яких залучалася дуже обмежена кількість учасників.

Однак поступово МОК виробив критерії для видів спорту і окремих дисциплін для включення до програми Олімпійських ігор. Згідно Олімпійської хартії до програми Ігор Олімпіади можуть бути включені тільки ті види спорту, які поширені не менше ніж в 75 країнах на чотирьох континентах – для чоловіків, і не менше ніж в 40 країнах на трьох континентах – для жінок. В програму зимових Олімпійських ігор можуть бути включені види спорту, поширені не менше ніж в 25 країнах на трьох континентах.

Наступною обов'язковою вимогою для включення виду спорту до програми Олімпійських ігор є офіційне визнання цього виду в якості олімпійського.

Крім великого розповсюдження в світі, олімпійські види спорту повинні пред'являти високі вимоги до організму спортсмена, базуючись на великому об'ємі фізичних навантажень. Недопустимі види спорту, види змагань чи дисципліни, в яких результати залежать від механічної рушійної сили. Не визнаються олімпійськими ті види спорту, в яких конструкції спортивних приладів і обладнання не стандартизовані і не забезпечують рівних умов для учасників змагань. Для введення до програми Олімпійських ігор виду спорту, дисципліни чи виду змагань також має значення об'єктивність критеріїв визначення результатів спортсменів: перевага віддається видам, в яких результати можуть оцінюватися з мінімальною кількістю помилок.

Таким чином, велика кількість видів спорту не можуть бути включені або поки що не включені до програми Олімпійських ігор.

Неолімпійські види спорту можна підрозділити на декілька підгруп:

- види спорту, в яких результати залежать від механічної рушійної сили (автоспорт, мотоперегони, перегони картингів, авіаційні види спорту, авіамоделльний спорт та ін.);
- екстремальні види спорту (парашутний спорт, альпінізм, скелелазіння, скейтбордінг, дельтапланеризм, маунтінбайк та ін.);
- національні види спорту (сумо, ушу, гліма (ісландська боротьба), бойовий гопак, йога, американський футбол, крикет та ін.);
- види спорту розумового спрямування (шахи, шашки, го (японські шашки), спортивний бридж та ін.);
- оздоровчі види гімнастики (шейпінг, стрейчінг, аеробіка та ін.);

- види спорту спрямовані на формування та силове використання м'язової маси (бодібілдинг, армреслінг, пауерліфтінг та ін.);
- танцювальні види спорту (бальні танці, спортивні танці та ін.).

6.12 Проблеми та перспективи розвитку сучасного міжнародного спортивного та олімпійського рухів.

6.12.1 Проблеми організації та проведення Олімпійських ігор

Якщо говорити про проблеми, які торкаються безпосередньо організації Олімпійських ігор, то складання їх програм, безсумнівно, є важким завданням. Їх важливість визначається тим, що від включення виду спорту в програму Ігор багато у чому залежить його розвиток у світі. Крім того, від програми Ігор залежать і витрати на їх проведення.

Серйозної уваги заслуговують і спроби певних кіл МОК ввести квоти на кількісний склад учасників Олімпійських ігор в окремих видах спорту, що серйозно відіб'ється на спорті країн, які розвиваються.

Серед інших проблем, пов'язаних із проведенням Олімпійських ігор, слід згадати і про проблеми суддівства. Тут можна назвати декілька як загальних, так і специфічних для кожного виду спорту питань від вирішення яких залежить об'єктивність суддівства: досконалість правил змагань, об'єктивність визначення переможців у видах спорту, порядок формування суддівських бригад, впровадження технічних засобів у практику суддівства, кваліфікація суддів, їх працездатність, моральні якості, системи контролю за діями суддів та ін.

6.12.2 Демократизація міжнародного олімпійського комітету і олімпійського руху

Розглядаючи процеси демократизації в сучасному олімпійському спорті, необхідно перш за все в'яснити, наскільки діяльність МОК і тенденції розвитку сучасного олімпійського спорту відповідають інтересам світового спортивного товариства і сприяють збереженню і розвитку ідеалів олімпізму.

Сьогодні олімпійський рух характеризується стабільністю, високим авторитетом у світі, великим впливом на суспільне життя в різних країнах і регіонах світу і на світове товариство. Однак, розглядаючи особливості розвитку олімпійського спорту на нинішньому етапі і аналізуючи політику, яка проводиться МОК і тісно пов'язаними із ним організаціями, необхідно, не тільки враховувати реалії сьогодення, але і бачити перспективи. Тут є і певні проблеми та протиріччя, без аналізу і врахування яких майбутнє олімпійського спорту може виявитися не настільки чудовим, як це уявляється сьогодні багатьом лідерам олімпійського руху. Протягом останніх років МОК виділяє в своїй діяльності дві основні проблеми. Це, по-перше, збереження єдності міжнародного олімпійського руху, а по-друге, залучення коштів за рахунок комерціалізації олімпійського спорту і його зближення з професійним спортом. Обидві ці проблеми успішно вирішуються. Єдність олімпійського руху. Усунення протиріч між різними соціальними системами та країнами у

сфері олімпійського спорту, ефективність боротьби проти використання спорту в якості аргументу при вирішенні політичних проблем були переконливо доведені підсумками останніх Олімпіад. А про ефективність комерційних програм свідчить бурхливий розвиток олімпійського маркетингу як на міжнародному рівні, так і на рівні національних систем олімпійського спорту в різних країнах, допуску професіоналів до участі в Олімпійських іграх, інтенсивна комерціалізація різних видів олімпійського спорту і, в першу чергу, легкої атлетики. Разом із тим, інтенсивна комерціалізація і професіоналізація олімпійського спорту і прагматичний підхід до олімпійського руху загрожують, на думку багатьох відомих спеціалістів, серйозною деформацією ідей олімпізму.

Утруднена збалансована діяльність МОК, НОК і МСФ. Потрібно розширити права НОК і МСФ в олімпійському русі.

Не можуть вважатися остаточно вирішеними й питання, породжені використанням спорту як зброї в політичній боротьбі, проникнення в спорт расизму, націоналізму, апартеїду.

Не менш складним і суперечливим є питання про розширення участі в Олімпійських іграх жінок, які сьогодні позбавлені можливості приймати участь в олімпійських змаганнях з багатьох популярних видів спорту.

Особливою проблемою стає раціональна побудова підготовки спортсменів, їх соціальний захист і охорона здоров'я, так як рівень результатів в олімпійському спорті, велика кількість змагань, у тому числі комерційних, і пов'язані із ними величезні навантаження на організм спортсменів потребують перегляду багатьох положень, що склалися.

Цілком зрозуміло, що всі ці проблеми не можуть бути успішно вирішені без серйозної демократизації МОК і всієї системи управління олімпійським спортом. Необхідно забезпечити реальний зв'язок науки та практики, яка сьогодні в олімпійському спорті дуже слабка, а в окремих найважливіших напрямках просто відсутня. Повинні бути суттєво підвищені права НОК, МСФ, регіональних спортивних організацій у вирішенні принципових питань розвитку олімпійського спорту.

Особливо велике значення має обмін передовими досягненнями науки і практики в системі олімпійського спорту.

Сьогодні МОК знаходиться на етапі, якого немає аналогів в історії олімпійського спорту. Процеси модифікації Олімпійських ігор і всього міжнародного олімпійського руху, які відбуваються сьогодні, є настільки значними і принциповими, що однозначно передбачити їх віддалені результати вкрай важко.

6.12.3 Комерціалізація олімпійського спорту

Якщо до Ігор 1894 року в дискусіях і публікаціях домінували проблеми політизації та денационалізації, то після Олімпіади в Лос-Анджелесі (1932р.) на перший план висунулися проблеми комерціалізації і професіоналізації олімпійського спорту.

Не одержуючи від своїх урядів достатніх коштів на розвиток спорту і проведення змагань, спортивні організації ряду країн, використовуючи популярність спорту серед глядачів і фірм-рекламодавців, пішли на активний його розпродаж як товару. Кошти від рекламно-спонсорської і ліцензійної діяльності, від продажу прав на телетрансляцію змагань стали одним із основних джерел фінансування окремих видів спорту в США, ФРГ, Великобританії, Швеції й інших країнах.

В 1981 році МОК, несподівано для багатьох, вирішив використати у комерційних цілях піктограми (графічні зображення, які символізують види спорту, які входять до програми Ігор). Швейцарська газета «Шпорт» охарактеризувала цей крок як «історичну епоху в розвитку спорту, радикальний розрив із минулим і епохальний крок у майбутнє». Не всі навіть західні спортивні керівники беззастережно сприймають комерційну політику, яку проводить МОК, вважаючи, що МОК зробив помилку, коли цілком відмовився від права на рекламу із використанням символіки на користь фірми ІСЛ.

Про розміри доходів МОК від рекламно-спонсорської та ліцензійної діяльності достовірних даних немає, тому що МОК, як і інші спортивні організації, старається не афішувати це.

Починаючи з середини 80-х років в процесі комерціалізації олімпійського спорту виявилися задіяними всі організації, які приймають участь у міжнародному олімпійському русі, включаючи і самих спортсменів.

Під впливом комерціалізації відбувається процес трансформації ціннісних характеристик спорту, втрачається виховна функція спорту і Олімпійських ігор.

Комерціалізація призводить до змін в окремих видах спорту, до змін правил змагань, їх пристосування до організації численних змагань «за запрошенням». В умовах активної комерціалізації спорту стало важко відстоювати доцільність надання йому фінансової допомоги зі сторони держави.

Відбувається дискримінація окремих видів спорту, які не користуються увагою телебачення, рекламодавців і спонсорів, які віддають перевагу найвидовищним заходам.

Ще одна проблема полягає в тому, що комерціалізація спорту формує відносно вузьке коло спортивної еліти, яка користується увагою преси, одержує значні, а іноді і виключно великі прибутки від занять спортом, і одночасно віддаляє його від основної маси спортсменів, які не досягли вершин майстерності.

Комерціалізація призводить і до розширення сфери впливу спонсорів на спорт, в структурі спортивних організацій з'являються спеціалісти з маркетингу, бізнесмени втручаються у вирішення спортивних питань, починаючи з вказівок, у якій формі і з використанням якого інвентарю повинен виступати спортсмен, і до складання розкладу змагань і відбору спортсменів у команди.

Крім того, спеціалісти-медики відзначають, що комерціалізація спорту і збільшення кількості змагань, які мають комерційний характер, ведуть до надмірних фізичних і психологічних навантажень спортсменів.

Ступінь комерціалізації сучасного спорту така, що можливість руйнування спорту і перетворення його у шоу в руках ділків є цілком реальною.

Однак, знехтувати сьогодні процес комерціалізації спорту було б нерозумно. А тому цей процес повинен бути керованим і жорстко контролюватися МОК, МСФ і НОК.

6.12.4 Професіоналізація олімпійського спорту

Однією із основних тенденцій, які визначають на сучасному етапі розвиток спорту і вищих досягнень, є його професіоналізація.

В останні десятиліття заняття спортом вимагають від спортсменів такого рівня самовіддачі, затрат часу, фізичних і психічних навантажень, які неможливі без належного матеріального стимулювання і забезпечення різноманітними послугами.

Природно, у сфері спорту сформувалася велика кількість вузьких спеціалістів – тренерів, спортивних лікарів, учених, масажистів і інших, для кого спорт став сферою їх професійної діяльності.

Професіоналізація поступово охопила і власне спортивну діяльність: підготовка кваліфікованих спортсменів і їх участь у змаганнях фінансуються у найрізноманітніших формах (стипендії, зарплати, компенсації, виплати за рекламу і участь в стартах, премії та ін.) – і цей процес бурхливо розвивається.

В 1981 році поняття «любитель» було виключено до Олімпійської хартії. На основі ретельного вивчення фактів комісія МОК дійшла висновку, що допуск як на Олімпійські ігри, так і на чемпіонати світу повинен санкціонуватися федераціями.

В проблемі професіоналізації спорту спірним питанням довго був допуск професіоналів на Олімпійські ігри. В 1986 році МОК на прохання МСФ дозволив допуск професійних футболістів і хокеїстів, а згодом тенісистів і баскетболістів до участі в Олімпійських іграх.

Протягом століть професійний і олімпійський спорт розвивалися самостійно, створюючи кожен свою складну систему змагань, організацій і методики підготовки спортсменів, виховуючи видатних спортсменів, які вражали віртуозною майстерністю і дивовижними досягненнями. Їх зближення – один із найважливіших факторів подальшого прогресу спорту, росту його авторитету як одного із найяскравіших явищ сучасності.

6.12.5 Олімпійський спорт і політика

Спорт, як складова частина суспільного життя може існувати тільки в тісному взаємозв'язку зі всією політико-економічною системою суспільства. Свідченням цьому є сторічна історія олімпійського руху. Класичний приклад –

Берлінська Олімпіада (1936 р.), коли спорт і самі Ігри було використано гітлерівським режимом у політичних і націоналістичних цілях. Із виходом на олімпійську арену спортсменів соціалістичних країн Ігри перетворилися у змагання між політичними системами, стали важливою зброєю «холодної війни». Найбільший вплив політики на олімпійський спорт проявився в ідеологічному протиборстві перш за все між США і СРСР, між ФРН і НДР, між США і Кубою. Політичні діячі і засоби масової інформації цих країн багато зробили для того, щоб спорт став ареною політичної боротьби, на якій ворогуючі чи конкуруючі держави могли задовільнити свої амбіції, добитися політичних результатів. Концепція «спорт – поза політикою» і сьогодні має прихильників, але вся практика сучасного спорту свідчить про його тісний зв'язок із політикою.

Аналізуючи зв'язок політики із олімпійським спортом слід виділити декілька напрямків його використання у політичних цілях.

Перший напрямок пов'язаний з тим, що в міру зростання популярності спорту в сучасному світі, росту інтересу широких прошарків населення до спортивних зірок, глави держав і урядів, керівники правлячих партій з метою підвищення своєї популярності, приділяють все більше уваги спорту, видатним спортсменам і тренерам.

Другий напрямок використання спорту в політичних цілях передбачає прагнення урядів різних країн одержати право на проведення престижних міжнародних змагань – перш за все Олімпійських ігор – з метою пропаганди економічних успіхів своєї країни, досягнення політичного визнання, якого не вдається добитися іншими засобами.

Третій напрямок пов'язаний з широкомасштабним використанням спорту і Олімпійських ігор для підвищення авторитету різних країн в світовому співтоваристві.

Четвертий напрямок пов'язаний з використанням спорту для демонстрації самостійності зовнішньої та внутрішньої політики чи для демонстрації свого впливу на політику інших країн.

П'ятий напрямок використання спорту вищих досягнень в політичних цілях – це, на жаль, досить широко розповсюджена практика бойкотів великих міжнародних змагань, у тому числі і Олімпійських ігор, з метою політичного тиску, дискредитації політики тих чи інших держав, привернення уваги світового співтовариства до проблем сучасного світу.

Шостий напрямок охоплює всі приватні випадки використання спорту і Олімпійських ігор політичними організаціями і окремими особами для привернення уваги світової громадськості до окремих фактів, процесів і явищ, які відбуваються у світі.

Поняття «спорт» і «політика» не можуть бути відокремлені одне від одного. Безсумнівно, спорт – це політика, але вона повинна бути спрямована на взаєморозуміння, мир і дружбу між народами. Не буде перебільшенням сказати, що все прогресивне людство бачить у спорті один із найкращих засобів зближення між народами.

6.12.6 Боротьба із застосуванням допінгу в спорті

Поширення допінгу в сучасному спорті вищих досягнень перетворилося в одну із найгостріших проблем, відсунувши на другий план багато інших протиріч і складнощів спорту.

Постійно зростаюче політичне й економічне значення спортивних перемог, ріст спортивних рекордів, гостре суперництво в великих змаганнях, надмірні тренувальні і змагальні навантаження сучасного спорту – все це стало причиною того, що в останні роки помітно інтенсифікувався пошук шляхів підвищення майстерності спортсменів і їх змагальної діяльності. Це привело спеціалістів не тільки до вдосконалення системи підбору і підготовки спортивних талантів, техніки та тактики видів спорту, зміцнення матеріальної бази і організаційних основ спортивної підготовки, але і до пошуку всякого роду незаконних можливостей для досягнення переваги у змаганнях. Серед цих шляхів найефективнішим виявилось застосування різних стимулюючих препаратів.

Не слід думати, що допінг – це винахід, який став результатом розвитку спорту на сучасному етапі. Спочатку слово «допінг» використовували для позначення напою, який вживали племена в Південній Африці під час релігійних церемоній.

В 1865 році під час змагань з плавання в Амстердамі слово «допінг» вперше було вжите у відношенні до спортсменів, які користувалися стимуляторами. З тих пір воно закріпилося у сфері спорту. Першу смерть від допінгу було зафіксовано у 1886 році на змаганнях з велоспорту.

Вже на початку ХХ ст. застосування різних стимулюючих препаратів на Олімпійських іграх одержало досить широке поширення. Спеціалісти вважають, що багато з олімпійських чемпіонів початку двадцятого століття не змогли би зараз пройти допінг-контроль. Трагічний випадок із датським велосипедистом К.Енсенем, який загинув в результаті застосування амфітаміну на змаганнях Римської Олімпіади (1960 р.) спонукав МОК створити медичну комісію і почати боротьбу з допінгом.

В 50-60-х роках ХХ ст. в спорт стали проникати анаболічні стероїди. На початку 80-х медична комісія МОК зіткнулася з проблемою застосування спортсменами бета-блокаторів і діуретичних засобів, які сприяють зниженню маси тіла спортсмена і виведенню слідів допінгових препаратів.

Особливо складною є проблема контролю на кров'яний допінг, який поширився в 60-70-х роках у видах спорту, пов'язаних із проявом витривалості до тривалої роботи.

Медична комісія МОК сьогодні включає в склад допінгових речовин близько 100 препаратів, поділених на 5 груп:

- 1) стимулятори (амфетамін, кофеїн, кокаїн, ефедрин, метил-ефедрин, фентермін та ін.);
- 2) наркотичні речовини (кодеїн, героїн, морфін та ін.);

- 3) анаболічні стероїди (тестостерон, ретаболіл (нандролон), метенолон та ін.);
- 4) бета-блокатори (пропранолол, атенолол та ін.);
- 5) діуретичні засоби (дихлотіазид, гідрохлотіазид, фуросемід та ін.).

Прийом цих препаратів нерідко приводить до важких порушень здоров'я спортсменів, іноді є причиною їх смерті.

Сьогодні МОК передбачає дуже жорстокі покарання за порушення під час проведення Олімпійських ігор:

1) вживання анаболічних стероїдів, амфетаміна, інших стимулюючих речовин, діуретичних засобів, кофеїну, бета-блокуючих речовин, наркотичних анальгетиків і препаратів – дискваліфікація спортсмена на два роки за перше порушення і пожиттєва заборона участі в змаганнях – за друге порушення;

2) вживання ефедрину, фенілпропаноламіна, кодеїну та ін. (від кашлю чи болю у поєднанні із деконгестантами і (чи) антигістамінними препаратами) – три місяці за перше порушення, два роки за друге і пожиттєва заборона за третє порушення.

В цілому в діяльності МОК передбачають наступні напрямки боротьби із допінгом:

- проведення наукових досліджень, спрямованих на підвищення ефективності методів допінг-контролю;
- організація виховної та роз'яснювальної роботи серед спортсменів, тренерів, лікарів та інших спеціалістів;
- постійне вдосконалення методів і організації допінг-контролю;
- збільшення жорсткості санкцій у відношенні порушників;
- співробітництво з Національними олімпійськими комітетами, Міжнародними спортивними федераціями, спортсменами, представниками ділових кіл у боротьбі із застосуванням допінгу.

6.13 Контрольні питання до теми:

1. Передумови відродження Олімпійських ігор сучасності.
2. Назвіть основні періоди ігор Олімпіад сучасності
3. Характерні риси Ігор Олімпіад до першої світової війни (Ігри I-V Олімпіад, 1896-1912 рр.).
4. Особливості проведення Ігор VII-XIV Олімпіад (1920-1948 рр.).
5. Особливості проведення Ігор XV-XXIV Олімпіад (1952-1988 рр.).
6. Особливості проведення Ігор XXV-XXVII Олімпіад (1992-2000 рр.).
7. Виникнення та проведення зимових Олімпійських ігор.
8. Олімпійська символіка і атрибутика.
9. МОК та особливості його діяльності. За якими критеріями Міжнародний олімпійський комітет вибирає своїх членів?
10. Перший бойкот Олімпійських ігор. Яка група країн і чому відмовилася від участі в Іграх XVI Олімпіади

11. Основні проблеми та тенденції у проведенні Олімпійських ігор сучасності.
12. Особливості розвитку міжнародного студентського спортивного руху. Виникнення та проведення Універсіад.
13. Континентальні спортивні ігри.
14. Регіональні, релігійні, професійні та інші спортивні ігри.
15. Що означає термін – «Параолімпіада. Зародження та розвиток параолімпійського руху. Особливості проведення Параолімпіад.
16. З якими видами приймають участь спортсмени у Дефлімпійських іграх?
17. Особливості розвитку неолімпійських видів спорту. На які підгрупи їх можна підрозділити?

6.14 Література

1. *История физической культуры и спорта: Учебник для институтов физической культуры / Под ред. В.В.Столбова. – Москва: Физкультура и спорт, 1983. – 359с.*
2. *Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: Пер. с венгерского. – Москва: Радуга, 1982. – 399с.*
3. *Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт: Учебник. - К.: Олимпийская литература, 1994. - Кн. 1. – 496 с.*
4. *Суник О.Б. Від Олімпії до Москви. - К.: Здоров'я, 1980. – 200 с.*
5. *Хавин Б.Н. Все об олимпийских играх.- Москва: Физкультура и спорт, 1985.- 464 с.*
6. *Волошин А.П., Ксендзенко Ф.М. У Олимпийской черты. - К.: Молодь, 1988. – 400 с.*
7. *История физической культуры и спорта: Учебник для институтов физической культуры / Под ред. В.В.Столбова. – Москва: Физкультура и спорт, 1983. – 359с.*
8. *История физической культуры: Учебник для студентов пед. институтов, - Москва: Просвещение, 1989. – 288 с.*
9. *Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта: Пер. с венгерского. – Москва: Радуга, 1982. – 399с.*
10. *Платонов В.Н., Гуськов С.И. Олимпийский спорт: Учебник. - К.: Олимпийская литература, 1994. - Кн. 1. – 496 с.*

7. Лекція: Витоки фізичної культури в Україні (2 години)

План:

1. Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу.
2. Особливості фізичної культури скіфо-сарматської доби.
3. Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор'я.
4. Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов'ян.
5. Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі.
6. Фізична підготовка запорізького козацтва.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: Трипільська культура, епоха бронзи, племена кіммерійців, племена скіфів та сарматів, Північне Причорномор'я, еллінські поліси (Ольвія, Херсонес, Пантикапея, Танаїс, Горгіппія), гімнасія, палестри, гімнасіарх, педотриби, інститут ефебів, палестрика, орхестрика, ігри, посада космета, ефебів агони (гімнічні, гіппічні та мусичні), Ахіллея, пентатлон, Тендрівська коса, Гермей, Гераклея, Панафіней, Піфійські ігри, ісополітія, слов'янська група під іменем антів, «постриги», дужання, дружина князя, «руські ігрища», Запорізька Січ, чура, січові школи, «істинне» козацтво, танець гопак

Особи: Геродот; Нікодром, син Діонісія; Агасікл, син Ктесія; Демотел, син Феофіла; Фарнака; Агафа, сина Саклея із Фанагорії; Аполлон; Гермес; князі Олег та Ігор.

Дати: 3500-2700 рр. до н.е.; друга половина III – поч. I тисячоліття до н.е.; IX – VII ст. до н.е.; VII ст. до н.е.- III ст. н.е.; VII ст. до н.е.; IX століття; 1150 рік.

7.1 Зародження фізичної культури на українських землях у період первіснообщинного ладу.

Дослідження археологічної науки свідчать, що в Україні люди жили вже близько 800 тис. років тому. 50 тис. років тому на території України з'являється кремнієва зброя та знаряддя, а приблизно 12-8 тис. років до н.е. було винайдено лук. В добу первіснообщинного ладу було винайдено нові засоби пересування людини: човни (видовбані з дерева), лижі, санчата. Найдавніші зображення санчат в Україні відносяться до Трипільської культури.

Племена трипільців залишили суттєвий слід у культурі України. Основою їх господарства були землеробство та тваринництво. Розквіт трипільської культури припадає на 3500-2700 рр. до н.е.

В межах трипільських поселень існували культові місця, де відбувалися різноманітні ритуальні дієства з елементами рухливих ігор, забав, змагальних фізичних вправ.

У поховальному обряді з'являється тризна, яка включала змагальні вправи, двобої, що засвідчено археологічними джерелами. Популярними тут були також бойові танці. З розвитком культу бика у трипільців з'являються ігри-змагання з биком.

У степу і на півдні лісостепу України розвинулося конярство. Жителі поселення Середній Стіг розводили найдавніших у світі свійських коней, використовуючи їх для їзди верхи.

Початок раннього залізного віку в Україні був пов'язаний із виникненням найдавніших великих племінних союзів, таких як Кіммерія та Скіфія. Зародження військово-фізичного виховання в Україні сягає в епоху бронзи (друга половина III – поч. I тисячоліття до н.е. У цей час на зміну землеробству приходить скотарство. Вершники – скотарі, озброєні бронзовою зброєю (меч, ніж, спис), починали свої перші завойовницькі походи. В епоху бронзи мирного, осілого хлібороба починає заступати озброєний вершник – войовник.

Так зміна умов життя спричинила зміни і фізичного виховання, головна мета якого полягала у підготовці дітей і молоді до військової справи. На зміну абстрагуючим фізичним вправам приходять вправи зі зброєю, верхова їзда, боротьба тощо.

У першій чверті I тис. до н.е. (IX – VII ст. до н.е.) Північне Причорномор'я населяли племена кіммерійців. Вони вели напівкочовий спосіб життя і відзначалися войовничістю. В цих племен надзвичайно розвинутим було конярство. Кіммерійці вели грабіжницькі війни. Вони мали добре розвинуту систему військово-фізичної підготовки молоді. У них сформувалися елементи складних обрядів-ритуалів, де домінували військові вправи та змагання у спритності, витривалості, умінні володіти зброєю.

7.2 Особливості фізичної культури скіфо-сарматської доби

Племена скіфів, сарматів проживали у Північному Причорномор'ї протягом VII ст. до н.е. - III ст. н.е. на Дону, Уралі та Кавказі. Ці землі частково належать території сучасної України. Більшість вчених вважають, що дані племена були іраномовними. За Геродотом скіфи були неоднорідні. Він у своїй четвертій книзі «Мельпомена» згадує царських скіфів, скіфів-землеробів і скіфів-орачів (Herodot. IV). Ряд вчених припускають, що це могли бути праслов'яни. Більшість скіфів жили кочовим життям, постійно вели завойовницькі війни, і тому військово-фізична підготовка була невід'ємною частиною їхнього повсякденного побуту.

Основними джерелами дослідження нашої теми є писемні свідчення, а саме твори античних авторів Геродота, Гіпократ, Апполінарія Сидонія та ін., археологічні знахідки і праці сучасних вчених стосовно даної тематики.

У зв'язку із тогочасним військово-політичним становищем у скіфів був неминучий розвиток бойової справи. Геродот зображає скіфів народом хоробрим і войовничим, у якого особливо цінувалися мужність на війні, ненависть до ворогів (Herodot. IV). Вони прекрасно володіли різними видами наступальної та захисної зброї. Очевидно, що ці якості здобувались в процесі довготривалих тренувань, добре організованого фізичного виховання. Серед скіфів найпопулярнішими були верхова їзда та стрільба із луку. При чому у них як чоловіки так і жінки однаково майстерно володіли конем і луком. Скіф народжувався у сідлі й проводив у ньому більшість свого часу. «Скіф був кінним стрільком... Лук і стріла – його головна зброя», - писав Б.Н.Граков (1947). Майстерне володіння скіфами луком було оцінено багатьма народами, зокрема, стародавні греки запрошували скіфів для навчання стрільбі з луку, скіфські раби-стрільці служили в Афінах в ролі поліцейських. Скіфський комплекс захисного озброєння (шоломи, панцирі, бойові пояси, щити, ножний обладунок, засоби захисту бойового коня) та наступальної зброї (лук і стріли, списи, мечі, кинджали, бойові сокири) був найдосконалішим для того часу. У скіфів існувала певна система релігійних свят, на яких влаштовували ритуальні танці і змагання. Підтвердженням цього є зображення на золотих бляшках танцюючих жінок і чоловіків з луками, сцен єдиноборств. Таким чином, військово-фізичне виховання юних скіфів включало такі основні вправи: їзда верхи на коні, стрільба з лука в ціль і на відстань, згинання лука і натягування тятиви, полювання, ритуальні танці та єдиноборства.

Наприкінці III ст. до н.е. скіфів витіснили сарматські племена. Їхні воїни мали озброєння, подібне до скіфського: мечі, списи, лук і стріли, дротики. Значну роль відігравав захисний обладунок (панцирі, шоломи). Сарматські воїни були прекрасними вершниками і добре володіли зброєю. Навіть жінки брали участь у битвах і нічим не поступались воїнам-чоловікам у стійкості і мужності. Якщо дівчина не вбила ні одного ворожого воїна, вона не могла виходити заміж (Herodot. IV, 110-117).

В дитячих похованнях скіфів і сарматів часто знаходять наконечники стріл, що на думку дослідника Н.І. Пономарьова (1970) дозволяє припускати передачу рухового досвіду у зв'язку із військовою спрямованістю життя. І у скіфів і у сарматів більше як у 20% жіночих поховань знайшли зброю. Це свідчить, що у цих племенах військово-фізичною підготовкою займалося й жіноче населення. У дитячих захороненнях сарматів археологи знаходять наконечники стріл, що дає змогу говорити про широке використання дітьми луків та стріл. Обов'язковим заняттям для юнаків було полювання і об'їждження коней.

Таким чином, фізичне виховання у скіфо-сарматських племен мало військово-прикладний характер. Військово-фізичною підготовкою займалися не лише чоловіки, а й жінки. Зважаючи на успішне ведення скіфо-сарматськими племенами бойових дій, їх виховна система була досить ефективною, яка спрямовувалась на розвиток сильного, спритного, витривалого і вправного вершника-воїна.

7.3 Розвиток фізичного виховання та спорту в античних державах Північного Причорномор'я.

У Північному Причорномор'ї починаючи з VII ст. до н.е. виникають еллінські поліси, найбільшими серед яких були: Ольвія (поблизу сучасного Миколаєва); Херсонес (в межах сучасного Севастополя); Тіра (в межах сучасного Білгород-Дністровська); міста Боспорського царства: Пантікапей (в межах сучасної Керчі), Горгіппія (в межах сучасної Анапи), Фанагорія (біля сучасного селища Сінне на Таманському півострові), Танаїс (біля сучасної станиці Недвигівської Ростовської області) та ін. Будучи окремими незалежними державами північнопричорноморські поліси здебільшого зберігали віру, звичаї та традиції своїх метрополій. Фізичне виховання та спорт були невід'ємною частиною їх суспільно-культурного життя.

У Стародавній Греції існував культ красивого, фізично добре розвинутого людського тіла. Олімпійські боги – це атлети досконалі як тілесно, так і духовно. Прагнучи бути схожими до своїх богів та з метою виховання здорових боєздатних громадян у будь-якому давньогрецькому полісі повинна була існувати хоча б одна школа фізичного виховання – *гімнасія*, а у великих містах їх було навіть декілька. За свідченням Павсанія, поселення не могло вважатися містом, якщо у ньому не було такої школи. Крім гімназій існували й *палестри* (від давньогрецького «пале» – боротьба), де хлопчики 6-12 років займалися різноманітними фізичними вправами й іграми, а також музикою, поезією, вчилися читати і писати. 14-16 річні юнаки вступали до гімназій, де займалися боротьбою, стрибками, метанням диска, списа тощо.

Аналізуючи археологічні та епіграфічні джерела можемо стверджувати про наявність гімназій в античний період в Ольвії, Херсонесі, Пантікапеї та Фанагорії. Окрім того, згадки у написах із Танаїса та Горгіппії про посади гімнасіарха, дозволяють припускати факт існування тіловиховних закладів і в цих містах.

Гімнасію в *Ольвії* було споруджено в V ст. до н.е. В кінці IV ст. до н.е. вона зазнає перебудови (третина споруди була відведена під приміщення лазні та роздягальні). Дані зміни, на думку О.А. Ручинської, свідчать про появу у Північному Причорномор'ї професійних атлетів. Знахідка в гімнасії погруддя Аполлона у вигляді оголеного юнака, дозволяє припустити, що гімнасія в Ольвії, як і в Афінах, була присвячена Аполлону.

Керівництво та нагляд за гімнасіями у кожному місті доручалися вибраним народними зборами чи радою особам – *гімнасіархам*. Ця посада вважалася особливо почесною і на неї висувалися видатні громадяни полісу, які відзначалися особливими заслугами. Гімнасіархи слідкували за фізичною та моральною підготовкою юнаків, турбувалися про будову гімнасію, його обладнання, опалення та освітлення, а також про своєчасне постачання оливковою олією, якою натиралися атлети під час гімнастичних занять.

Відомо, що у Північному Причорномор'ї посади гімнасіарха існували в Ольвії, Херсонесі, Пантикапеї, Танаїсі, Горгіппії. Про це свідчать багаточисельні епіграфічні джерела.

До нашого часу дійшло кілька імен гімнасіархів. Зокрема, *ольвійського* – Нікодром, син Діонісія. Він у III ст. до н.е. викарбував на мармуровому базисі (вірогідно, на ньому знаходилася статуя) напис на честь перемоги свого сина у бігу. Керівником *херсонеського* гімнасію у III ст. до н.е. був Агасікл, син Ктесія, який неодноразово обирався на важливі державні посади та приніс чимало користі рідному місту. Тобто посада гімнасіарха у тогочасному суспільстві була надзвичайно ваговою. У II ст. до н.е. гімнасіархом у Херсонесі був Демотел, син Феофіла, про що дізнаємося з напису на нижній частині мармурової плити. Академік В.В. Латишев, розглядаючи цю знахідку, доводить, що віршований напис було присвячено Гермесу як покровителю ігор, палестр і гімнасій та припускає, що на верхній частині даної плити був викарбуваний список переможців ігор.

Безпосередньо за фізичну підготовку учнів гімнасії відповідали *педотриби* - вчителі гімнастики. Вони не лише навчали, але й виховували своїх учнів, а у випадку необхідності карали за непослух. Сьогодні відомо ім'я лише одного з північнопричорноморських педотрибів – Фарнака. С.О.Семенов-Зусер аналізуючи напис на його честь, прийшов до висновку, що це був спеціаліст запрошений із Синопи у Пантикапей за наймом. Це свідчить про своєрідний обмін кадрами в галузі фізичної культури вже у часи античності та про важливість тілесного виховання для громадян Північного Причорномор'я.

Школою військово-фізичної підготовки юнаків у північнопричорноморських містах, як і в Елладі, був *інститут ефебів*. У написі II ст. н.е. йдеться про державну та громадську діяльність Агафа, сина Саклея із Фанагорії, який завершив свою кар'єру посадою космета - голови та керівника державної школи, в якій молодь від 18 років, в якості ефебів проходила однорічний або дворічний курс навчання.

Зміст фізичного виховання в античних колоніях Північного Причорномор'я, як і у Стародавній Греції, передбачав такі розділи: палестрику, орхестрику, ігри (рухливі, з м'ячем і т. ін.). Такий висновок базується на аналізі археологічних та епіграфічних джерел, знайдених у північнопричорноморських містах. А саме: багаточисельних знахідках агоністичних каталогів, стригілів, посудин для оливкової олії, гончарних виробів з сюжетами з спортивного життя та ін.

Жителі північнопричорноморських полісів дотримувалися віри та традицій своїх предків, можливо навіть більш ревно, ніж у їх метрополіях. Постійне перебування у ворожому оточенні потребувало особливої згуртованості усіх членів громади. Цій меті сповна служили агони. Будучи водночас і священним дійством, і видовищем, і способом проявити свою фізичну вправність, змагання завжди приваблювали до себе велику кількість глядачів. Саме тому атлетичні ігри зазвичай супроводжували святкування в античному Північному Причорномор'ї. *Агони*, як правило, були частиною

священних святкувань, які включали священнодійства, змагання та завершальні ритуальні банкети. Головна частина ритуалу полягала в жертвопринесеннях, які супроводжувалися урочистими процесіями. Проте найбільший інтерес у еллінів викликали спортивні ігри. Очевидно, найпопулярнішими були *агони на честь Ахілла в Ольвії* - Ахіллеї. Ці ігри були засновані за порадою найзнаменитішого та найпрестижнішого в Елладі Дельфійського оракула. На думку проф. А. С. Русяєвої ритуально-спортивні календарні святкування на честь Ахілла носили панеллінський (і особливо всепонтійський) характер.

За свідченнями епіграфічних джерел, приблизний період існування Ахіллей в Ольвії - V ст. до н.е.-III ст. н.е. Програма ольвійських змагань на честь Ахілла включала всі види вправ, які входили до переліку випробувань у пентатлоні. Важливою складовою частиною цих ігор були також кінні ристалища, що засвідчує ольвійський декрет, виданий на честь Нікерата, сина Папія - видатного громадянина Ольвії.

Із цього напису дізнаємося також про ймовірне місце проведення ігор на честь Ахілла – Тендрівську косу. З цією місцевістю пов'язана легенда про походження Ахіллей, яка розповідає про змагання з бігу влаштовані тут Ахіллом після перемоги у морській битві. Саме тому в давнину ця коса називалась Ахіллів Дром, що у перекладі із старогрецької означає Ахіллів біг або ристалище Ахілла. М. М. Кубланов вважає, що зародження ольвійських агонів відбулося ще у догеродотові часи і з самого початку вони пов'язувалися з культом Ахілла. Аналоги подібних зв'язків широко відомі у Стародавній Греції. Так, наприклад, заснування Олімпійських ігор пов'язують з Гераклом і Пелопсом, Істмійських – з Тесеєм, Піфійських – з Аполлоном.

В Ольвії та багатьох містах Боспорського царства, як і в їхній метрополії – Мілеті, широкого розповсюдження набув культ Аполлона. У Мілеті святкування на честь цього бога - Дідомейя - обов'язково супроводжувалися агонами. Враховуючи це, а також знайдений в Ольвії чорнофігурний кілік з граффіті із присвяченням Аполлону, на якому зображені борці, напис із Фанагорії присячений Аполлону, в якому згадується посада агонифета, О. А. Ручинська робить висновки про існування *в Ольвії та містах Боспорського царства* Аполлоній - ігор на честь Аполлона. Про це свідчить також погрудне зображення Аполлона у вигляді оголеного юнака, знайдене в Ольвії, яке призначалося спеціально для гімнасії.

У містах Північного Причорномор'я, окрім Ахіллей та Аполлоній, проводилися також *ігри на честь Гермеса* – Гермеї. Гермес, часто разом із Гераклом, вважався покровителем гімнасій, палестр і молодих атлетів. Тому в агонах на його честь приймали участь хлопчики та юнаки. Важливим документом північнопричорноморської епіграфіки є напис III ст. до н.е. із *Горгинії*, що містить перелік атлетів, які одержали перемогу на іграх присвячених Гермесу. Каталог повідомляє 226 імен атлетів-переможців і охоплює період щонайменше в півстоліття. Про проведення ігор на честь Гермеса у *Херсонесі* свідчить уламок мармурової стели з гімном II ст. до н.е. присвячений Гермесу херсонеським гімнасіархом Демотелом, сином Феофіла.

Ще одними херсонеськими змаганнями, в яких приймали участь молоді атлети були Гераклеї – *ігри на честь Геракла*. У Херсонесі був поширений культ Геракла, а присвячені йому святкування в Гераклеї Понтійській обов'язково супроводжувалися агонами.

Німецький вчений Е. Reisch запропонував вдалу класифікацію агонів античного світу, поділяючи їх на три групи: гімнічні, гіппічні та мусичні. Зауважимо, що всі ці види змагань існували у Північному Причорномор'ї. *Північнопричорноморська агоністика нараховувала близько 20 видів змагань* (включаючи мусичні). Серед них: біг на один стадій, подвійний, довгий біг, боротьба, кулачний бій, стрибки в довжину, метання дротику та спису, метання диску, стрільба з луку, гіппічні змагання та анкіломахія. Зауважимо, що всі ці види вправ, окрім анкіломахії, були відомі та широко розповсюджені у грецькому світі в античний період. Анкіломахія привертає особливу увагу дослідників, оскільки цей термін зустрічається лише у Північному Причорномор'ї. І тому, на думку М.М.Кубланова, може мати не грецьке, а місцеве походження. Зміст цього змагання сьогодні не відомий, існують лише припущення на основі аналізу слова «анкіломахія». Це міг бути різновид боротьби, метання кулі з ремінцем, збройний поєдинок тощо.

Окрім місцевих, північнопричорноморські атлети також брали участь у багатьох загальногрецьких іграх. Це підтверджують знахідки на території Північного Причорномор'я нагород за перемоги у загальноеллінських змаганнях та аналіз епіграфічних джерел як місцевого, так і немісцевого походження.

Можливу участь у *Піфійських іграх* жителів північного берега Чорного моря засвідчують дельфійські написи III-II ст. до н.е., які розповідають про приїзд у Херсонес феорів з Дельф зі звісткою про чергові Піфійські ігри та прибуття послів із Херсонесу в Дельфи на це святкування.

Атлети Північного Причорномор'я брали також участь і в афінських святкуваннях, найвідомішими з яких були *Панафінеї*, де переможці нагороджувалися розписними амфорами наповненими оливковою олією, добутою з плодів дерев, присвячених Афіні. На призових посудинах з одного боку зображувався вид змагань, в якому була отримана перемога, з іншої богиня Афіна та напис «нагорода з Афін». Саме знахідки панафінейських амфор на території Північного Причорномор'я дозволяють стверджувати про безпосередню участь північнопричорноморських атлетів у Панафінеях, оскільки ці посудини використовувалися лише як призи і не призначались для торгівлі.

Знайдена в 1899 р. під час розкопок оборонних стін Херсонесу в гробниці бронзова посудина з написом на горлі «приз зі (свята) Анакій» дозволяє засвідчити перемогу одного із херсонеських атлетів на афінському *святі Анакій* на честь братів Діоскурів – Кастора та Полідевка у IV ст. до н.е. Зазвичай, у програму цього святкування входили кінні змагання. А переможець нагороджувався посудиною з відповідним написом, наповненою оливковою олією зі священного дерева.

Можливою є також участь у північнопричорноморських святкуваннях іноземних атлетів. Свідченням цього служить договір про ісополітію між Ольвією та її метрополією Мілетом (IV ст. до н.е.), який було знайдено при розкопках мілетського храму Аполлона Дельфінія у 1903 році. У ньому спеціально обговорене право участі у змаганнях громадян обох міст.

Можемо стверджувати про існування в античному Північному Причорномор'ї системи фізичного виховання та агоністики, які в цілому наслідували давньогрецьку традицію. Між північнопричорноморськими колоніями та іншими полісами давньогрецького світу існували своєрідні взаємозв'язки в галузі спорту. Рівень підготовки атлетів з Північного Причорномор'я був достатнім для участі та перемог у загальногрецьких змаганнях.

7.4 Значення фізичних вправ у житті стародавніх слов'ян

У той час, коли на сході України вирувало кочове життя, на півночі – Галичині, Волині, Поліссі, Київщині, Чернігівщині протягом двох тисячоліть формувалися слов'янські племена. У середині I тисячоліття до н.е. слов'яни почали інтенсивно розселятися на Південь і Захід. Вже в V-VI ст. предки українського народу займали майже всю територію сучасної України, від пущ Полісся до Чорного моря і від Карпат до Дону. Вони виступають як окрема слов'янська група під іменем антів.

Прокопій з Кесарії говорить про племена антів: «Усі ці люди високі на зріст і надзвичайно сильні». Давні літописці і мандрівники розповідають про характерні риси життя і погляди древніх слов'ян, предків українського народу. В умовах постійних воєн з сусідніми племенами найбільше цінувалися фізичні якості людини. Серед важких змагань з природою і боротьби із чужими племенами особливого значення набувала фізична сила, загартованість, спритність, Улюбленими заняттями і розвагами наших предків були лови, де не раз доводилося іти зі списом на ведмедя або здоганяти і ловити диких коней. Молоді силачі величалися своєю прудкістю та силою на народних ігрищах. Візантієць Маврикій з великим захопленням висловлюється про слов'янську витривалість на всяке лихо – спеку, холод, дощ, брак одягу і поживи.

Поруч із силою та витривалістю, справедливий подив у літописців викликали підприємливість, життєва винахідливість у побутових та військових ситуаціях, якими так вигідно відрізнялися наші пращури. Літописець Псевдо-Маврикій наводить дуже цікаві свідчення про вміння древніх слов'ян плавати і про те, що воїни-слов'яни могли переховуватися тривалий час на дні річки, лежачи з очеретиною в роті.

Предки українського народу жили на шляху, який з'єднував Європу і Азію, Південь і Північ. Саме таке геополітичне розташування спричинилося до вироблення своєрідної системи фізичного виховання, яке відіграло чи не найголовнішу роль у військовій підготовці слов'ян-воїнів. «Слов'яни – люди відважні і войовничі, і якби не було незгоди серед їх численних племен, то з

їхніми силами не міг би боротися жоден народ у світі», – так характеризує східних слов'ян арабський мандрівник Ібрагім ібн Якуб.

Тогочасний слов'янин жив близько до природи, і, як господарські заняття, так і весь світогляд нашого прашура пов'язувалися з явищами природи. Стародавня слов'янська релігія – це культ природи. Найхарактернішою рисою слов'янських вірувань був їхній зв'язок із землею. Близьке до природи життя давало людині гармонійний, життєрадісний погляд на світ. Тяжка щодення праця чергувалася з радощами і розвагами: «Сходилися на ігрища, на танки і на всякі бісівські пісні... ігрища столочені, і людей велика сила, що починають пхати один одного». Вони присвячувались матері-Землі, богу сонця Ярилі, богу війни і зброї Перуну. В іграх, піснях, танках, змаганнях людина проявляла свої природні сили і вдосконалювала їх.

Стародавні літописи доносять до нас відомості про так звану *тризну* – обряд вшанування загиблого воїна або померлого родича. Цікаво, що в програму тризни входили співи, танці, дужання, різноманітні ігри та забави, кінні змагання.

Красномовним є той факт, що жодне з релігійних свят не обходилося без специфічних рухливих ігор і забав. Цікаво, що із відомих сьогодні засобів оздоровлення, у наших предків у ті часи вже широко застосовувалися лазні.

За даними О.Ф. Медведєва, який використав археологічні матеріали, у народу, який заселяв українські землі, широко розповсюдженим був лук. «Древньоруські стрільці-лучники мали хороший вишкіл і майстерно користувалися луком і стрілами. Навчання влучному стрілянню починалося з дитячих років, одночасно з навчанням їзди верхи».

Подальше виховання дитини проходило під наглядом батька та членів роду. Особливу роль у підготовці майбутніх захисників Батьківщини відводилося старійшинам роду або найдосвідченішим його членам. Фізичне вдосконалення юних слов'ян проходило в постійних іграх, забавах, танцях, змагальних вправах. Давньослов'янська юнацька ініціація починалася ритуалами відокремлення хлопця від общини і відправленням в особливий табір, який знаходився в священному лісі. Під час ініціацій випробовувались сила, спритність і витривалість посвячуваних, вміння юнака володіти зброєю. У давнину ініціаційні союзи молодих воїнів часто складали найбільш мобільну військову силу племені.

Традиційні форми і засоби військово-фізичного виховання слов'ян отримали свій подальший розвиток за часів існування Київської Русі.

7.5 Особливості, провідні форми та напрямки фізичного виховання у Київській Русі

В період формування Київської Русі в наших предків-українців збереглося багато самобутніх традицій національного тіловиховання. Молоді, починаючи ще з дитячого віку прищеплювалися необхідні в праці та військовій справі навички та якості.

Ще з часів військової демократії збереглися звичаї вишколу дітей. Одним із таких древніх ритуалів були «постриги» – перша в житті дитини посадка на коня. Так, наприклад, «постриги» князя Ігоря відбулися в трьохрічному віці. Семирічним хлопчиком він опинився в Новгород-Сіверському. В цьому віці в Древній Русі починали навчати грамоти, стрільби із лука, фехтуванню, володінню списом і арканом, їзди верхи, а з дванадцяти років – і військовим хитрощам.

Таким чином, до військового життя готувалися ще з дитинства. Святослав Ігоревич, наприклад, почав воювати вже малою дитиною. Володимир Мономах ходив на лови від тринадцятого року життя. Данило Галицький уже кількالكітнім хлопчиком володів мечем. «Молодий воїн, – пише І. Крип'якевич, – мусів пізнати всякі роди зброї, різні способи боротьби та лицарських вправ, мусів навчитися кидати списом, стріляти з лука, володіти мечем і шаблею, рубати сокирою, їздити верхи конем, ходити на лови, веслувати, боротися рукопаш. Це були тодішні спорти й підготовка до війни».

Слов'яни завжди споруджували собі річкові човни. Спершу це були видовбані стовбури дерев. Костянтин Багрянородний свідчить, що такі одnodеревні човни були поширеними на Дніпрі в X столітті.

Про велику вправність українських воїнів-мореплавців свідчать їхні морські походи під проводом князів Олега, Ігоря.

Найголовнішими засобами фізичної підготовки в цей період були різноманітні ігри та фізичні вправи, тісно пов'язані з трудовою та військовою діяльністю. Юнаки змагались і в плаванні, стрільбі з лука, кінських «кристалищах», метанні спису. Цікаво, що серед дорослих ще користувалась певною популярністю гра з биком, або правильніше буде говорити – двобій людини з роз'ятреною твариною. Відомо, що на Україні ще з докняжих часів були розповсюджені різноманітні види дужання (боротьби).

Дужання, як один з ефективних засобів фізичного виховання, мало багато різновидів. Це боротьба «на ременях», «спас», «навхрест» тощо.

На початку IX століття в Київській Русі починає зароджуватися професійна військова організація – дружина князя (300-400 воїнів). Вона складалася з трьох підрозділів. В першій – входили найбільш знатні, досвідчені воїни, які складали верхівку князівської влади. Другий підрозділ складався з молодих юнаків: «отроків», «юних». У третьому підрозділі гуртувалися власне вої – мужі хоробрі, які аж до половини XI ст. були головною силою князівської дружини.

Важливими засобами військово-фізичної підготовки воїв були дужання, двобої на палицях. Слід зауважити, що в Русі культ меча був настільки великий, що меч застосовувався виключно у військовому поході. Відомо, що навіть проти повсталіх смердів князі воювали іншою зброєю – бойовими сокирами. А в мирні часи всі постійно вправлялися в так званих двобоях на палицях, в чому вважалися неперевершеними майстрами.

Суттєвим засобом фізичної підготовки воїнів були лови.

Важливим компонентом військово-психічної підготовки воїнів слід вважати і морально-фізичний вишкіл. Суворе, небезпечне життя спричинялося до гартування міцних характерів русичів. Так, князь Святослав: «...в походах не возив за собою возів, ані казанів, не варив м'яса, ... не мав він шатра, а спав на сідлі, – такими були і всі інші його воїни...»

В «Поученії» Володимира Мономаха найкраще акумулювався віковичний досвід нашого народу у справі виховання людини. І найістотнішою рисою такого виховання була нерозривна єдність гідності і краси душі і високого рівня фізичної підготовленості. Питання фізичної культури в ті часи звичайно не мали ґрунтового наукового забезпечення. Однак, національна фізична культура українців базувалася на багатовіковому досвіді, певному комплексі знань в галузі лічництва.

Використовуючи багатий досвід попередніх поколінь, починає формуватися своєрідна національна система фізичного виховання. Одним зі компонентів був здоровий спосіб життя, який ґрунтувався на чіткому виконанні релігійних обрядів (чергування постів – «скоромних днів», велике значення режиму дня тощо).

Народ загартовуючи себе фізично, широко застосовував засоби народної медицини (лікувальні трави, здоровий спосіб життя, а також природні умови, тощо). Існували дівочі та парубочі громади, чоловічі та жіночі, а також церковні. Серед простого населення культивувалися види боротьби.

Велике значення в народних змагальних іграх приділялось віковому розподілу учасників цих ігор. Наприклад, відомо, щоб боях навкулачки не допускалося, щоб досвідчені бійці змагалися з юнаками.

Необхідно зауважити, що фізична культура українського народу, розвиваючись на власній національній основі, мала не замкнутий і обмежений характер. На розвиток фізичної культури українців мали безпосередні впливи культурні надбання сусідніх народів. Так, відомо, що на зразок західноєвропейських лицарських турнірів, відбувалися своєрідні «руські ігрища». Перша згадка про такі форми фізичної підготовки воїнів відноситься до 1150 року, коли київський князь Ізяслав, святкуючи перемогу, влаштував великий бенкет з лицарським турніром. Відомі аналогічні лицарські турніри і в Галичині, де князь Василько не раз для розваги влаштовував подібні змаги. В тому ж Галицько-Волинському князівстві, польський король Болеслав посвячував українську молодь в лицарі: «...посаше сини борьськи мечем многи».

Велике освітнє і виховне значення мають легенди і перекази про надзвичайну фізичну силу київських богатирів, яка гармонійно поєднувалась з моральною довершеністю. Це поєднання було і залишається ідеалом виховання («Сила без голови шаліє, а розум без сили мліє», «Сила та розум – краса людини»).

Вбираючи в себе кращі зразки європейської культури, фізична культура українського народу за своїм соціальним значенням та спрямованістю

грунтувалася в першу чергу на звичаях та традиціях свого народу, що і зумовлювало її прогресивність.

7.6 Фізична підготовка запорізького козацтва.

Однією з найяскравіших сторінок літопису боротьби українського народу за свою незалежність був козацький рух. Козаки стали тією силою, яка впродовж століть пильно стояла на сторожі свободи і гідності України як незалежної, суверенної держави. М.Грушевський справедливо зауважує, що період існування Запорізької Січі – найбільш яскравий і цікавий період українського життя.

Запорізька Січ майже безперервно вела важку збройну боротьбу за віру і незалежність свого народу. Запорізький козак і воїн, запорізький козак і лицар – це такі поняття, які ніколи не відділялись одне від одного. «У нас над усе честь і слава, військова справа, щоб і себе на сміх не дати, і ворогів під ноги топтати», говорили козаки.

Козаки були середнього зросту, плечисті, міцні та сильні. За словами Г.Боплана, запорожці в своїй більшості були міцної статури, легко переносили голод, холод, спрагу й спеку; «у війні невтомні, відважні, хоробрі, або, точніше, дерзновенні і мало дорожать своїм життям».

Запорожці створили досить ефективні спеціальні фізичні та психофізичні вправи, спрямовані на самопізнання, саморозвиток, тілесне, психофізичне та моральне вдосконалення воїна. Ця система, за твердженням сучасників, була однією з найкращих у світі (січові школи).

На велику популярність козацької науки вказує і такий іспит: майбутній козак повинен був пропливти певну відстань проти течії в смузі Дніпровських порогів. Якщо новачок і вступав у Січ, то ставав справжнім козаком лише тоді, коли вивчив козацькі правила і військову науку.

У працях дослідників вказуємо й на меншу тривалість строку перебування на початкових стадіях козацької школи. Хто хотів стати козаком, мусив наперед служити три роки в старого козака за чуру. Чура (слуга) робив усяку роботу, а потім, коли навчився від того козака орудувати зброєю і набирав справності в битвах, ставав правдивим козаком і діставав зброю і рушницю, шаблю, спис, лук і стріли. Справжнім козаком ставав лише той, хто проявив себе у військовому поході, довів свою військову зрілість і здатність переносити всі негаразди військового життя.

У січових школах здійснювався суворий курс фізичного та військового виховання. С.Сірополко, що досліджував систему виховання в січовій школі, писав: «...Молодиків у школі і поза школою вчили Богу добре молитися, на коні реп'яхом сидіти, шаблею рубати і відбиватися, з рушниці гострозоро стріляти та списом колоти».

Важливе місце відводилося також формуванню в учнів умінь плавати, веслувати, керувати човном (чайки на 10-15 пар весел, швидші за турецькі галери). Усе це фізично розвивало учнів, підносило їх дух, вселяло оптимізм,

віру в свої сили, можливості. Як і бувале козацтво, молодь на свята народного календаря, під час народних ігор змагалася на спритність, силу, винахідливість точність. Традиційними були змагання на конях. Козацька молодь постійно розвивала свої природні задатки, вдосконалювала тіло й душу в іграх, танцях, хороводах, різних видах змагань і боротьби.

Кожну весну вище Дніпровських порогів козаки влаштовували змагання з веслування поперек бурхливої річки. Часто проводилися змагання в пірнанні у воду. Для цього старшина спускав прокуруну люльку в річку, і молоді козаки наввипередки пірнали, щоб дістати її із дна. А в непрохідних дніпровських плавнях козацька молодь під наглядом найдосвідченіших запорожців в постійній праці загартовувала своє здоров'я, силу і спритність. Цьому сприяло полювання, плавання, рибальство, постійні змагання з веслування. Найвідповідальнішим випробуванням для молоді було подолання Дніпровських порогів, і тільки тоді, як вже зазначалося, вони отримували звання «істинного» запорозького козака.

Досвідчені козаки, козацька старшина уважно й прискіпливо, з відповідальністю перевіряли загартованість і витривалість новобранців до спеки й холоду, дощу і снігу, браку одягу та їжі.

Водночас зауважимо, що навіть тоді, коли молодика приймали до «істинного» козацтва, він не залишав заняття фізичними вправами. На нашу думку, в Запорозькій Січі, так само як і в Стародавній Греції, існував культ фізичної досконалості. Людина, яка була фізично недосконала, відчувала свою нерівність і тому щиро прагнула підвищити свій фізичний вишкіл. Більшість запорожців вільний час використовували для фізичної підготовки, зокрема, об'їжджали коней, вправлялися в стрільбі, фехтуванні на шаблях.

Великою популярністю в козаків користувалися танці. Особливо любили танцювати запорожці під звуки кобзи. Серед запорозьких козаків значного поширення набули різноманітні системи єдиноборств. Найвідоміша лягла в основу козацького танцю гопак. У запальному й пристрасному із складними фізичними, навіть карколомними прийомами гопаку, і сьогодні помітна його першооснова – бойовий дух, віра у власні сили, порив до життя, напруження своїх духовних і фізичних сил, наступальність і оборонний характер дій, торжество перемоги. На Запоріжжі існували й інші види козацької боротьби: спас на ременях, навхрест, на палицях тощо.

Козаки, які постійно займалися вдосконаленням свого фізичного і психофізичного стану, оволодівали специфічними дихальними вправами – подібно до йогів. Оволодівали зброєю: шаблями, мушкетами, пістолями тощо. Поширеним був спис.

У Запорозькій Січі виховання фізичне юнаків – майбутніх воїнів – було підпорядковане фізичному розвитку та загартуванню. Про те, що козаки досить ефективно вміли використовувати оздоровчі сили природи та гігієнічні фактори для оздоровлення й загартування людей.

На основі детального аналізу історичних документів та свідчень дослідників стало можливим відтворити систему загартування запорізьких

козаків. Як відомо, козаки жили серед квітучої природи з чистим і свіжим повітрям. За давнім звичаєм, більшу частину року вони ходили в легкій одежі, без головних уборів, часто босими із оголеним торсом, що давало добрий ефект від повітряних ванн. Велике значення для загартування козаків мав сон на свіжому повітрі. Це підвищувало стійкість організму до простудних захворювань верхніх дихальних шляхів, загартовувалися водою, приймали водні процедури рано-вранці.

З-поміж різноманітних фізичних вправ козаки нерідко віддавали перевагу плаванню. З одного боку, плавання носило прикладну спрямованість. Без уміння плавати було дуже важко, практично неможливо вижити в той час. З іншого боку, плавання – один із найефективніших способів загартування.

Як зазначає А.Ф.Кащенко: «Купалися козаки не тільки влітку, але й восени, а хто – так і всю зиму». Потрібно також враховувати, що козаки жили на берегах річок, озер, ставків, де ультрафіолетових променів значно більше.

Таким чином, систематичне виконання фізичних вправ і ефективна система загартування виховали той тип козаків, які легко переносили спрагу, голод, спеку й холод та були надійними захисниками, як ми знаємо з історії, всього українського народу.

Як бачимо, в системі Запорозького війська значну роль відігравали елементи народної фізичної культури, звичаї та традиції українського народу і народні ігри, танці, різноманітність і багатство яких давали можливість вирішувати переважну більшість завдань фізичного виховання і вдосконалювали вишкіл козаків.

Значне місце відводилося національним танцям, релігійним ритуалам, звичаям, які сприяли не тільки моральному вдосконаленню війська, а й впливали на розвиток тих якостей, якими так вигідно вирізнялося Запорозьке військо.

Таким чином, в Запорозькій Січі функціонувала ефективна система фізичного виховання, основу якої склали віковічні звичаї українського народу. Вона носила виключно національний характер.

7.7 Контрольні питання

1. Із виникненням яких найдавніших великих племінних союзів характеризується початок раннього залізного віку в Україні
2. Які особливості фізичної культури на українських землях були у скіфо-сарматську добу?
3. Які особливості фізичного виховання були в античних державах Північного Причорномор'я?
4. Які якості випробувались у давньослов'янській юнацькій ініціації табір, якої знаходився в священному лісі?
5. Які особливості фізичної культури існували в часи Київській Русі.

6. Що ви знаєте про особливості військово-фізичної підготовки запорізького козацтва?
7. Які види козацької боротьби існували на Запоріжжі?

7.8 Література

1. Новоселов Н.П., Синицин С.Д., Харабуга С.Д. *История физической культуры народов СССР / Под общ. ред. С.Д. Синицина.* – Москва: ФиС, 1953. – Ч.1.
2. Колесникова Л.Г. *Спорт в античном Херсонесе.* - Ленинград-Москва, 1964.- 28 с.
3. Кулик Я.Л., Костюк С.А., Петренко М.І. *Історія виникнення й розвитку фізичної культури та спорту на Україні.* – Вінниця: Логос, 1997. – 133 с.
4. Приступа Є.Н. *Народна фізична культура українців.* - Львів, 1995. – 254 с.
5. Приступа Є.Н., Пилат В.С. *Традиції української національної фізичної культури.* – Львів: Троян, 1991. – 104 с.

8. Лекція: Україна в міжнародному олімпійському русі (2 години)

План:

1. Історичні передумови розвитку спортивного руху в Україні.
2. Розвиток спорту за часів УРСР.
3. Зародження організаційних, програмно-нормативних та науково-методичних основ системи фізичного виховання.
4. Україна в міжнародному олімпійському русі.
5. Виступи українських спортсменів у Олімпійських іграх.
6. Створення НОК України та особливості його діяльності.
7. Особливості, проблеми та перспективи розвитку спортивного руху в Україні.
8. Кращі спортсмени Дніпропетровщини.

Основні поняття та категорії для засвоєння теми: бездержавність, Західна Україна, Наддніпрянська Україна, загальна військова повинність, перше руханкове товариство, сокільський рух, Всеросійські Олімпіади, Київський олімпійський комітет, перший пролетарський спортивний клуб, губернські олімпіади, першої Всеукраїнської олімпіади, Перші зимові Всеукраїнські спартакіади, програма Спартакіади, «Гігієністи», спортивні клуби та товариства, Всеукраїнська Рада фізичної культури, Державний інститут фізичної культури України, Всесоюзний комплекс ГПО, перша Спартакіада народів СРСР, Червоний спортивний інтернаціонал, стрілецькі сокільські курені, I-і Запорізькі Ігрища, Галичина, Буковина, буковинські «Січі», українське спортивне товариство «Довбуш», спортивний клуб «Русь», «літаючі вчителі», Закарпаття, спортивне товариство «Україна», українська спортивна термінологіка, Українське Січове Стрілецтво, XXVI Олімпіади в Атланті, Національний Олімпійський комітет України, Всесвітня Універсіада в Баффало, XVII зимові Олімпійські ігри, Паралімпійський рух, Олімпійська Академія України, Римська Олімпіада (1960 р.) Олімпійські Ігри в Монреалі (1976), веслувальниці.

Особи: Іван Піддубний, Іван Підгайський та Сергій Уточкін, Микола Лукін, Олексій Бутовський, Олександр Анохін, Василь Калина, Василь Нагірний, І. Боберський, Роман Турушанко, Кирило Трильовський, Віктор Чукарін, Володимир Куц, Леонід Жаботинський, Валерій Борзов, Оксана Баюл, Валерій Шутий, Яков Куценко, Адам Крулікевич, Людмила Гуревич, Раїса Курвякова, Султан Рахманов, Фесенко Сергій.

Дати: 1856 рік, 1961 рік, 1907 рік, 1904 рік, 1912 рік, 1913 рік, 1918 рік, 1927 рік, 1929 рік, 1928 рік, 1894 рік, 1920 рік, 1938 рік, 11 жовтня 1938 року, грудень 1995 року, з 1894 по 1900рр., 1993 р., 1994 рік, 1952 рік, 8 березня 1991 р.

8.1 Історичні передумови розвитку спортивного руху в Україні.

Розвиток фізичної культури в Україні з кінця XIX ст. був досить різноплановий – пов'язаний із політичною ситуацією. Становлення фізичної культури відбувалося в умовах бездержавності. Українські землі були розділені між різними імперіями: східна частина належала до царської Росії; західну було поділено між Австро-Угорщиною, Польщею та Румунією.

Впродовж першої третини XX століття в Західній Україні, регіоні на той час відокремленому від більшої частини українських земель, функціонувала своя, особлива модель розвитку спортивного руху. Зокрема детальнішого вивчення потребує система організації і проведення спортивних змагань, ідейні й програмні основи спортивного руху, роль окремих діячів, розвиток спортивної термінології.

У цілковито інших історичних умовах формувалась система спорту на Наддніпрянській Україні. Йдеться перш за все про впливи царської Росії на український спортивний рух в перші десятиліття XX століття, ставлення до міжнародного олімпійського руху, а також про розвиток радянського спорту в період існування УРСР.

Своєрідним відгалуженням історії розвитку українського спорту є система організованого спортивного життя української діаспори у другій половині XX століття.

Таким чином, у XX столітті існувало декілька, історично завершених моделей розвитку українського спорту.

8.2 Розвиток спорту за часів УРСР

У 1921 році відбулася перша Всеукраїнська спартакіада, яка започаткувала численні спортивні змагання різних масштабів. В інститутах з'явилися кафедри фізичної культури та спорту, відкрилися спеціальні університети. В 30-і роки в Україні активно впроваджується Всесоюзний комплекс ГПО, започатковується професійне свято, яке тоді носило назву «Червоний день фізкультурника», проводяться Всеукраїнські селянські спартакіади, розвивається система спортивної періодики, виходять друком перші підручники (у 1926 році видано «Фізична культура в школах», «Спортивні ігри», «Зимовий спорт», «Раціональне плавання»).

Найважливішим підсумком усієї спортивної роботи в Україні цього періоду було проведення першої Спартакіади народів СРСР 1928 року (з цього часу було запроваджено професійне свято – Червоний день фізкультурника). Українська команда складалась із 400 спортсменів, які представляли 29 округів республіки. Встановивши 13 республіканських та 2 всесоюзні рекорди, українська збірна посіла почесне друге місце, поступившись тільки команді РРФСР.

Незважаючи на складні внутрішньополітичні й економічні обставини в Україні було виховано велику плеяду талановитих спортсменів, яким доля не

дала змоги помірятися силами з кращими представниками інших народів на Олімпійських змаганнях. Найяскравішими представниками українського спорту 20-30-х років, чиї імена прокладали наступним поколінням дорогу до олімпійських вершин були важкоатлети: Яків Шепелянський, Федір Гриненко, А.Чорний, Яків Куценко, Григорій Новак та ін., легкоатлети Василь Калина, Марко Підгаєцький, Зоя й Зосим Синицькі, Гаврило та Іван Раєвські, Ксенія Шило, О.Безруков (перший в Україні заслужений майстер спорту), плавець Василь Фурманюк, стрілок В.Титов та багато інших.

У 1930-х роках зростає популярність велопоходів, велопробігів, піших походів. З 1936 по 1937 роки жителі Української РСР взяли участь у велопробігу за маршрутом Одеса-Владивосток та за маршрутом кордонів СРСР (довжини велопробігів становили 14317 та 30872 кілометри відповідно).

Розвиток спорту був тимчасово припинений під час Великої Вітчизняної війни – багато спортсменів відмовилися їхати до Німеччини та продовжувати там спортивну кар'єру.

Безліч міфів та легенд оповитий так званий «Матч смерті» – за легендою, футболісти київського «Динамо» збиралися провести матч із командою німецьких солдатів, і комендант Києва обіцяв розстріляти гравців «Старту» (так було названо київську команду), якщо ті обіграють німців. Радянські футболісти відмовилися йти на компроміс та обіграли кілька німецьких та угорських солдатських команд. Деякі з гравців згодом загинули у концтаборах.

Після звільнення України від німецько-фашистських загарбників почалося інтенсивне відновлення народного господарства. Вже в 1943 р. відновив роботу Республіканський комітет фізичної культури і спорту, а в 1944 р. – Державний інститут фізичної культури України і технікуми фізичної культури. В цьому ж році в Києві провели спортивне свято, присвячене відкриттю Центрального стадіону.

Зі спортсменів та спортсменок радянської України виділялися гімнастки Ірина Дерюгіна, Олександра Тимошенко, Оксана Скалдїна та інші спортсменки, багаторазові чемпіонки світу та Європи. Уродженка Херсона Лариса Латинїна здобула 18 олімпійських медалей, що є унікальним здобутком на Олімпіадах.

Легендою українського футболу є київська команда «Динамо» – 13-кратний чемпіон СРСР, двічі переможець Кубка володарів національних кубків та володар Суперкубку УЄФА. Її футболісти Олег Блохін та Ігор Беланов отримували «Золотий м'яч». Ще одним найвідомішим радянським українським гравцем є Олег Протасов із дніпропетровського «Дніпра», який став володарем «Срібної бутси» – приз одного з найкращих бомбардирів європейських чемпіонатів. Валерій Лобановський, відомий футбольний тренер, працював із київським «Динамо» та зі збірною СРСР.

У гандболі заслужила на популярність жіноча команда «Спартак» з Києва на чолі з Ігорем Турчином. «Червоно-білі» 13 разів перемагали у Кубку Європейських чемпіонів, а спортсменки Зінаїда Турчина та Лариса Карлова неодноразово ставали кращими на чемпіонатах світу та Європи.

У легкій атлетиці стрибун із жердиною Сергій Бубка встановив 35 світових рекордів, багаторазово перемагав у світовій серії Гран-Прі, шість разів ставав чемпіоном світу, одного разу олімпійським чемпіоном у Сеулі. Саме він заснував турнір «Зірки жердини» для молодих спортсменів, які займаються стрибками з жердиною – престижний турнір, який згодом став етапом Кубка світу.

8.3 Зародження організаційних, програмно-нормативних та науково-методичних основ системи фізичного виховання

В середині 20-років почали проявлятися помилки й прорахунки в організації фізкультурно-масової роботи. З'явилося ряд течій, представники яких з різким революційним абсолютизмом, по-дилетантськи хотіли повернути хід розвитку фізичної культури у напрямку своїх уявлень. «Пролеткультівці» наполягали відмовитися від використання попереднього досвіду, заборонити деякі, на їх погляд непролетарські види спорту (бокс, футбол, гімнастика). Їх гасла і заклики – «Геть спорт!», «Геть брусся!», «Створимо свої пролетарські вправи, свою гімнастику» завдали вже тоді великої шкоди фізкультурно-спортивному рухові. «Гігієністи» прагнули звести фізичну культури до дуже легких вправ, мовляв пролетарській молоді не потрібно змагатися. Шкоду заподіяли прихильники й супротивники «рекордсменського» ухилу.

Правляча Комуністична партія повністю підпорядкувала сферу фізичної культури та спорту й спрямовувала увесь розвиток у потрібному для неї руслі. З'являється ціла низка директивних листів і Постанов, які формували ідеологічні основи робітничо-селянського спорту.

У 1929 році було прийнято рішення створити державні органи керівництва – Всеукраїнську Раду фізичної культури при ВЦВК і реорганізувати місцеві Ради фізичної культури в державні органи. В школах були введені нові програми, фізичне виховання стало обов'язковим для студентів. В Інститутах та університетах створювались кафедри фізичного виховання. Замість колишніх гуртків на підприємствах, установах і школах було створено колективи фізичної культури.

На початку 30-х років практично було вирішено нагальну проблему підготовки кадрів – у 1930 році в Харкові утворено Державний інститут фізичної культури України, відкриті технікуми фізичної культури в Києві, Артемівську, Одесі, Луганську, Дніпропетровську та зорганізовано Науково-дослідний інститут фізичної культури з філіалами в Києві та Одесі.

В 30-і роки в Україні активно впроваджується Всесоюзний комплекс ГПО, започатковується професійне свято, яке тоді носило назву «Червоний день фізкультурника», проводяться Всеукраїнські селянські спартакіади, розвивається система спортивної періодики, виходять друком перші підручники (у 1926 році видано «Фізична культура в школах», «Спортивні ігри», «Зимовий спорт», «Раціональне плавання»).

8.4 Україна в міжнародному олімпійському русі

Сторіччя олімпійського руху сучасності та його вершини – Олімпійських ігор – подія урочиста й видатна у спортивному житті ХХ сторіччя. Пройдено такий історичний проміжок часу, коли варто оглянутися, проаналізувати й оцінити те, що відбулося, відшукати уроки й орієнтири, які уможливають упевнене майбутнє. Особливо важливо це для України, яка зовсім недавно здобула світове олімпійське визнання і в іграх XXVI Олімпіади в Атланті дебютувала самотійною командою.

Національний Олімпійський комітет України у грудні 1995 року відзначив свій перший маленький ювілей – п'ятиріччя від дня заснування. Але цікавою залишається деталь – НОК України було утворено ще в рамках колишньої радянської імперії, за добрих півроку до проголошення Декларації про незалежність України, коли ніхто й не передбачав московського путчу, Біловезької угоди, розпаду Союзу. Виникає слушне запитання: чим зумовлене було проголошення української незалежності в ділянці спорту, що передувало входженню України в міжнародну олімпійську сім'ю.

Трагедія історії українською спорту саме у тому й полягала, що навіть вузькому колу фахівців маловідомим був той шлях, який подолали лідери українського спорту, українські тренери та спортсмени на цьому столітньому проміжку історії. Все це не було випадковим. Адже відлучення від власних сторінок історії позбавляло українську спортивну еліту відчуття свого роду, наступності традицій, культури, гордості й поваги до народу, рідної землі.

Сьогодні актуальними були б наукові розвідки, пов'язані з дослідженням взаємозв'язків Стародавньої Греції й українських земель Чорноморського узбережжя, регіону, що приховує таємниці Херсонесу, Фанагорії, Ольвії, Боспорської держави..

Спроба нашого історичного аналізу охоплюватиме тільки сто років – від неймовірної ідеї французького барона Кубертена до фантастичного вболівальницького трепету, коли на олімпійській арені Ліллекхаммера на найвищу щоглу здійнявся український прапор на честь щасливої Оксани Баюл.

Звернімося до витоків сучасного олімпізму – до міжнародного Атлетичного конгресу 1894 року в Сорбонні. Уважно вчитуючись у списки делегатів та учасників цього історичного конгресу, знаходимо цікаві для українців прізвища. Насамперед йдеться про яскраву особистість – колегу й однодумця П'єра де Кубертена Олексія Бутовського. Він представляв на конгресі царську Росію. Родом з Полтавщини, з села П'ятигірців, виховувався й освіту здобував в Україні, згодом як офіцер потрапив до Санкт-Петербурга, куди імперія стягала кращих представників поневоленого українського народу. Звідти й почалося торування олімпійського шляху. Впродовж шести років – з 1894 по 1900 – О.Д.Бутовський був активним членом Міжнародного олімпійського комітету. Він чимало зробив для пропаганди олімпійських ідей у себе на батьківщині.

У списках Музею МОК, крім О. Бутовського, серед почесних гостей конгресу значаться дворянський депутат з Києва Д.Меленевський та представник давнього українського роду Білозерських С. Білозерський-Білосельський. Сьогодні мало що відомо про цих представників України на Паризькому конгресі.

Важливим наслідком згаданого конгресу стало проведення Ігор І Олімпіади сучасності у 1896 р. І знову відшукуємо факти участі у цих міжнародних змаганнях представників України, землі якої на той час були поневолені різними загарбниками. Крім О.Бутовського, до Афін самостійно прибув борець і стрілок Микола Ріггер з Києва. Однак з невідомих причин він не виступав в олімпійських змаганнях. До грецької столиці самостійно вирушила також група спортсменів Одеського спортивного союзу, їм також не пощастило виступати на олімпійському помості – грошей на дорогу вистачило тільки до Константинополя.

Зважмо на ці факти, адже спортсмени царської Росії, яка тоді володіла більшістю українських земель, не виступали в Афінах офіційною командою. Тільки у 1912 році на Іграх V Олімпіади Росія дебютувала в олімпійських змаганнях. Символічно, що російська збірна посіла тоді 15-16 місце, розділивши його зі збірною Австрії, яка також панувала на частині українських земель. Цікаво, що в австрійській команді був львів'янин Владислав Понурський.

Подібні факти спонукають по-новому трактувати перші виступи представників України в Олімпійських іграх. Відомий дебют спортсменів колишнього СРСР у 1952 році на Іграх у Гельсінкі насправді не був для українських спортсменів дебютом на олімпійських змаганнях. Адже збірна СРСР, подібно до збірних царської Росії, Австрії, Польщі чи Румунії, була чужою командою для українських спортсменів, хоча, природно, не всі вони це усвідомлювали.

Однак історичні факти свідчать і про те, що окремі спортсмени, тренери, керівники постійно прагнули представляти на Олімпіадах Україну, а не держави-монополії. Зокрема, малодослідженими залишаються діяльність у 1917 році Київського олімпійського комітету, заходи урядів УНР та ЗУНР щодо участі України в Олімпійських іграх 1920 року в Антверпені, спроби утворення Українського олімпійського комітету в 1921 році, ініціаторів якого Москва невдовзі знищила. Досить активно домагався олімпійських прав для України уряд УНР в діаспорі. Чи не були подібні факти у боротьбі за самостійне спортивне представництво у світі при вкрай складних політичних умовах свідченням глибокого розуміння українськими провідниками ролі спорту для становлення державності? Як контрастують українські олімпійські домагання двадцятих років із процесами утворення НОК колишнього СРСР! Адже діяльність «національної» олімпійської структури СРСР (НОК СРСР) розпочалася тільки через тридцять (!) років після утворення Радянської держави.

Однак у двадцятих-тридцятих роках Москва не марнувала часу у міжнародній спортивній політиці. На противагу «буржуазно-імперіалістичному» світоглядіві олімпізму, у відповідь на своєрідний «санітарний кордон» від комунізму з боку провідних спортивних держав виникає так званий робітничий спорт з його «олімпіадами для трудящих».

Безумовно, всі ці процеси в радянському спорті не могли не позначитися на розвиткові спортивного руху в Східній Україні. Колективізація, штучні голодомори, жорстокі сталінські репресії значною мірою підірвали генофонд української нації, знищили культурну еліту, спричинилися до занепаду національної фізичної культури, відлучили народ від традицій олімпізму. Тому певний час тягар збереження національних прагнень у ділянці міжнародного спорту несла західна частина України, а згодом, коли і цей регіон опинився у складі Радянського Союзу, його переймає українська діаспора. Тобто навіть у найскладніші періоди історії українські олімпійські зацікавлення не зникали.

Зокрема, в середині двадцятих – на початку тридцятих років один із засновників західноукраїнських спортивно-гімнастичних товариств під назвою «Січ» Кирило Трильовський докладав чимало зусиль до того, щоб українські делегації брали участь у міжнародних спортивних форумах. У період 1924-1936 років на Олімпійських іграх з'являються спортсмени Західної України, представляючи офіційно передовсім Польщу.

Варто подати бодай кілька прізвищ – талановитих футболістів зі Львова Михайла Матіаса й Вацлава Кухаря (у 1939-1940 рр. гравців київського «Динамо»), легкоатлета Казимира Кухарського, фехтувальника Адама Папая.

У 1924 році на Паризьку Олімпіаду до складу збірної Чехословаччини із таборів для інтернованих українських вояків потрапив львів'янин Андрій Фовицький. З того часу українці-емігранти з'являються у командах олімпійців США і Канади. Варто відзначити виступ на перших зимових олімпійських змаганнях ковзаняра Біласа, на літніх іграх і 924 року Білла Демка. Великий успіх на Олімпіаді 1928 року в Амстердамі випав на долю 18-річного українця Юрка Коця. «Заступав він тоді краски Америки, але вся світова преса підчеркнула його українське походження» – зазначали тогочасні львівські газети. Виступ молодого спортсмена справді став окрасою плавального турніру Олімпіади: олімпійський та світовий рекорди в плаванні на спині на дистанції 100 м, золота медаль в естафеті 4 x 100 м довільним стилем разом з Д.Вайсміллером, четверте місце на дистанції 100 м довільним стилем. Разом з Ю.Коцаєм у збірній США відзначився і С.Галайко – срібна нагорода в боксі.

Особливо активними були українські акції стосовно Олімпійських Ігор 1936 року в Німеччині. До цього долучилася велика група політичних, громадських та спортивних діячів з Буковини, Галичини, емігрантських центрів Праги, Парижа, Берліна. Зазначимо передовсім спробу налагодити співпрацю з німецьким підготовчим олімпійським комітетом лідерів уенерівського «Тризуба» з Парижа, серед яких були такі відомі постаті, як генерал Всеволод Петрів та політик Олександр Скоропис-Йолтуховський. Мали певний успіх дії працівників Українського наукового інституту в Берліні. Зокрема, у зверненнях

Миколи Масюкевича з цього інституту йшлося про можливість участі українського представника в Олімпійському конгресі (пропонувалися конкретні прізвища: професора Івана Боберського, який мешкав на той час у Словенії, та професора руханки зі Львова Степана Гайдучка); про акредитацію українського журналіста й участь у культурно-мистецькій програмі. Спроба обговорити приїзд на Ігри спортсменів, хоча б із Західної України, завершилася логічною вимогою утворення українського НОКу. Оцінюючи тогочасне становище на українських землях з позицій сьогодення, підкреслимо, що таке завдання не було посиленням для українських спортивних діячів ні у рамках СРСР, ні у рамках польських, румунських чи угорських кордонів.

Проте українці таки були присутні на Іграх XI Олімпіади. З буковинського міста Чернівців на олімпійський турнір прибула група українських уболівальників. Співробітники УНР, організувавши з ними зустріч у Берліні, зазначали: «Буковинські відвідувачі XI Олімпіади приїхали не на відпочинок, і не на забаву, вони студіюють...». У цій групі вболівальників був і чернівецький студент Роман Турушанко, який приїхав до Берліна на велосипеді. Однак не цим знамените його ім'я. Це, по суті, ім'я українського олімпійця 1936 року. Вихованець українського спортивного товариства «Довбуш», улюбленець чернівецької публіки виборює в 1936 році право виступати на зимових Олімпійських іграх у складі збірної Румунії, яка володіла тоді землями Буковини. У турнірі з фігурного катання Р. Турушанко посів дев'ятнадцяте місце.

Серед олімпійців 1936 року знаходимо ще кілька прізвищ спортсменів українського походження. Зокрема, успіху в Берліні домогся наш земляк з Риги Адальберт Бубенко, котрий завоював для збірної Латвії бронзову медаль у спортивній ходьбі на 50 км. Ще два українці за походженням виступали на Іграх за команду Північної Америки. Один із них, на прізвище Заяць, був шостим у штовханні кулі (15 м 32 см), інший – Петро Фік також був шостим у плаванні на дистанції 100 м довільним стилем. Варто шукати документальних підтверджень участі в Олімпіаді 1936 року у складі чеської делегації Михайла Сороки, постаті унікальної в історії українського національно-визвольного руху.

У Берліні, як і в Гарміш-Партенкірхені побував професор Іван Боберський. Його цікаві репортажі привертали увагу галичан і живили надією на самостійну участь України в олімпійському русі: «...українці не хочуть стягнути на себе ім'я слабких і боязких, буде і їх світ видіти, подивляти й любити на Всесвітніх Олімпійських змаганнях, а потім у змаганнях на стадіоні всесвітніх подій».

Після закінчення Берлінської Олімпіади погляди передових українських діячів були звернені до наступної Олімпіади – до Ігор 1940 року. «Чи проспимо і XII Олімпіаду?», «До побачення в Токіо!» – так закінчувалися повідомлення з Берліна. І приготування українців до наступної Олімпіади таки розпочалися. Додавала оптимізму перспектива використання зв'язків далекосхідних українців, а згодом і проголошення Карпатської України. До її столиці –

закарпатського містечка Хуста переїздили кращі спортсмени Галичини. Вони мріяли представляти Україну... Події, пов'язані із II Світовою війною, відкинули ці прагнення та задуми. Україна стає частиною Радянського Союзу, а українські атлети з'являються на олімпійських змаганнях у костюмах із написом «СРСР». Зауважимо, що за сорок років участі Радянського Союзу в олімпійському русі близько 640 спортсменів з України виступали в Олімпіадах, а 198 з них мають титул Олімпійського чемпіона! Достатньо назвати таких непересічних українських спортсменів, як Віктор Чукарін, Володимир Куц, Леонід Жаботинський, Валерій Борзов, Оксана Баюл, кожен з яких став своєрідним символом олімпійського руху сучасності.

Поява в 1952 році на Олімпійських іграх у Гельсінкі радянської команди загострила олімпійські домагання українців діаспори, які ставлять, здавалось би, слушне запитання: чому спортсмени нової олімпійської держави виступають не під прапорами окремих радянських республік, а під червоним прапором СРСР? Активність української діаспори вилилась напередодні Мельбурнської Олімпіади 1956 року у створення Українського олімпійського комітету за кордоном, який очолив доктор Володимир Білінський з Австралії. Завдяки діяльності цього комітету, тискові на світові мас-медіа, численні листи та звернення з приводу антинаціональної політики радянського спортивного керівництва на одному із пленарних засідань Міжнародного олімпійського комітету вперше було порушено українське питання. У 1960 році тодішній Президент МОК американець Айвері Брандедж при підтримці делегатів Англії та Швейцарії склав офіційну заяву, в якій йшлося про те, що Україна як член Об'єднаних Націй має повне право брати самостійну й окрему участь в Олімпійських іграх, і, щоб це могло здійснитися, в самій Україні мусить утворитися Національний олімпійський комітет згідно із статутом МОК.

Отже, вже вкотре в ХХ столітті постає питання про заснування НОК України. Знаючи ситуацію шістдесятих років в Україні, складно було на щось сподіватися. Це стало можливим і реальним наприкінці вісімдесятих років, коли хвиля нового демократичного піднесення актуалізувала й спортивну самостійність українського народу. На шпальтах київських та львівських газет зав'язується щодо цього дискусія. В окремих містах Західної України почався збір підписів за утворення власного Національного олімпійського комітету. Молодий киянин Валерій Шутий здійснює сміливу спробу утворення українського НОКу.

Врешті-решт 22 грудня 1990 року делегації з усіх областей України збираються в Києві на Асамблеї засновників національного олімпійського комітету України.

На XVI зимових Олімпійських іграх в Альбервіллі та на Іграх XXIV Олімпіади в Барселоні в 1992 р. спортсмени молодої української держави були позбавлені можливості виступати окремими командами. Провідні українські атлети виступали у складі «об'єднаної команди країн СНД та Грузії». Блискуче в Альбервіллі проявили себе фігурист з Одеси Віктор Петренко та київський хокеїст Олексій Житник, які стали чемпіонами XVI зимових Олімпійських Ігор.

На XXV Олімпіаді в Барселоні (1992р.) спортсмени України здобули загалом (в командних і особистих змаганнях) 40 медалей: 17 золотих, 14 срібних, 9 бронзових.

Пам'ятним для історії залишиться дебют спортсменів України самостійною командою на міжнародній спортивній арені – блискучий виступ на змаганнях Всесвітньої Універсіади в Баффало (США, 1993 р.), де команда України посіла IV загальнокомандне місце.

У лютому 1994 року відбулися XVII зимові Олімпійські ігри в норвезькому місті Ліллекхамері, де вперше збірна України виступала незалежною командою в олімпійських Іграх. Золота медаль фігуристки Оксани Баюл, як і бронзова біатлоністки Валентини Цербе гідно увінчали перші старту України на зимових Олімпійських Іграх.

Загалом 34 медалі (10 – 5 – 19) здобули спортсмени незалежної України на Іграх XXVI Олімпіади в Атланті (США, 1996 р.). Ігри XXVII Олімпіади в австралійському Сіднеї принесли Україні 35 олімпійських медалей (3 – 20 – 12). Вкрай невдалим виявився виступ українців на XIX зимових Олімпійських іграх у Солт Лейк Сіті (США). Тільки три спортсмени здобули залікові очки неофіційного командного заліку, посівши 2 п'яті і одне шосте місце (С.Кравчук – лижна акробатка; В.Шевченко – лижні перегони, Л.Лудан – санкарство).

8.5 Виступи українських спортсменів у Олімпійських іграх.

Шлях представників України на міжнародну спортивну і, зокрема, олімпійську арену був складним і неоднозначним. Умови бездержавності диктували свої правила. Кращі представники українських спортивних клубів та товариств виступали під чужим національним прапором. Заслужують нашої пам'яті виступи українців у складах збірних команд царської Росії, Австро-Угорщини, Польщі, Румунії тощо. Чималий внесок у розвиток міжнародного спорту зробили українці діаспори.

Для більшості українців Наддніпрянщини першої половини XX століття шлях до олімпійських вершин утруднювався ідеологічними перипетіями, пов'язаними з участю Радянського Союзу в Олімпійських Іграх. Червоний прапор СРСР з'явився вперше на Іграх Олімпіад у 1952 році в руках прапороносця збірної – видатного українського важкоатлета Якова Куценка. А синьо-жовтий прапор замайорів на найвищій олімпійській щоглі щойно взимку 1992 року на честь фантастичного успіху юної української фігуристки Оксани Баюл.

Проте реальні процеси утвердження державності, формування національного розуміння історичних процесів та явищ, спонукають по-новому сприймати перші виступи представників України в Олімпійських іграх і з нових методологічних позицій трактувати українську участь в Олімпійських іграх.

Існують бодай три чинники, які враховуються при трактуванні представництва спортсменів на Олімпійських чи інших значущих спортивних

змаганнях: громадянство, місце народження або проживання та національне походження спортсмена.

Врахування цих критеріїв дозволяє сповна оцінити роль, значення та місце українського народу в розвиткові олімпійського руху за столітній проміжок часу. Історичні факти свідчать про те, що окремі спортсмени, тренери, керівники постійно прагнули представляти на Олімпійських Іграх Україну, а не держави-монополії.

До сьогодні маловідомими залишаються діяльність Київського олімпійського комітету у 1916 році, заходи урядів УНР і ЗУНР щодо представництва України в Олімпійських Іграх 1920 року в Антверпені, спроби утворення Українського олімпійського комітету в 1921 році, а також факти проведення українськими еміграційними спортивними структурами Олімпіади поневолених народів у 1948 (Німеччина) та організація спортивною громадськістю США і Канади «Вільних Олімпіад» 1980 (Канада), 1984 (Канада) і 1988 (США) років та інших яскравих акцій. Досить активно домагався олімпійських прав для України уряд УНР в еміграції. Подібні приклади у боротьбі за самостійне спортивне представництво у світі в надзвичайно складних політичних умовах свідчили про розуміння українськими лідерами ролі спорту у становленні державності.

Українські олімпійські домагання 20-30-х років 20 століття виразно контрастують із розумінням олімпійського руху в колишньому СРСР. Адже діяльність «національної» олімпійської структури СРСР (НОК СРСР) розпочалася тільки через тридцять (!) років після утворення Радянського Союзу.

Українські спортсмени потрапляли на Олімпійські Ігри різними шляхами. У міжвоєнний період 1924-1936 років на Олімпійських Іграх з'являються спортсмени із Західної України – Галичини, Буковини та Закарпаття, які офіційно представляли Австро-Угорщину, Польщу, Румунію або Угорщину. У 1924 році на Іграх VIII Олімпіади в Парижі змагалася семеро львів'ян. Це місто здавна мало неабиякі спортивні традиції. Тут діяло кілька потужних спортивних клубів, причому цікаво, що історія діяльності багатьох сучасних польських спортивних клубів бере свій початок саме зі Львова. Першим хто здобув олімпійську нагороду – бронзову, був кіннотник Адам Крулікевич.

У 1928 році ще одну бронзову медаль здобув львівський шабліст **Тадей Фрідріх** (1903-1976) на олімпійському турнірі в Амстердамі. Він представляв фехтувальний клуб «Львів» і згодом, через чотири роки повторив свій успіх на Олімпіаді в Лос-Анджелесі, але в той час він уже мешкав у Варшаві.

Львів'яни одними із перших представляли Україну і на зимових Олімпійських Іграх. У 1924 році у французькому містечку Шамоні у складі збірної Польщі виступав лижник **Степан Вітковський** (1898-1937), який змагався на дистанції 50 км. У 1928 році в Санкт-Моріці на такій же дистанції виступав **Францішек Кава** (1900). Четверте місце (щоправда останнє) в американському Лейк-Плесіді (1932 рік) посіли львівські хокеїсти **Роман Сабінський**, **Казимир Соколовський** (1908) та **Альфред Мауер** (1907).

Взагалі, львівські хокейні команди були одними з кращих у тогочасній Польщі, і в 30-і роки постійно посідали високі місця в чемпіонатах країни. Хокей у Львові любили й розуміли. Не дивно, що саме тут було сконструйовану першу в світі воротарську захисну маску. Про цей факт міститься інформація у музеї хокейної слави в Канаді. Її автором був воротар хокейної команди спортивного товариства «Україна» – Львів Микола Скрипій. Одержавши важку травму під час хокейної зустрічі (винуватцем був один із олімпійців – Казимир Соколовський), він у 1933 році з військового шолому та дроту змайстрував охоронну маску. Модифікував він і хокейну ключку.

На зимовій Олімпіаді 1936 року виступав також ще один представник з України – чернівецький спортсмен **Роман Турушанко**. Вихованець українського спортивного товариства «Довбуш» (Чернівці), студент-правник, улюбленець чернівецької публіки та українських газет виборює у 1936 році право виступати на зимових олімпійських іграх у складі збірної Румунії, якій тоді належала Буковина. У турнірі з фігурного ковзання Р. Турушанко посів дев'ятнадцяте місце.

Починаючи з 1952 року українські спортсмени виступають у складі збірної команди Радянського Союзу. В 1992 році вони беруть участь в Олімпійських іграх Барселони в команді СНД. І лише в 1994 році у Ліллекхамері вперше у своїй історії Україна виступає в Олімпійських іграх самостійною командою.

Серед українських спортсменів 153 олімпійських чемпіона – володарі 210 золотих медалей. У цій славетній шерензі виділяться ті, чиї разючі досягнення становлять гордість українського олімпійського спорту, якими пишається наша країна та увесь олімпійський рух.

8.6 Створення НОК України та особливості його діяльності

В умовах так званої «перебудови» і нового піднесення національного відродження (кінець 80-х років) питання про самостійне представництво України на міжнародних змаганнях постало з новою силою. В 1989 році у Львові ефективно діяла ініціативна група за створення Українського національного олімпійського комітету, котра гостро ставила питання про надання українському спорту державницького і національного статусу. Після опублікування на сторінках газети «Львів спортивний» (спец. випуск газети «Ленінська молодь») статті Євгена Бобка «Чому Україна не бере участі в Олімпійських іграх», почалася ґрунтовна дискусія, яка з часом перейшла й на шпальти республіканської преси.

В деяких містах розпочався збір підписів за створення незалежного НОК України. В короткий термін лише у Львові спортсменами було зібрано десятки тисяч підписів. Водночас у Києві При Управі Народного Руху України за ініціативою тодішнього голови Республіканської федерації санного спорту Валерія Шутого розпочав діяльність Український національний олімпійський

комітет (УНОК). УНОК розгорнув бурхливе листування з міжнародними спортивними організаціями, зокрема з МОКом, домагаючись свого визнання.

І хоч подібне визнання на той час ще було малоімовірним, заходи УНОКу дещо прискіпили події в тодішніх владних кабінетах.

Уже в 1990 році відповідними державними органами управління галуззю фізичної культури і спорту України було розроблено перший проект Хартії Олімпійського Комітету України (ОКУ). Цей проект було запропоновано обговорити в регіонах. Проект Хартії був недосконалим, відстав від тодішньої політичної ситуації, яка наближала Україну до незалежності. Ця Хартія ще передбачала повну підлеглисть ОКУ НОК СРСР. Завданням ОКУ, згідно з планами авторів проекту, мало бути підготовка спортивних резервів для збірних команд СРСР, а не самостійний виступ на міжнародних змаганнях.

Другий варіант Хартії, який було представлено Генеральній Асамблеї засновників НОК України, суттєво відрізнявся від першого проекту. Цю Хартію було затверджено Асамблеєю засновників НОК України 22 грудня 1990 р. Асамблея того ж дня обрала персональний склад і першого президента НОК України. Ним став дворазовий олімпійський чемпіон з легкої атлетики Валерій Борзов.

Саме з грудня 1990 року розпочалася діяльність НОКу України, хоча до його офіційного визнання МОКом залишалося ще більше року. Офіційне визнання НОК України відбулося 9 березня 1992 року. Відразу після заснування НОК України, було створено Олімпійську Академію України (8 березня 1991 р.).

Процес офіційного олімпійського визнання України супроводжувався входженням Національних спортивних федерацій України в міжнародні федерації і повністю завершився у 1992 році.

Належність України до авторитетних спортивних держав світу було підкреслено членством у МОК президента НОК України, міністра Мінмолодьспорту Валерія Борзова у 1994 році. У 2000 році членом Міжнародного Олімпійського Комітету став ще один видатний український олімпієць – легкоатлет із Донецька Сергій Бубка.

В організаційних та фінансових справах НОКу України, Мінмолодьспорту, федераціям значну допомогу надає створений у діаспорі громадський комітет зі сприяння олімпійській підготовці і виступам спортсменів України. Очолює Комітет діяльна й енергійна Лариса Барабаш Темпл. Спортивні діячі та структури в Україні і в еміграції чи не вперше так дружньо і по-діловому вирішують важливі галузеві справи.

Національний Олімпійський Комітет України (НОК України) є неурядовою громадською організацією, яка координує розвиток олімпійського руху в Україні. В своїй діяльності НОК керується законодавством України, Олімпійською хартією Міжнародного олімпійського комітету та власною Хартією. НОК України має виключне право представляти державу на Іграх Олімпіад та зимових Олімпійських іграх, в Міжнародному Олімпійському Комітеті, інших міжнародних олімпійських організаціях. НОК України має

також виключне право на використання власної олімпійської символіки. Першим в історії членом МОК для України у 1994 р. було обрано Валерія Борзова, а в 2000 р. членом МОК став ще один відомий український легкоатлет Сергій Бубка.

Держава сприяє діяльності НОК України, розвитку його матеріально-технічної бази, надає фінансову підтримку. Проте безпосереднє втручання будь-якого державного чи якогось іншого органу або особи у внутрішні справи НОКу є таким, що суперечать Хартії.

8.7 Особливості, проблеми та перспективи розвитку спортивного руху в сучасній Україні.

Спортсмени України, не враховуючи різноманітні міжнародні турніри, щороку беруть участь у понад 1 000 офіційних змаганнях. Проте перед українським спортом стоїть ціла низка складних проблем. Сформуємо їх за групами: організаційні, методичні, фінансово-матеріальні, морально-етичні. *Організаційні проблеми* пов'язані з тим, що існуюча в нинішній Україні структура спорту майже повністю успадкована від колишнього Радянського Союзу. Ця структура залишається по суті авторитарною, вона зорієнтована значною мірою на переважно державне утримання спорту і вступає у протиріччя з економічними можливостями державного бюджету.

З іншого боку, негайна передача багатьох управлінських функцій громадським організаціям (федераціям) було б необачним кроком з огляду на їх фінансову і *організаційну неспроможність*. Окрім того, в Україні ще не прийшло нове покоління спортивних організаторів, здатних контактувати з міжнародними спортивними організаціями, входити в їхні організаційні структури, мати особисті надійні зв'язки, необхідні для швидкого вирішення питань в інтересах українського спорту. Навіть на рівні суддівства міжнародних змагань Україна має недостатнє представництво.

В розвитку багатьох видів спорту порушено *матеріальну основу*, оскільки велика кількість колишніх радянських спортивних баз олімпійської підготовки залишилися поза межами України. Є серйозні проблеми із високоякісним інвентарем, обладнання, спортивною формою тощо.

Значна частина тренерів, що знаходиться нині при керівництві збірними командами України не має достатнього досвіду підготовки спортсменів до чемпіонатів світу і Олімпійських ігор, позаяк раніше займалася лише підготовкою резерву для збірних команд СРСР. До того ж доволі масового характеру набув *відплив кваліфікованих фахівців* спорту за межі України, де рівень їхньої оплати є значно вищим.

Існує і гостра *проблема національного порядку*, яка також залишилася Україні від імперії. Національні збірні команди України в етнічному, культурному і мовному плані переважно не є національними. А сам по собі високий рівень спортивних досягнень не обов'язково забезпечує спортові місце в культурі українського етносу і не робить його автоматично чинником

національного відродження, якщо з нього вихолощені патріотизм і національна сутність. У цьому також криється одна із найскладніших морально-етичних проблем сучасного українського спорту.

Україна, в силу історичних причин, вступила в добу державотворення, коли національно-культурне піднесення не в однаковій мірі проявляється в різних її регіонах. Успішні виступи українських спортсменів на міжнародній арені впливають позитивно не тільки на світову громадську думку, але й сприяють консолідації й єднанню усієї української нації.

У найближчому майбутньому в галузі фізичного виховання та спорту України потрібно вирішити такі завдання:

- Реформувати систему фізичного виховання і спорту в Україні, фундаментально змінивши стосунки між державним органом управління галуззю і Національним Олімпійським Комітетом; між Федераціями з видів спорту і спортивними клубами; між особою, як суб'єктом фізичної культури і спортивними організаціями. покликаними служити людині.
- Повернути українському спорту національний зміст, бо по справжньому народним і значить масовим, він може бути лише на власному історичному, культурному, мовному і економічному ґрунті.
- Переглянути теорію і практику фізичної культури, виходячи з нових реалій сучасного життя в Україні, з врахуванням державотворчих завдань, які стоять перед фізкультурно-спортивним рухом.
- Поліпшити кадрову ситуацію в спортивних структурах України, залучивши до роботи в них фахівців з відповідним рівнем підготовки і належним рівнем громадської та національної свідомості.
- У процесі перебудови фізкультурно-спортивного руху, зберегти рівень спортивних досягнень, не допустити спаду результативності в різних видах спорту, по можливості утримати або й розширити матеріальну базу.
- Спорт із справи в основному державних структур, має стати психологічно, економічно і організаційно справою всіх і кожного особисто. Зберегти та примножити власне здоров'я і фізичну досконалість може лише свідома, з активною життєвою позицією людина.

8.8 Кращі спортсмени Дніпропетровщини

Дніпропетровщина протягом багатьох десятиріч була і є лідером фізкультурно-спортивного руху в Україні. В області за цей період створені прекрасні умови для занять фізкультурою і спортом: 86 стадіонів, 53 плавальних басейни, 1249 спортивних залів та понад 3000 спортивних майданчиків [6; 7]. На Дніпропетровщині діють: училище фізичної культури, державний коледж фізичної культури, Дніпропетровський інститут фізичної культури і спорту, 118 дитячо-юнацьких спортивних шкіл, в тому числі 19 спеціалізованих, школа вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки. Понад 14% населення області залучено до занять фізкультурою і спортом – середній показник по Україні – 11,4% [7]. В області культивується 75

видів спорту, в тому числі 34 олімпійських. Дніпропетровські спортсмени успішно виступають на всеукраїнських і міжнародних змаганнях [6], [7].

З 1952 по 2004 рік дніпропетровські спортсмени беруть участь майже в усіх Олімпійських іграх і стали чемпіонами, призерами Олімпіад [8]. У 2002 році 62 провідні спортсмени області стали переможцями та призерами чемпіонатів світу та Європи [10].

За роки незалежності в Олімпійських іграх взяли участь 172 спортсмени регіону, серед яких 20 стали призерами Олімпійських ігор. Із них 7 – чемпіонами. Найвищі досягнення – у представників фігурного катання, вітрильного спорту та академічного веслування.

Першою олімпійською чемпіонкою незалежної України у 1994-му стала наша землячка – фігуристка Оксана Баюл. Загалом за 30 років незалежності у скарбниці області – 7 золотих, 3 срібні та 10 бронзових олімпійських медалей.

На Олімпіаді-2012 у Лондоні «золото» здобули відразу 4 веслувальниці з Дніпропетровщини.

Серед спортсменів Дніпропетровщини можна відмітити трикратного чемпіона світу, семикратного рекордсмена світу з парашутного спорту, заслуженого майстра спорту, суддю міжнародного класу, льотчика міжнародного класу Федчишина Івана Антоновича [5]. На чемпіонатах світу 50-х років ХХ століття його стрибки були неперевершеними – висота 1500 м., затримка розкриття парашуту 19,9 сек., приземлення в 4,61 м. від центру кола [9]. Він здійснив 956 стрибків з парашутом.

Історія олімпійського руху на Дніпропетровщині має багато дніпропетровських спортсменів – учасників Олімпіад різних років. Серед них: Людмила Гуревич – найкраща радянська бігунка на середній дистанції 50-х, 60-х років ХХ сторіччя – чемпіонка Римської Олімпіади (1960 р.) у бігу на 800 метрів (заслужений майстер спорту СРСР, кавалер ордену Трудового Червоного Прапора) [8] [11]; Раїси Курвякової – талановита баскетболістка – її снайперські кидки з дальніх бокових точок площадки, її філігранна техніка вражала всіх. Найщасливіший день в житті Раїси Курвякової – 24 липня 1976 року – золота перемога збірної команди СРСР на Олімпійських Іграх в Монреалі (1976). До гучних титулів чемпіонки Європи [8] і Світу вона додала і звання чемпіонки Олімпіади.

У 1980 році в Москві відбулася ХХІІ Олімпіада, чемпіонами і призерами якої стали: – Султан Рахманов (три золоті медалі Олімпіади) – важкоатлет, на Олімпіаді побив світовий рекорд – 440 кг.: 245 кг в поштовху і 195 кг. в ривку, заслужений майстер спорту, чемпіон Європи, установив 14 національних рекордів, 2 світових, переможець Кубка Балтики (1976, 1978), чемпіон Кубків Зірок Світу (Лас-Вегас, 1978), Суперкубку важкоатлетів (Токіо, 1979), його ім'я занесено в Книгу рекордів Гіннеса [4], [8], [2]; – Фесенко Сергій став володарем золотої і срібної медалей Олімпіади (батерфляй, дистанція 200 м.), чемпіон і рекордсмен Європи з плавання, призер Світу, перший український пловець – чемпіон ХХІІ Олімпіади, заслужений майстер спорту з комплексного плавання [11]; – Савченко Віктор завоював срібну медаль Олімпіади-80 (бокс) –

чемпіон Європи і Світу, бронзовий призер XXI Олімпіади [2], [1]. – Лариса Полівода (плавання, бронзовий призер Олімпіади).

Чемпіонами XXVI Олімпіади (Атланта, 1996) стали Євген Браславць та Ігор Матвієнко (вітрильний спорт – клас «470») [10]. Євген Браславець – призер чемпіонатів світу (1998, 2000), чемпіон Світу (2001), чемпіон Європи (2001), нагороджений хрестом «За мужність» [11]. Матвієнко Ігор – призер чемпіонатів Світу, Європи (1998, 2000), чемпіон Світу і Європи (2001), нагороджений хрестом «За мужність» [8], [11]. – Руслана Таран – бронзовий призера XXVII Олімпіади, чемпіона світу (1997-1999) та Європи (1993, 1995-1999), срібної призерки чемпіонатів світу 1994 і 1995 років, заслуженого майстра спорту України.

8.9 Контрольні питання

1. Розвиток фізичної культури в Україні з кінця XIX ст. відбувалося в умовах бездержавності. Між якими імперіями і як були розділені Українські землі?
2. Які види спорту були найпоширенішими на території України на початок I-ї світової війни?
3. Які особливості розвитку фізичної культури і спорту в УРСР були до другої світової війни.
4. На якій Олімпіаді і де Україна дебютувала самостійною командою?
5. Надайте оцінку виступам українських спортсменів у Олімпійських іграх.
6. Охарактеризуйте виступи спортсменів Дніпропетровщини в Олімпійських іграх.
7. У складі якої збірної команди українські спортсмени виступали в Олімпійських іграх Барселони у 1992 році?
8. Хто був обраний першим президентом НОК України?

8.10 Література

1. Асаєв В. В. Дніпропетровці-олімпійці. // Зоря. — 1980. — 3 вересня.
2. Асаєв В. В. Їм покорявся Олімп. // Дніпропетровськ, 1980.
3. Бака М. М. Спортивне п'ятиріччя України. — К., 1980.
4. Золотий вес штанги. — К., 1983.
5. Иванский А. Чемпион мира. // Крылья Родины — 1954, № 12.
6. Спортивне Придніпров'я. — Д., 1980.
7. Спортивний вісник Придніпров'я (науково-теоретичний журнал Дніпропетровського інституту фізкультури і спорту. 2005, №№6, 7; 2006, №№1, 2, 3; 2006, №1.
8. Спортивний Дніпропетровськ. / Катеринослав — Дніпропетровськ 225 // Дн-вськ, ІМА-ПРЕС, 2001.
9. Сторчиенко П. Первый чемпион. // Крылья Родины. — 1974. — 7 июня.
10. Україна Олімпійська (1952-2004). // Голос України. — 2004. — 7 вересня.

11. Фесенко Сергей — мастер баттерфляя. // Зеркало недели. — 1998. — 12 августа.
12. Фонди Дніпропетровського історичного музею (номери експонатів в тексті).
13. Вацеба О.М. Нариси з історії західно-українського спортивного руху. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. — 232 с.
14. Кулик Я.Л., Костюк С.А., Петренко М.І. Історія виникнення й розвитку фізичної культури та спорту на Україні. — Вінниця: Логос, 1997. — 133 с.
15. Савчук Б. Український пласт (1911-1939). — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. — 272 с.
16. Трофим'як Б.Е. Фізична культура і спорт в Українській РСР. - Львів: Вища школа, 1987. — 159 с.
17. Трофим'як Б.Е. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.): Навчальний посібник \ Інститут змісту і методів навчання. — К., 1997. — 419 с.
18. Золоті сторінки олімпійського спорту України / За ред. І. Федоренка. — Київ: Олімпійська література, 2000. — 192 с.
19. Волошин А.П., Ксендзенко Ф.М. У олимпийской черты. - К.: Молодь, 1988. — 400 с.
20. Кордіяк Ю.Є. Чемпіони живуть у Львові. — Львів: Каменяр, 1980. — 176 с.

Конспект лекцій з дисципліни «Історія фізичної культури» для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Фізична культура і спорт» першого (бакалаврського) рівня спеціальності: 017 «Фізична культура і спорт» очної форми навчання / Укладач: к.т.н., професор Губарев І.В. - Кам'янське, ДДТУ, 2022.- 173 с.

Укладач: к.т.н., професор Губарев Ігор Володимирович

Підписано до друку 17.02.2022р.

Формат А4 Обсяг 7,8 друк. арк.

Наклад. 30 прим. Замовлення 43

Дніпровський державний технічний університет

51918, м.Кам'янське, вул..Дніпробудівська, 2